

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ
МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ

БРОЈ 9

СЕПТЕМБАР 1924

ГОД. ХЛІ

СЛУЖБЕНИ ДЕО

ОПШТЕ ОДЕЉЕЊЕ

УКАЗИ Њ. В. КРАЉА АЛЕКСАНДРА I

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Њ. В. Краља од 2 септембра 1924 године постављени су :

у Министарству Просвете :

за инспектора у Одељењу за Средњу Наставу са правима чиновника 3 групе I категорије Павле Вујић, директор гимназије у Ужицу, са правима чиновника исте групе и категорије, по службеној потреби.

Указом Њ. В. Краља од 6 септембра 1924 године постављен је :

у Министарству Просвете :

за начелника Одељења за Средњу Наставу са правима чиновника 3 групе I категорије Милан Ђ. Карић, инспектор Министарства Просвете, са правима чиновника исте групе и категорије, по службеној потреби.

Указом Њ. В. Краља од 21 септембра 1924 године постављени су :

при Покрајинској Управи за Хрватску и Славонију :

за Банског Саветника са правима чиновника 3 групе I категорије Мирко Хондл, пензионисани бански саветник ;

за одсечног саветника са правима чиновника 5 групе I категорије Д-р Евген Сладовић, владин тајник чиновник 6 групе I категорије.

ПЕНЗИОНИСАЊЕ

Указом Њ. В. Краља од 2 септембра 1924 године, а на основи чл. 141 закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанскога реда стављен је у стање покоја, с правом на пензију, која му припада према годинама службе Алекса Станојевић, инспектор за Наставу у Министарству Просвете.

ПРЕТПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ
ПОСТАВЉЕЊА

Претписом Господина Министра Просвете постављени су:

у Министарству Просвете :

за приправника са правима чиновника 5 групе II категорије, са 60% полагајне плате, основном платом првога степена Радмила Илић,

у Народној Библиотеци у Београду :

за писара са правима чиновника 8 групе I категорије Душан Мушички ;

за приправника — писара са правима чиновника 9 групе I категорије, са 60% полагајне плате, основном платом првога степена Д-р Фердо Козак ;

за приправнике — руковооце са правима чиновника 9 групе I категорије, са 60% полагајне плате, основном платом првог степена Милен Николић и Софија Суботић, дипломирани студенти философије ; и Душан Димитријевић, свештеник ;

за приправника — руковооца са правима чиновника 9 групе I категорије, са 60% полагајне плате, основном платом првога степена Видо Латковић.

ВИША НАСТАВА

УКАЗИ Њ. В. КРАЉА АЛЕКСАНДРА I

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Њ. В. Краља од 6 септембра 1924 године постављен је :

на Пољопривредном Факултету Универзитета у Београду :

за доцента са правима чиновника 6 групе I категорије Д-р Доброслав Б. Тодоровић, доцент истог факултета, чиновник 7 групе I категорије.

Указом Њ. В. Краља од 21 септембра 1924 године, постављени су :

у Вишој Педагошкој Школи у Београду :

за редовног професора са правима чиновника 3 групе I категорије Емило Цветић, професор III мушке гимназије у Београду, чиновник 4 групе I категорије.

на Универзитету у Загребу :

за редовног професора са правима чиновника 2 групе I категорије Д-р Петар Скок, професор Универзитета, чиновник 3 групе I категорије ;

на Правном и Државословном Факултету Универзитета у Загребу :

за редовног професора са правима чиновника 2 групе I категорије Д-р Младен Пливерић, редовни професор истог факултета, чиновник 3 групе I категорије ;

на Техничком Факултету Универзитета у Љубљани :

за редовне професоре : Димитрије Владимировић-Трост, контрактуални професор истог факултета и инжењер Јосип Хума, редовни професор истог факултета, чиновник 3 групе I категорије.

ДЕКРЕТИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Декретом Господина Министра Просвете постављени су:

на Медицинском Факултету Универзитета у Београду:

за асистента са правима чиновника 8 групе I категорије Д-р Димитрије Ј. Миодраговић, лекар;

на Универзитету у Београду:

за асистента са правима чиновника 9 групе I категорије, са првим степеном основне и 60% полагајне плате Рахила Антићева, досадашњи асистент истог Универзитета, чиновник 5 групе II категорије;

на Медицинском Факултету Универзитета у Загребу:

за асистенте са правима чиновника 9 групе I категорије, с првим степеном основне и 60% полагајне плате Д-р Данијел Малић и Д-р Васа Крстић, лекари;

на Господарско-Шумарском Факултету Универзитета у Загребу:

за асистента са правима чиновника 5 групе II категорије, с првим степеном основне и 60% полагајне плате Владимир Сајферт, апсолвирани студент;

на Универзитету у Загребу:

за асистента Ботаничког Завода са правима чиновника 9 групе I категорије, с првим степеном основне и 60% полагајне плате Д-р Анта Ерцеговић.

СРЕДЊА НАСТАВА

УКАЗИ Њ. В. КРАЉА АЛЕКСАНДРА I

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Величанства Краља од 2 септембра 1924 године постављени су:

у I мушкој гимназији у Београду:

за професоре са правима чиновника 6 групе I категорије: Драгослав Илић, директор и професор гимназије у Ђевђелији и Прибислав Зарић, професор IV мушке гимназије у Београду, обојица по службеној потреби;

у IV мушкој гимназији у Београду:

за професоре са правима чиновника 4 групе I категорије: Коста Јовановић и Миодраг Ристић, професори I мушке гимназије у Београду, обојица по службеној потреби;

у гимназији у Бијелини:

за професора са правима чиновника 4 групе I категорије Јосип Милан Лајтнерт, професор исте групе и категорије, I гимназије у Сарајеву, по службеној потреби;

у реалци у Вршцу:

за професора са правима чиновника 6 групе I категорије Коста Фидлер, професор пређашње гимназије у Цомбољу, по службеној потреби;

у гимназији у Јагодини:

за професора са правима чиновника 6 групе I категорије Стеван Дзубаји, професор мушке гимназије у Новом Саду, по службеној потреби;

у женској гимназији у Крагујевцу:

за професора са правима чиновника 5 групе I категорије Др. Јулије Холштајн, професор гимназије у Сомбору, по службеној потреби;

у гимназији у Крушевцу:

за професора са правима чиновника 4 групе I категорије Светислав Раденковић, професор гимназије у Краљеву, по молби;

у гимназији у Новом Пазару:

за професора са правима чиновника 5 групе I категорије Фрања Биџел, професор мушке гимназије у Новом Саду, по службеној потреби;

у мушкој гимназији у Новом Саду:

за професора са правима чиновника 6 групе I категорије Д-р Мирко Симоновић, професор гимназије у Сремским Карловцима, по молби;

у гимназији у Пожаревцу:

за професора са правима чиновника 5 групе I категорије Јоза Бабић, професор гимназије у Петровцу (пожаревачком), по молби;

у гимназији у Прокуљу:

за учитеља вештина са правима чиновника 2 групе II категорије Драгиња Димитријевић, учитељ вештина гимназије у Врању, по службеној потреби;

у гимназији у Скопљу:

за професора са правима чиновника 6 групе I категорије Светолик Поповић, директор и професор гимназије у Кавадару, по молби;

у гимназији у Сомбору:

за професора са правима чиновника 5 групе I категорије Божидар Ковачић, професор Трговачке Академије у Сомбору, по службеној потреби;

у нижој гимназији у Сшоцу:

За директора и професора са правима чиновника 5 групе I категорије Никола Ђорић, професор II гимназије у Сарајеву, чиновник исте групе и категорије, по службеној потреби;

у гимназији у Суботици:

за професора са правима чиновника 6 групе I категорије Иван Модрчин, професор гимназије у Ужицу, чиновник исте групе и категорије, по молби;

у гимназији у Ужицу:

за професора са правима чиновника 5 групе I категорије Јулије Часар, професор мушке гимназије у Новом Саду, по службеној потреби;

у женској Учишњелској школи у Сарајеву:

за професора са правима чиновника 6 групе I категорије Д-р Живан Ивановић, професор II гимназије у Сарајеву, чиновник исте групе и категорије, по службеној потреби;

у Трговачкој Академији у Суботици:

за професора са правима чиновника 6 групе I категорије Станко Перуновић, професор гимназије у Подгорици, по службеној потреби.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Указом Н. В. Краља од 6 септембра 1924 године постављени су :

у I женској гимназији у Београду :

за директора са правима чиновника 3 групе I категорије Матија Станојловић, директор гимназије у Прилепу, са правима чиновника исте групе и категорије, по службеној потреби;

у II женској гимназији у Београду :

за директора са правима чиновника 3 групе I категорије Лазар Трипковић, начелник Одељења за Средњу Наставу у Министарству Просвете, чиновник исте групе и категорије, по службеној потреби;

у III женској гимназији у Београду :

за директора са правима чиновника 3 групе I категорије Сима Цветковић, професор IV мушке гимназије у Београду, са правима чиновника 4 групе I категорије, по службеној потреби;

у II мушкој гимназији у Београду :

за директора са правима чиновника 3 групе I категорије Михаило Стојанчевић, директор гимназије у Великом Бечкереку, чиновник исте групе и категорије, по службеној потреби;

у гимназији у Ваљеву :

за директора са правима чиновника 3 групе I категорије Риста Цветковић, директор гимназије у Горњем Милановцу, чиновник исте групе и категорије, по службеној потреби;

у гимназији у Велесу :

за директора са правима чиновника 3 групе I категорије Петар Лешњаревић, обласни просветни инспектор у пензији;

у гимназији у Великом Бечкереку :

за директора са правима чиновника 3 групе I категорије Милан Томић, директор гимназије у Крушевцу, чиновник исте групе и категорије, по службеној потреби;

у гимназији у Врању :

за директора са правима чиновника 3 групе I категорије Алекса Јовановић, директор гимназије у Скопљу, чиновник исте групе и категорије, по службеној потреби;

у гимназији у Горњем Милановцу :

за директора са правима чиновника 3 групе I категорије Тодор Боровњак, директор гимназије у Суботици, чиновник исте групе и категорије, по службеној потреби;

у гимназији у Бевђелији :

за директора и професора са правима чиновника 6 групе I категорије Тодор Самарџић, професор гимназије у Скопљу, чиновник исте групе и категорије, по службеној потреби;

у гимназији у Кавадару :

за директора и професора са правима чиновника 6 групе I категорије Драгомир Ђорђевић, професор мушке гимназије у Нишу, чиновник исте групе и категорије, по службеној потреби;

у гимназији у Книну :

за директора и професора са правима чиновника 4 групе I категорије Шимун Урлић, управник архиве у Дубровнику, чиновник исте групе и категорије;

у гимназији у Косовској Мишровици:

за директора и професора са правима чиновника 6 групе I категорије Остоја Василић, професор гимназије у Ужицу, чиновник исте групе и категорије, по службеној потреби;

у II мушкој гимназији у Крагујевцу:

за директора и професора са правима чиновника 6 групе I категорије Квинтилијан Томов, професор I мушке гимназије у Крагујевцу, чиновник исте групе и категорије, по службеној потреби;

у женској гимназији у Крагујевцу:

за директора са правима чиновника 3 групе I категорије Живојин Томић, директор и професор II мушке гимназије у Крагујевцу, чиновник 4 групе I категорије;

у гимназији у Крушевцу:

за директора са правима чиновника 3 групе I категорије Живојин Ђурђевић, професор исте гимназије, чиновник 4 групе I категорије;

у мушкој гимназији у Нишу:

за директора са правима чиновника 3 групе I категорије Светозар Цветановић, професор исте школе, чиновник 4 групе I категорије;

у гимназији у Охриду:

за директора са правима чиновника 4 групе I категорије Стеван Симић, директор гимназије у Велесу, чиновник исте групе и категорије, по службеној потреби;

у гимназији у Пирошу:

за директора са правима чиновника 3 групе I категорије Живко Јоксимовић, директор гимназије у Приштини, чиновник исте групе и категорије, по службеној потреби;

у гимназији у Пожаревцу:

за директора са правима чиновника 3 групе I категорије Божидар Ђорђевић, директор гимназије у Штипу, чиновник исте групе и категорије, по службеној потреби;

у гимназији у Призрену:

за директора и професора са правима чиновника 6 групе I категорије Душан Љотић, професор гимназије у Скопљу, чиновник исте групе и категорије, по службеној потреби;

у гимназији у Пријепољу:

за директора и професора са правима чиновника 6 групе I категорије Јован Спасић, професор гимназије у Призрену, чиновник исте групе и категорије, по службеној потреби;

у гимназији у Прилепу:

за директора са правима чиновника 3 групе I категорије Милан Недељковић, директор гимназије у Врању, чиновник исте групе и категорије, по службеној потреби;

у гимназији у Приштини:

за директора са правима чиновника 3 групе I категорије Војин Хаџи-Поповић, професор гимназије у Скопљу, чиновник 4 групе I категорије;

у гимназији у Свилајнцу:

за директора и професора са правима чиновника 5 групе I категорије Урош Грбић, професор гимназије у Неготину, са правима чиновника исте групе и категорије, по службеној потреби;

у гимназији у Сињу:

за директора и професора са правима чиновника 5 групе I категорије Д-р Јосип Гуљелми, професор гимназије у Сплиту, чиновник исте групе и категорије;

у гимназији у Скопљу:

за директора са правима чиновника 3 групе I категорије Никола Ракић, инспектор Министарства Просвете у пензији;

у гимназији у Смедереву:

за директора са правима чиновника 3 групе I категорије Љубомир Стевановић, обласни Просветни инспектор у пензији;

у гимназији у Силићу:

за директора са правима чиновника 5 групе I категорије Силвије Алфиревић, професор исте школе, чиновник исте групе и категорије;

у гимназији у Тешову:

за директора и професора са правима чиновника 6 групе I категорије Коста Михаиловић, професор гимназије у Велесу, чиновник исте групе и категорије, по службеној потреби;

у гимназији у Ужицу:

за директора са правима чиновника 3 групе I категорије Михаило Живковић, директор гимназије у пензији;

у гимназији у Чачку:

за директора са правима чиновника 3 групе I категорије Владимир Војиновић, директор гимназије у Ваљеву, чиновник исте групе и категорије, по службеној потреби,

у гимназији у Шайћу:

за директора са правима чиновника 3 групе I категорије Ђорђе Паунковић, директор гимназије у Охриду, чиновник исте групе и категорије, по службеној потреби;

у гимназији у Шипћу:

за директора са правима чиновника 3 групе I категорије Михаило Ј. Миладиновић, директор и професор гимназије у Призрену, чиновник 4 групе I категорије;

у Трговачкој Академији у Великом Бечкереку:

за директора са правима чиновника 3 групе I категорије Драгиша Лазаревић, директор Трговачке Академије у Панчеву, чиновник исте групе и категорије, по службеној потреби;

у Трговачкој Академији у Панчеву:

за директора са правима чиновника 3 групе I категорије Милутин Ђорђевић, директор гимназије у Пироту, чиновник исте групе и категорије, по службеној потреби.

ПЕНЗИОНИСАЊА

Указом Њ. В. Краља од 2 септембра 1924 године стављени су у стање покоја с правом на пензију, која им припада према годинама службе:

Владимир Зделар, директор Трговачке Академије у Великом Бечкереку;

Милан Вељковић, професор I мушке гимназије у Београду;

Милан Дукић, професор II мушке гимназије у Београду;

Јован Марјански и Владимир Николајевић-Штирски, професори III мушке гимназије у Београду;

Михајло Ивковић и Петар Петровић, професори IV мушке гимназије у Београду;

Душан Јанковић, учитељ вештина IV мушке гимназије у Београду;

Милутин Драгутиновић и Чедомир Петровић, професори реалке у Београду;

Драгутин Антић, Драгољуб Поповић, Круна Аћимовић, Зорка Станковић и Драга Ђурић, професори I женске гимназије у Београду;

Косара Цветковић, Иконија Симић и Даринка Николић, професори II женске гимназије у Београду;

Павле Швабић и Милена Ђедовић, професори III женске гимназије у Београду;

Јанча Илић, професор гимназије у Врању;

Петар Андрић, професор I мушке гимназије у Крагујевцу;

Драга Аранђеловић, учитељ вештина женске гимназије у Крагујевцу;

Александар Секељ, професор гимназије у Новом Врбасу;

Милан Михољевић, професор Трговачке Академије у Новом Саду;

Коста Ђ. Николић, професор гимназије у Ужицу;

Ђорђе Стојчевић, учитељ вештина гимназије у Чачку и

Драга Бојовић, учитељ вештина гимназије у Шапцу;

Д-р Јулије Адамовић, средњошколски професор и свеучилишни лектор у Загребу;

Миле Бабић, професор реалне гимназије у Петрињи;

Д-р Отон Кучера, средњошколски директор на раду код Одељења Министарства Просвете у Загребу;

Матеј Мудринић, професор III реалне гимназије у Загребу;

Иван Прибанић, професор реалне гимназије у Карловцу;

Иван Широла, професор мале реалне гимназије у Бакру;

Иван Крсто Шврљуга, професор мале реалне гимназије у Бакру;

Фрањо Вала, професор реалне гимназије у Петрињи;

Мијо Вамбергер, професор Трговачке Академије у Загребу;

Јован Воркапић, професор Учитељске Школе у Петрињи.

Указом Њ. В. Краља од 6 септембра 1924 године стављен је у стање покоја са пензијом, која му припада према годинама службе Иван Пивчевић, професор гимназије у Сплиту.

Указом Њ. В. Краља од 26 септембра 1924 године стављени су у стање покоја са пензијом, која им припада према годинама службе :

Александар Крстић, професор III мушке гимназије у Београду;

Александар Валента, професор IV мушке гимназије у Београду;

Лепосава Бошковић, професор I женске гимназије у Београду;

Јакоб Морнау, професор гимназије у Новом Врбасу;

Мина Миљковић, професор гимназије у Приштини;

Стјепан Ђаковић, професор катихета гимназије у Винковцима;

Милан Марок, професор гимназије у Винковцима;

Јулка Грчевић-Пером, учитељица виших пучких школа, додељена на рад реалној гимназији у Отоццу;

Никола Симић, директор гимназије у Бихаћу;

Марко Чајић, професор I гимназије у Сарајеву;

Иван Ковачевић, професор II гимназије у Сарајеву.

ДЕКРЕТИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ.

ПОСТАВЉЕЊА

Декретом Господина Министра Просвете постављени су :

у гимназији у Алексинцу:

за професора са правима чиновника 7 групе I категорије Ђорђе Поповић професор гимназије у Косовској Митровици, по службеној потреби;

у гимназији у Аранђеловцу :

за професора са правима чиновника 7 групе I категорије Десанка Николић, професор женске гимназије у Крагујевцу и

за привремену предметну учитељицу са правима чиновника 5 групе II категорије Видосава Павловић, привремена предметна учитељица гимназије у Шапцу; по службеној потреби;

у гимназији у Белој Цркви :

за привремену предметну учитељицу Емилија Јаковљевић, апсолвирани студент философије, са правима чиновника 5 групе II категорије;

у I мушкој гимназији у Београду :

за професора са правима чиновника 8 групе I категорије Сима Милојевић, професор гимназије у Великој Кикинди, чиновник исте групе и категорије, по службеној потреби;

за учитеља вештина са правима чиновника 3 групе II категорије Филип Вучковић, учитељ вештина гимназије у Улцињу, чиновник исте групе и категорије, по молби;

у II мушкој гимназији у Београду :

за професора са правима чиновника 7 групе I категорије Драгомир Симић, професор гимназије у Јагодини, чиновник исте групе и категорије, по службеној потреби;

у III мушкој гимназији у Београду :

за професора са правима чиновника 8 групе I категорије: Момчило Настасијевић, професор I мушке гимназије у Београду, по службеној потреби, и Ђорђе Глумац, професор реалне гимназије у Дубровнику, чиновник исте групе и категорије, по молби;

у IV мушкој гимназији у Београду :

за професора са правима чиновника 8 групе I категорије Д-р Радован Казимировић, професор I женске гимназије у Београду, по службеној потреби;

у I женској гимназији у Београду :

за суплента са правима чиновника 9 групе I категорије Жана Илићка, дипломирани студент философије;

у гимназији у Бишољу :

за суплента са правима чиновника 9 групе I категорије Ђорђе Анђелић, суплент гимназије у Новом Пазару, чиновник исте групе и категорије, по службеној потреби;

за привремене предметне учитеље са правима чиновника 5 групе II категорије: Ђура Лопичић и Надежда Лопичић, привремени предметни учитељи гимназије у Врању, обоје по службеној потреби;

у гимназији у Ваљеву :

за професора са правима чиновника 8 групе I категорије Бранислав Вуковић, професор гимназије у Чачку, по службеној потреби;

за суплента са правима чиновника 9 групе I категорије Војислав Војновић, суплент гимназије у Великој Кикинди, чиновник исте групе и категорије, по службеној потреби;

за привременог предметног учитеља са правима чиновника 5 групе II категорије Стеван Николић, привремени предметни учитељ гимназије у Пироту, чиновник исте групе и категорије;

у гимназији у Врању:

за суплента са правима чиновника 9 групе I категорије Фанија Талевић, суплент гимназије у Горњем Милановцу, чиновник исте групе и категорије, по службеној потреби;

за привремене предметне учитеље са правима чиновника 5 групе II категорије Ђура Лопичић и Надежда Лопичић, привремени предметни учитељи гимназије у Битољу, чиновници исте групе и категорије, по молби; Андрија Тјагнирјадно, привремени предметни учитељ гимназије у Чачку, по службеној потреби;

за учитеља вештина са правима чиновника 2 групе III категорије Мирослава Пенезић, учитељ вештина гимназије у Неготину, по молби;

у реалци у Вршцу:

за професоре са правима чиновника 8 групе I категорије: Анте Јагић, професор пређашње гимназије у Џомбољу, по службеној потреби и Мираш Кићовић, професор гимназије у Куманову, по молби;

за суплента са правима чиновника 9 групе I категорије Јосип Гале, суплент пређашње гимназије у Џомбољу; и

за привремену предметну учитељицу Људмила Чекмарева, привремена предметна учитељица пређашње гимназије у Џомбољу, обоје по службеној потреби;

у Гимназији у Гњилану:

за привремену учитељицу вештина са правима чиновника 4 групе III категорије Софија Симоновић, привремени учитељица вештина гимназије у Косовској Митровици, по службеној потреби;

у гимназији у Горњем Милановцу:

за суплента са правима чиновника 9 групе I категорије Светозар Миленковић, суплент гимназије у Никшићу, чиновник исте групе и категорије; и

за предметног учитеља са правима чиновника 4 групе II категорије Косара Миленовићка, предметни учитељ гимназије у Никшићу, чиновник исте групе и категорије, обоје по службеној потреби;

у гимназији у Даниловом Граду:

за привремену предметну учитељицу са правима чиновника 5 групе II категорије Љубица Шћепкин, привремена предметна учитељица гимназије у Тетову, по молби;

у гимназији у Зајечару:

за суплента са правима чиновника 9 групе I категорије Јован Кукић, суплент реалке у Вршцу, по службеној потреби;

у гимназији у Јагодина:

за професоре: са правима чиновника 7 групе I категорије Андреја Милићевић, и са правима чиновника 8 групе I категорије Радмила Милићевић, професори гимназије у Краљеву, обоје по службеној потреби;

за суплента са правима чиновника 9 групе I категорије Миленко Милин, суплент гимназије у Новом Пазару, по службеној потреби;

за привремене предметне учитељице са правима чиновника 5 групе II категорије: Радојка Тодоровић, привремена предметна учитељица гимназије у Новом Врбасу; и Јелица Петровић, привремена предметна учитељица гимназије у Параћину, по молби;

у гимназији у Куманову:

за професора са правима чиновника 7 групе I категорије Милован Арсенијевић, професор гимназије у Беранама, чиновник исте групе и категорије, по службеној потреби;

у гимназији у Косовској Мишровици :

за професора са правима чиновника 7 групе I категорије Ђорђе Половић, професор гимназије у Алексинцу, чиновник исте групе и категорије;

за привремену предметну учитељицу са правима чиновника 5 групе II категорије Јелена Томићева, привремена предметна учитељица Женске Учитељске Школе у Суботици, по службеној потреби;

за привремену учитељицу вештина са правима чиновника 4 групе III категорије Софија Симоновић, привремена учитељица вештина гимназије у Ѓњилану, чиновник исте групе и категорије;

у II мушкој гимназији у Крагујевцу :

за професора са правима чиновника 8 групе I категорије Нектарије Маринковић, професор гимназије у Аранђеловцу, по молби;

за привремену предметну учитељицу са правима чиновника 5 групе II категорије Даринка Милојевић, привремена предметна учитељица Женске Учитељске Школе у Суботици, чиновник исте групе и категорије.

у женској гимназији у Крагујевцу :

за привремену предметну учитељицу са правима чиновника 5 групе II категорије Миленија Роглић, привремена предметна учитељица гимназије у Призрену, по молби;

у гимназији у Краљеву :

за привремене предметне учитеље са правима чиновника 5 групе II категорије: Александар Живуловић, привремени предметни учитељ гимназије у Јагодини; Милан Николић, привремени предметни учитељ гимназије у Великој Кикинди; Косара Пешићева, привремена предметна учитељица гимназије у Јагодини, сви по службеној потреби; и Персида Јанчић, привремена предметна учитељица гимназије у Ђевђелији, по молби;

у гимназији у Крушевцу :

за професоре са правима чиновника 8 групе I категорије: Д-р Димитрије Ђуровић, професор гимназије у Улцињу, Димитрије Мишић, професор гимназије у Ћуприји, обојица по службеној потреби и Војислав Стевановић, професор гимназије у Неготину, по молби, сви са правима чиновника исте групе и категорије;

у гимназији у Куманову :

за супленте са правима чиновника 9 групе I категорије: Сретен Гајић, суплент гимназије у Свилајнцу и Милан Мијалковић, суплент Учитељске Школе, чиновници исте групе и категорије, по службеној потреби;

у гимназији у Куршумлији :

за привремену предметну учитељицу са правима чиновника 5 групе II категорије Даница Вуковић, привремена предметна учитељица гимназије у Плевљу, чиновник исте групе и категорије, по молби;

у реалци у Лесковцу :

за професора са правима чиновника 8 групе I категорије Винко Лујак, професор гимназије у Белој Цркви, по службеној потреби;

у гимназији у Лозници :

за суплента са правима чиновника 9 групе I категорије Милан Антић, суплент гимназије у Пожаревцу, чиновник исте групе и категорије, по службеној потреби; и

за привременог предметног учитеља са правима чиновника 5 групе II категорије Велимир Николић, привремени предметни учитељ гимназије у Шапцу, чиновник исте групе и категорије;

у гимназији у Негошину:

за учитеља вештина са правима чиновника 3 групе III категорије Љубица Динуловић, учитељ вештина гимназије у Прокупљу, чиновник исте групе и категорије, по службеној потреби;

у гимназији у Никшићу:

за контрактуалног суплента Катарина Ладиженска, контрактуални суплент женске гимназије у Нишу;

за привременог предметног учитеља са правима чиновника 5 групе II категорије Петар Бошковић, привремени предметни учитељ гимназије у Великој Кикинди, обоје по службеној потреби; и

за привремену учитељицу вештина Нина Велижев, привремена учитељица вештина гимназије у Даниловом Граду, по молби;

у мушкој гимназији у Нишу:

за професора са правима чиновника 8 групе I категорије Никола Станојковић, професор гимназије у Врању, чиновник исте групе и категорије;

за суплента са правима чиновника 9 групе I категорије Војислав Ивановић, суплент гимназије у Шапцу, чиновник исте групе и категорије; и

за привременог учитеља вештина Данило Фон, привремени учитељ вештина учитељске школе у Јагодини, сви по службеној потреби;

у гимназији у Новом Пазару:

за супленте са правима чиновника 9 групе I категорије: Радоје Вујић, суплент женске учитељске школе у Крагујевцу и Ђорђе Анђелић, суплент гимназији у Битољу, обојица по службеној потреби; и

за суплента под уговором Д-р Валентин Лаудански, суплент под уговором гимназије у Беранама, по службеној потреби;

у гимназији у Охриду:

за супленте са правима чиновника 9 групе I категорије: Милутин Антић, суплент гимназије у Лозници и Михаило Поповић, суплент гимназије у Јагодини, чиновници исте групе и категорије, по службеној потреби;

у гимназији у Панчеву:

за суплента са правима чиновника 9 групе I категорије Даница Петровић, суплент гимназије у Књажевцу, чиновник исте групе и категорије, по молби;

у гимназији у Пејровцу — ђождаревачком:

за привремену предметну учитељицу Јелена Виленциц, привремена предметна учитељица гимназије у Аранђеловцу, по службеној потреби;

у гимназији у Пећи:

за професора са правима чиновника 7 групе I категорије Радомир Ивановић, директор и професор гимназије у Свилајнцу, чиновник исте групе и категорије; и

за привременог учитеља вештина са правима чиновника 4 групе III категорије Јосип Петауер, привремени учитељ вештина II мушке гимназије у Крагујевцу, обојица по службеној потреби;

у гимназији у Пирошу:

за професора са правима чиновника 9 групе I категорије Марко Шепаровић, професор гимназије у Пожези, чиновник исте групе и категорије;

за супленте са правима чиновника 9 групе I категорије: Марко Ракочевић, суплент гимназије у Новом Пазару, и Александар Лазаревић суплент гимназије у Куманову, чиновници исте групе и категорије;

за привременог предметног учитеља са правима чиновника 5 групе II категорије Сретен Поповић, привремени предметни учитељ гимназије у Врању, чиновник исте групе и категорије;

за контрактуалног суплента Борис Тјуљпанов, контрактуални суплент гимназије у Куманову; и

за привременог учитеља вештина Глигорије Кошевој, привремени учитељ вештина гимназије у Аранђеловцу; сви по службеној потреби;

у гимназији у Плевљу:

за контрактуалне супленте: Алексије Јелачић и Марија Јелачић, контрактуални супленти гимназије у Скопљу; и

за привремену предметну учитељицу са правима чиновника 5 групе II категорије Даница Вуковић, привремена предметна учитељица гимназије у Куршумлији, чиновник исте групе и категорије, сви по службеној потреби;

у гимназији у Пожаревцу:

за привремену предметну учитељицу са правима чиновника 5 групе II категорије Зорка Илић, привремена предметна учитељица гимназије у Куманову, чиновник исте групе и категорије, по службеној потреби;

у гимназији у Пожези:

за контрактуалног суплента Михаило Могаричев, контрактуални суплент гимназије у Ужицу; и

за привременог предметног учитеља са правима чиновника 5 групе II категорије Милоје Милутиновић, привремени предметни учитељ гимназије у Смедереву, чиновник исте групе и категорије, обојица по службеној потреби;

у гимназији у Призрену:

за привремену предметну учитељицу са правима чиновника 5 групе II категорије Анђелија Перчевић, привремена предметна учитељица гимназије у Јагодини, чиновник исте групе и категорије, по службеној потреби;

за школског лекара Д-р Јездимир Кушић, управник Призренске болнице;

у гимназији у Приштини:

за супленте под уговором: Алексије Јелачић и Марија Јелачић, супленти под уговором гимназије у Плевљима, по молби; и

за привременог предметног учитеља са правима чиновника 5 групе II категорије Милан Гавриловић, привремени предметни учитељ II мушке гимназије у Крагујевцу, по службеној потреби;

у гимназији у Сенти:

за привременог предметног учитеља са правима чиновника 5 групе II категорије Павле Вујовић, привремени предметни учитељ гимназије у Сомбору, чиновник исте групе и категорије, по службеној потреби;

у гимназији у Скопљу:

за професора са правима чиновника 8 групе I категорије Павле Жиковић, професор гимназије у Охриду, чиновник исте групе и категорије; и

за привременог предметног учитеља са правима чиновника 5 групе II категорије Божидар Недељковић, привремени предметни учитељ гимназије у Крушевцу, чиновник исте групе и категорије, обојица по службеној потреби;

у гимназији у Смедереву:

за суплента са правима чиновника 9 групе I категорије Драгиња Станковић, суплент I женске гимназије у Београду, чиновник исте групе и категорије, по молби; и

за привремене и предметне учитеље са правима чиновника 5 групе II категорије: Никола Илић и Олга Илићка, привремени предметни учитељи гимназије у Сурдулици, чиновници исте групе и категорије, по службеној потреби;

у гимназији у Сомбору:

за привременог предметног учитеља са правима чиновника 5 групе II категорије Јосип Милетић, апсолвирани студент философије;

у гимназији у Судошци:

за професора са правима чиновника 7 групе I категорије Већеслав Стјепанек, професор гимназије у Шапцу, чиновник исте групе и категорије, по молби;

за суплента са правима чиновника 9 групе I категорије Радомир Станковић, суплент гимназије у Куманову, чиновник исте групе и категорије; и

за привремену предметну учитељицу са правима чиновника 5 групе II категорије Наталија Миливојевић, привремена предметна учитељица гимназије у Приштини, чиновник исте групе и категорије, обоје по службеној потреби;

у гимназији у Сурдулици:

за привремену предметну учитељицу са правима чиновника 5 групе II категорије Ружица Димитријевић, привремена предметна учитељица реалке у Лесковцу, чиновник исте групе и категорије, по службеној потреби;

у гимназији у Тешову:

за суплента са правима чиновника 9 групе I категорије Михаило Стевановић, суплент женске гимназије у Крагујевцу;

за привремену предметну учитељицу са правима чиновника 5 групе II категорије Даринка Хаџићева, привремена предметна учитељица гимназије у Куршумлији, чиновник исте групе и категорије; и

за учитеља вештина са правима чиновника 2 групе III категорије Полексија Јоксимовић, учитељ вештина гимназије у Штипу, чиновник исте групе и категорије, сви по службеној потреби;

у гимназији у Ужицу:

за професора са правима чиновника 8 групе I категорије Братислава Николић, професор женске гимназије у Крагујевцу, чиновник исте групе и категорије; и

за привременог предметног учитеља са правима чиновника 5 групе II категорије Часлав Гавриловић, привремени предметни учитељ гимназије у Пожези, чиновник исте групе и категорије; обоје по службеној потреби;

у гимназији у Цариброду:

за привременог предметног учитеља са правима чиновника 5 групе II категорије Реља Тасић, привремени предметни учитељ гимназије у Смедереву, чиновник исте групе и категорије, по службеној потреби;

у гимназији у Шапцу:

за професора са правима чиновника 9 групе I категорије Милица Маруцић, професор I женске гимназије у Београду, чиновник исте групе и категорије, по службеној потреби;

за суплента са правима чиновника 9 групе I категорије Душан Н. Поповић, суплент реалке у Лесковцу, чиновник исте групе и категорије; и

за привремене предметне учитељице са правима чиновника 5 групе II категорије: Видосава Павловић, привремена предметна учитељица гимназије у Аранђе-

ловцу, и Јулијана Милинковићева, привремена предметна учитељица гимназије у Србобрану, чиновници исте групе и категорије, по молби;

у гимназији у Шидлу:

за привремену учитељницу вештина са правима чиновника 4 групе III категорије Олга Петровић, привремена учитељица вештина гимназије у Бевђелији, чиновник исте групе и категорије, по службеној потреби;

у женској учитељској школи у Новом Саду:

за привремену предметну учитељицу са правима чиновника 5 групе II категорије Лепосава Пешић, привремена предметна учитељица гимназије у Велесу, по молби;

у Трговачкој Академији у Новом Саду:

за суплента са правима чиновника 9 групе I категорије Д-р Широ, Шантић, суплент реалке у Лесковцу, чиновник исте групе и категорије; и

за суплента Владимир Виљковски, суплент гимназије у Пироту по службеној потреби;

у Трговачкој Академији у Панчеву:

за суплента са правима чиновника 9 групе I категорије Оливера Питовић, суплент гимназије у Прилепу, чиновник исте групе и категорије, по службеној потреби.

УНАПРЕЂЕЊА

Одлуком Господина Министра Просвете унапређен је:

у реалци у Вршцу:

за суплента са правима чиновника 9 групе I категорије Миодраг Поповић, привремени предметни учитељ исте школе, до сада са правима чиновника 5 групе II категорије.

ОСТАВКЕ

Одлуком Господина Министра Просвете уважена је оставка на државну службу:

Јелени Виленцић, привременој предметној учитељици гимназије у Аранђеловцу,

— СНБр. 21777 од 25-IX-1924 године;

Нестору Мини, привременом предметном учитељу гимназије у Белој Цркви, —

СНБр. 21087 од 20-IX-1924 године;

Клер Гравије, сталној хонорарној наставници I женске гимназије у Београду, —

СНБр. 19363 од 4-IX-1924 године;

Марији Ферстер, привременој учитељици вештина гимназије у Ваљеву, — СНБр.

22116 од 28-IX-1924 године;

Славки М. Петровићевој, привременој предметној учитељици гимназије у Великој

Кикинди, — СНБр. 20055 од 12-IX-1924 године;

Кажимиру Супичићу, супленту гимназије у Врању, — СНБр. 19151 од 1-IX-1924

године;

Д-р Димитрију Ђуровићу, професору гимназије у Крушевцу, — СНБр. 20716

од 13-IX-1924 године;

Адаму Д. Јовановићу, привременом предметном учитељу гимназије у Лозници,

— СНБр. 19887 од 10-IX-1924 године;

Зоји Татаровој, сталној хонорарној наставници женске гимназије у Нишу, —

СНБр. 21973 од 27-IX-1924 године;

Људевиту Сланом, супленту гимназије у Петровцу (Бачка), — СНБр. 18976 од

1-IX-1924 године;

- Мирославу Хоњицком, привременом предметном учитељу гимназије у Прилепу, — СНБр. 21125 од 22-IX-1924 године;
- Драгињи Цехетмајер, привременој предметној учитељици гимназије у Суботици, — СНБр. 20725 од 18-IX-1924 године;
- Драгутину Вујановићу, привременом предметном учитељу гимназије у Улцињу, — СНБр. 19574 од 9-IX-1924 године;
- Галини Сосновскајој, привременој учитељици вештина женске гимназије на Цетињу, — СНБр. 20877 од 19-IX-1924 године.

РАЗРЕШЕЊА

- Одлуком Господина Министра Просвете разрешени су:
- Лидија Апрељева, стална хонорарна наставница гимназије у Аранђеловцу, — СНБр. 20564 од 17-IX-1924 године;
- Видосава Ђуковић, привремена предметна учитељица гимназије у Ваљевоу, — СНБр. 20568 од 17-IX-1924 године;
- Станко Драгосављевић, привремени предметни учитељ гимназије у Куманову, — СНБр. 18719 од 2-IX-1924 године;
- Никола Маслов, привремени учитељ вештина мушке гимназије на Цетињу, — СНБр. 20046 од 12-IX-1924 године.

УПРАЖЊЕНО МЕСТО

Одлуком Господина Министра Просвете СНБр. 21011 од 25-IX-1924 године упражњено је место Александри Мађушенко, привременој предметној учитељици гимназије у Панчеву.

ОСНОВНА НАСТАВА

УКАЗИ Њ. В. КРАЉА АЛЕКСАНДРА I

ПОСТАВЉЕЊА

- Указом Њ. В. Краља од 6 септембра 1924 године постављени су:
- у женској Учишљеској школи у Крагујевцу:*
- за управитеља са правима чиновника I категорије 3 групе Петар Стокић, професор I мушке гимназије у Крагујевцу, чиновник 4 групе I категорије;
- у учишљеској школи у Негошину:*
- за управитеља са правима чиновника I категорије 4 групе Стојан Зафировић, управитељ женске учитељске школе у Крагујевцу, чиновник исте групе и категорије, по службеној потреби;
- у учишљеској школи у Скопљу:*
- за управитеља са правима чиновника I категорије 3 групе Коста Милутиновић, управитељ учитељске школе у Негошину, чиновник исте групе и категорије, по службеној потреби;

при жујанијској области у Дубровнику :

за обласног надзорника са правима чиновника II категорије I групе Антун Мостахнић, досадањи вршиоц дужности обласног надзорника чиновник, исте групе и категорије ;

у грађанској школи у Мешковићу :

за управитеља са правима чиновника II категорије I групе Јосип Глушчевић, управитељ трговачке школе у пензији.

Указом Њ. В. Краља од 21 септембра 1924 године постављен је :

у женској Учишљској школи у Загребу :

за директора са правима чиновника I категорије 3 групе Стјепан Ратковић, директор учитељских школа на раду у Одељењу Министарства Просвете у Загребу, чиновник исте групе и категорије.

ПЕНЗИОНИСАЊА

Указом Њ. В. Краља од 2. септембра 1924 године а на основу чл. 239 закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда стављен је у стање покоја с правом на пензију, која му припада према годинама службе, Вук Ивановић, управитељ учитељске школе у Скопљу.

Указом Његовог Величанства Краља од 20 септембра 1924 године, а на основу члана 33 закона о народним школама и чл. 31, 135, 139 и 141 закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда стављени су у стање покоја са пензијом, која им припада према годинама службе :

Радован Николић, учитељ из Котешиде, окр. ваљевски ;
 Вићентије Марковић, учитељ из Ушћа, окр. ваљевски ;
 Петар Спирић, учитељ из Власотинаца, окр. врањски ;
 Радисав Крсмановић, учитељ из Кладова, окр. крајински ;
 Аксентије Ивановић, учитељ из Кораћице, окр. београдски ;
 Михаило Стругар, учитељ из Црнојевића Ријеке, Црна Гора ;
 Милинко Миодраговић, учитељ из Ивања, окр. пријепољски ;
 Етелка Молнар, забавиља из Старог Бечеја, Бачка ;
 Берта Мађар-Молнар, забавиља из Бач. Петровог Села, Бачка ;
 Јелена Виталишка, учитељица из Сенте, Бачка ;
 Ана Бергер, учитељица из Свилојева, Бачка ;
 Марија Катарина, калуђерица из Старе Кањиже, Бачка ;
 Илија Марковић, учитељ из Бач. Градишта, Бачка ;
 Јован Максимовић, учитељ из Старчева, Банат ;
 Стеван Пужаревић, учитељ из Топоља, Барања ;
 Борђе Петровић, учитељ из Белог Манастира, Барања.

Указом Њ. В. Краља од 21 септембра 1924 године, на основи чл. 33 закона о народним школама и чл. 31., 135., 139. и 239. закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда стављени су у стање покоја, по молби, с пензијом која им припада према годинама службе :

Богољуб Ракић, учитељ из Долова, Ванат ;
 Војислав М. Станић, учитељ из Београда ;
 Љубомир В. Симоничић, учитељ из Београда ;
 Милица Јаковљевићка, учитељица из Београда ;

Јован Костић, учитељ из Београда;
Јелисавета Буквићка, учитељица из Београда;
Коста Минчић, учитељ из Велеса;
Васа Ђорђевић, учитељ из Бања-Луке, Босна;
Милева Окановићка, учитељица из Јасенице, окр. крајински;
Драгутин Марковић, учитељ из Пожаревца;
Живка Бунушевац, учитељица из Суботице;
Живка С. Петровић, учитељица из Крушевца;
Стјепа Мрдуљаш, учитељ из Требиња;
Никола Видаковић, учитељ из Сарајева;
Митра Морача, учитељица из Сарајева;
Коста Траван, учитељ из Сарајева;
Павле Кичи, учитељ из Бездана, Бачка;
Зорка М. Павловићка, учитељица из Врбовца, окр. смедеревски;
Андрија Јовићевић, учитељ из Црној. Ријеке;
Милутин Ђурић, учитељ из Парте, Банат;
Јоко Гојнић, учитељ из Брчела, окр. барски;
Анђелија Дражић, учитељица из Великог Извора, окр. тимочки;
Софија Поповић, учитељица из Шапца;
Марија Глигоријевић, учитељица из Шапца;
Милан Р. Михајловић, учитељ из Шапца;
Симка М. Доронтићка, учитељица у Пећи;
Стерђа Ставрић, учитељ из Сјенице;
Јован Карабашевић, учитељ из Великог Извора, окр. тимочки;
Михајло А. Стевановић, учитељ из Врање;
Александра Радуловићка, учитељица из Пирота;
Величко Трајковић, учитељ из Осипаонице, окр. смедеревски;
Момир Милосављевић, учитељ из Риљца, окр. моравски;
Милица Брашићка, учитељица из Трстеника, окр. крушевачки;
Милева Д. Михајловићка, учитељица из Ниша;
Сима Р. Мијовић, учитељ из Пећи;
Максим Радосављевић, учитељ из Тополе, окр. крагујевачки;
Драгутин Зисић, учитељ из Горњег Милановца;
Јелена Стошићка, учитељица из Старе Кањиже, Бачка;
Милева Сретеновићева, учитељица из Гроцке, окр. београдски;
Владимир Вапа, учитељ из Скопља, окр. скопски;
Недељко Петровић, учитељ из Скопља, окр. скопски;
Зорка Крагуљевићка, учитељица из Уба;
Даринка Гојковићка, учитељица из Гроцке;
Ђорђе Малешевић, учитељ из Бачког Градишта, Бачка;
Зарија Ђулафић, учитељ из Палимља, окр. андријевачки;
Аћим Јовановић, учитељ из Босанског Шамца, Босна;
Милутин Ковачевић, учитељ из Бања-Луке, Босна;
Ђура Перенчевић, учитељ из Кожуха, Босна;
Миљивој Ђорић, учитељ из Сомбора, Бачка;
Светозар Л. Ивковић, учитељ из Друговца, окр. смедеревски;
Христина Пешићева, учитељица из Пожаревца;
Јован Бл. Јовановић, учитељ из Сарајева;
Шефко Хусаковић, учитељ из Сарајева;
Недељко Ивановић, учитељ из Брчког, Босна;
Драгиња Трифковић, учитељица из Вишеграда, Босна.

ПРЕТПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Претписом Господина Министра Просвете постављени су:

у учишћелској школи у Вршцу:

за суплента са правима чиновника 9 групе I категорије Ненад С. Брашован, досадашњи хонорарни наставник исте школе;

у учишћелској школи у Баковцу:

за намесног учитеља са правима чиновника 5 групе II категорије Феликс Гретсцхел, намесни учитељ истога завода;

у учишћелској школи у Крижевцима:

за професора са правима чиновника 7 групе I категорије Љубомир Маштровић, професор истога завода.

Претписом Господина Министра Просвете постављени су:

Војислав Жугић, свршени ученик Педагошког Одељења са испитом, за учитеља у Владилловцима, окр. велешки, — ОНБр. 43725 од 30-VIII-1924 године;

Јозефина Јарош, свршена ученица учитељске школе, за учитељицу у 4 групи III категорије у Босанској Градишки, Босна, — ОНБр. 37721 од-VIII-1924 године;

Зорка Ваштаковићева, свршена ученица Педагошког Одељења са испитом, за учитељицу у 5 групи II категорије у Црној Бари, окр. подрински, — ОНБр. 38102 од 20-VIII-1924 године;

Милан В. Ристић, свршени ученик Педагошког Одељења са испитом, за учитеља у 5 групи II категорије у Криваји, окр. подрински, — ОНБр. 42820 од 27-VIII-1924 године;

Донка Продановићева, свршена ученица Педагошког Одељења са испитом, за учитељицу у 5 групи II категорије у Жабарима, окр. пожаревачки, — ОНБр. 37415 од 23-VIII-1924 године;

Мата Цикојевић, свршени ученик VIII разреда гимназије са испитом, за учитеља у 5 групи II категорије у Беловодици, окр. битољски, — ОНБр. 41632 од 29-VIII-1924 године;

Магдалена Бујановићева, свршена ученица Учитељске школе са испитом за учитељицу у 5 групи II категорије у Врбјану, окр. битољски, — ОНБр. 42554 од 27-VIII-1924 године;

Ана Коржењевска, пређашња учитељица за учитељицу у Жупањевцу, окр. моравски, — ОНБр. 41034 од 20-VIII-1924 године;

Богољуб Радовановић, свршени ученик Педагошког Одељења са испитом, за учитеља у 5 групи II категорије у Причиновићу, окр. подрински, — ОНБр. 32859 од 9-IX-1924 године;

Ангелина Ковачевићева, свршена ученица Педагошког Одељења са испитом, за учитељицу у 5 групи II категорије у Коцељеви, окр. подрински, — ОНБр. 40879 од 18-IX-1924 године;

Бранислав Каменашевић, свршени ученик Педагошког Одељења са испитом, за учитеља у 5 групи II категорије у Јадранској Лешници, окр. подрински, — ОНБр. 43446 од 16-IX-1924 године;

Крста Ђорђевић, свршени ученик Педагошког Одељења са испитом, за учитеља у 5 групи II категорије у Тимјанику, окр. тиквешки, — ОНБр. 42512 од 17-IX-1924 године;

Антон Штрумбергер, свршени ученик Препарандије са испитом, за учитеља у 5 групи II категорије у Гакову, Бачка, — ОНБр. 39843 од 15-IX-1924 године;

Душан Димитријевић, свршени ученик Богословије са испитом, за учитеља у 5 групи II категорије у Скробишту, округ призренски, — ОНБр. 37489 од 7-IX-1924 године;

Милица Брашићева, свршена ученица учитељске школе са испитом, за учитељицу у 5 групи II категорије у Маломе Торку, Банат — ОНБр. од 45942 18-IX-1924 године;

Герасим Ристић, свршени ученик VIII разреда гимназије без испита, за дневничара у Г. Стублу, окр. кумановски, — ОНБр. 41750 од 7-IX-1924 године;

Никола Лозанић, свршени ученик VIII разреда гимназије са испитом за учитеља у 5 групи II категорије у Подмочану, окр. битољски, — ОНБр. 35267 од 7-IX-1924 године;

Ђорђе Хаџи-Маневић, свршени ученик VIII разреда гимназије са испитом, за учитеља у 5 групи II категорије у Подлесу, окр. скопски, — ОНБр. 47856 од 15-IX-1924 године.

ИДЕАЛАН ЧОВЕК¹⁾

Говорити о идеалном човеку и о идеалности данас, када се на све стране разлеже песма о саможивости и друштвеној покварености, то је покушај тежак и смео, да не кажем смешан. Идеали данас, рекао би човек, не постоје, а идеалан грађанин је незнатна реткост, о којој се у друштву не води рачуна. Бесна трка за богаћењем обузела је сва срца и све мисли, и данашњи човек сав се заложиио, не да буде продуктиван и користан члан друштва, већ да прикупи што више средстава, која би му омогућила угодно башкарење у заносу сласти и наслада.

И пре ове нечувене катастрофе која се зове велики светски рат, људи и друштва били су далеко од онога што се у животу крсти именом моралног идеализма. Али ипак, ако нису били изврсни и узорити, предратни су људи били сношљиви и солидни чланови заједнице. Данас је равнотежа из основа поремећена. Рат је пробудио примитивне истинкте, који су дуго лежали прикривени у дубокој унутрашњости човекове душе, и распалио страсти, које обелодањују лудачку жељу за што пунијим искоришћавањем „кратког земаљског живота“. „Док смо живи, уживајмо, а после нас и потоп!“ — то је животна лозинка просечног савременог човека.

Овако, очевидно, не може вечито остати. Историја нам може пружити довољно примера који показују јасно да ниједно друштво није могло дуго опстати ако се у његов организам увукао црв моралне декаденције. Где је данас силна и моћна римска империја, од које је некада дрхтао цео свет? Шта је било са охолом и силним француским племством, које је у својим рукама вековима држало сав живот француског народа? Куда се дела средњовековна хегемонија цркве, пред чијом су влашћу ничице падали и сами цареви? Како се срушио снажни руски колос, који се столећима ширио и бујао на страх целог света? Све те историјске величине срушиле су се онога дана када су моралне везе које су их стезале и опасивале, почеле да пуцају и прскају. Ма шта се мислило о моралу и етици, не може се спорити никако да

¹⁾ Предавање држано на скупштини Соколскога Друштва у Јагодини.
просветни гласник, 9 св., 1924.

је извесна доза моралности неопходно нужна за опстанак како појединца, тако и друштва. Живот неморалних људи и неморалних друштава само је привидно живот. У њихово биће увукао се већ бакцил моралне трулежи, који га систематски подгриза и разорава. Пре или после, они се морају срушити. То је вечни закон историје. Тако је увек било у прошлости; тако ће увек бити и у будућности.

Ако се друштву не жели судба историјског мртваца, над чијим гробом нико неће запалити воштаницу захвалног сећања, онда се корумпирана поколења морају лечити: морална равнотежа треба да се поврати, и морал, бар просечан морал друштвени, мора да се одржи и сачува по сваку цену. Занемари ли се тај задатак до краја, и пусти ли се да морална изопаченост ухвати дубљег корена и подрије темеље друштва, онда је поуздано да ће доћи дан када ће суд историје затражити рачуна за сва недела која су почињена. Свако друштво у коме неваљалци добијају превагу над честитим карактерима, и у коме моралност уступи место ћефу и сладострашћу, мора да се распадне. Као вулкан, који, завитлан подземним стихијама, кроз чељуст кратера избљује ужасну лавину и једним махом уништи сав живот и цео свет околу себе, тако и таласи револуције, која избије увек кад се неморал и сувише зацари у једној средини, једним замахом збрише сав шљам корупције и уништи све оне који су се оглушивале о глас правде и истине. Да би се ужас таквог потреса избегао, и да би се друштвени организам поштедео од једног краха који може да буде судбоносан за све друштвене чланове, нужно је да се једном схвати ова проста истина: да је морал темељ на коме почива живот целог народа, и да су морални грађани најбоље јемство за срећу и напредак друштвене заједнице.

Кад је реч о моралном препорођају једне нације, онда се у првом реду мора узети у обзир омладина. Ко има омладину, има и будућност, кажу мудри људи. Менталитет једног нараштаја код којег се карактер већ кристалисао, не може да се мења. Пустимо изопачене старце нека изумру! Никакви васпитни утицаји нису у стању да их одстране од пута којим су пошли. Окренимо свој поглед омладини, која још није формирала своју природу и која још није изабрала своју дефинитивну животну стазу: она је приступачнија утицајима разумног васпитања.

У раду на етичком преображају младих бића, три фактора играју главну улогу, а то су: породица, школа и друштво. За потпуно постигнуће васпитнога циља нужно је да између сва три ова фактора влада пуна сагласност. Ако и дом, и школа, и друштвена средина у којој се васпитаник креће, раде у истом правцу, успеха мора бити.

Па у ком би правцу требало утицати на младе духове, да би се постигао највиши васпитни смер? Каког човека треба васпитање да ствара да би друштво било срећније, а његова чланови задовољнији?

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Каже се да треба стварати идеалног, хармонијски развијеног човека. Васпитање тежи за тим да формира добро, беспрекорно, идеално биће. Васпитачи се бакћу око тога да створе бољег и савршенијег човека него што је данашњи. Па у чему се састоји то савршенство, та идеалност новог човека? Ако је смер свеколике васпитне делатности да развије највећу могућну човечју идеалност, онда у чему је управо суштина таквог „идеалног“ човечјег бића?

Ма какво се мишљење имало о идеалности, несумњиво је да је идеалност релативна ствар. У разна времена постојали су разни идеали. И различити људи били су идеални људи. Било је времена када се као идеалан човек сматрао онај који је био снажан и неустрашив борац. У средњем веку идеалан је био сваки онај који се трудио да се што више приближи Исусу Христу. Владари су онда, као што је познато, остављали раскош и сјај својих дворова и одлазили у мрачне ћелије усамљених манастира, да би се на тај начин приближили свом узору — светитељском животу. У доба ратних несрећа и окршаја идеалан је човек онај војник који непријатељу нанесе што веће и страшније губитке. И тако даље. Разне епохе, дакле, разни сталежи, разни људи, имали су и имају још непрестано разне идеале.

Шта бисмо онда ми, људи модерног схватања двадесетог века, могли истаћи као свој идеал? За кога бисмо човека ми данас могли рећи да је идеалан?

У овом питању пуна сагласност се не може постићи. Ћуди има колико и људи. Сваки схвата врлину и етику на свој начин. Моралност се развија као што се све у свету развија. Идеали се мењају с људима, а и код истог човека у разна времена. Сваки има своје идеале које је сам формирао у борби за живот. Практична филозофија је продукт живота, и сваки заступа филозофију онакву какву му је живот наметнуо. Шта помаже ту сада вештачко калемљење идеја и придика којима се нико не одушевљава?

Треба да се разумемо. Овде није реч о придиковању и натурању шимеричких савета за живот. За нас идеалан човек није онај који зна само да упире очи к небу и који хоће да имитира Христа. У етичком погледу Христос је несумњиво достигао висину на коју се обични људи не могу попети. Али данас се на хришћанску науку нико не осврће, јер хришћански морал чини свет за себе, а живот опет други свет за себе. То осећамо сви ми, и зато не тежимо за хришћанским идеалом. У наше дане никоме ни на ум не пада да подражава светитељски живот. Ми не можемо и нећемо да будемо анђели. Наши идеали су нижи, стварнији и човечнији. Ми живимо земаљским животом, и с тога постављамо себи земаљске идеале. Можемо ли ми сада у овој „долини плача“, где се јури само за задовољавањем личних, људских, животињских интереса, можемо ли у њој наћи какав идеал? Треба нам један

идеал који би могао да се прилагоди обичном, стварном, свакодневном животу, који би могао да поднесе за нас реалне људе, људе са махнама и недостацима, људе од коже и меса. Је ли могућан неки такав реалан идеал за смртне и обичне људе, и, ако је могућан, онда у чему се састоји битност његова?

У редовима који следују ми ћемо покушати да анализирамо један могућан људски идеал, и да изнађемо елементе из којих се он састоји. Фантазију нећемо. Ништа необично и недостижно нећемо. Хоћемо просто да покажемо која би својства требало да има један човек, да би се могао назвати идеалним чланом друштва.

Први елемент човекове идеалности јесте *здравље*. Обична ствар, зар не? У томе се сви слажемо. Нико зар неће тврдити да би створење које није здраво могло бити предмет наших амбиција и нашег подражавања. Хоћемо и волимо да будемо здрави. То је добро и морално. Ту се наша жеља потпуно поклапа са идеалношћу.

Само, човек је сплет многобројних жеља. Жеља за здрављем није једина жеља која прожима нашу душу. Поред ње, постоје и друге жеље, које су јаке и велике, и које својом јачином често угуше здравствену жељу и забаце је у најмрачнији кутак наше свести.

Заиста, ми зовемо самоубицом сваког оног који кидише на свој живот. Кад један очајник револвером сручи себи куршум у главу или натакне себи замку на врат, ми кажемо: *самоубица*. Он заиста то и јесте, пошто је сâм себи радио о глави. Али оставимо такве акутне самоубице на страну, јер они у природи представљају аномалије и изузетке. Постоји један огроман број *лашенишних* самоубица, који лагано и поступно, али систематски, разоравају своје здравље на један више или мање несвестан начин. У такве самоубице треба уврстити пре свега алкохоличаре. И алкохоличар има природну жељу да буде здрав, али је та жеља пригушена другом много јачом и живљом жељом, тј. страшћу за пићем. У сукобу тих двеју жеља подлегне она која је слабија, магловитија и несвеснија. Пијанац живи као и остали људи, и верује да не чини никоме никаква зла. У ствари, он је и себи и потомству највећи злотвор. Самообмана лежи у томе што дејство отрова које пијаница уноси у свој организам, не избија на видик одмах: прођу дани, недеље и године док се осети утицај пријатног и кобног напитка који је натопио и минирао ћелице тела. Ферстер наводи језовит пример алкохоличарке Аде Јурке, која је — завршивши бедно свој живот — оставила жалосно потомство од 834 лица. Међу овим њеним потомцима било је преко 100 ванбрачне деце, 206 просјака, 181 проститутка, 76 осуђеника. Они су стали државу за 75 година око 5 милиона златних марака. Колико зла од једне „безазлене жеље“!

У латентне самоубице треба урачунати и алапљиве прождрљивце. Има људи којима је идеал у трбуху. Што боље јести и што више гурманисати, то је за њих основа живота. У једној паланци познавао сам један чудан клуб гурмана, коме је задатак да ждере. Брига о томе шта ће се јести заузима добар део њихова живота и рада. Међутим, бактање око јеловника није одлика великих људи. Јести и пити! Па то је радња за коју је способан сваки животињски створ. Нећемо ваљада једну органску потребу уздизати као квалификацију нарочитог преимућства. Јести? Дакако, јести се мора, јер од једења зависи живот. Али кљукање тела не може бити смјер свеколиког живота. То може бити смисао и смјер нижег анималног живота. А човек је ипак нешто више од обичне животиње; он је разумна животиња, а то треба нешто да значи. Најзад, остављајући на страну то да човек чије се идеје непрестано крећу у сфери телесних потреба, никад није у стању да се узвиси у регион вишег духовног уживања и постане предмет дивљења околнога света, и сâм тај фамозни желудац, услед непрекидног пуњења и мељања, попут воденичног камена, изрба се и отрца, тако да доведе у опасност цео живот. Лекари тврде да је много више људи страдало од пировања него од гладовања.

Најзад, у латентне самоубице треба убројати и незналице разне врсте. Кад човек чини испаде против свога здравља, то се већином може објаснити његовим незнањем. Игнорант је непријатељ самом себи: он врши често атак на своје тело и своје здравље не зато што хоће, већ зато што не зна. Недавно сам сазнао да часници једног сеоског општинског суда у околини наше вароши више од године дана ниједанпут нису покушали да ради ветрења отворе прозоре у својој мрачној и прљавој судници. У једној школи познавао сам некоје ученике који су се, свакако из незнања, одали пороку онанисања, и за две године потпуно упропастили своје нерве и свој ум. Интелектуалац који непрестано преоптерећује свој мозак интензивним радом, напреже своје снаге више него што треба, пре или после мораће осетити жалосне последице таквог неразумног напрезања. Не би се овде могли поређати сви случајеви у којима човек чини злочин против себе и свога здравља.

И зато и наш сопствени интерес, као и општи социални интерес, захтева од нас да водимо пре свега рачуна о себи и свом здравственом стању. То је први услов за човеков рад, за његову срећу и идеалност. Није узалуд речено да је здравље најдрагоценије благо. Ко уме да га чува, тај је на најлепшем путу да постане задовољан и, ако хоћете, да постане идеалан.

Други елеменат човечје идеалности јесте *просвећеност*.

За непросвећеног човека каже се да је слеп и поред здравих очију. Његов мозак је необрађен и закржљао. Да би се култивисао,

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

нужно је да се оштри читањем и умним радом. Још Аристотело је говорио да битну одлику човекове личности не треба тражити у факту живљења и осећања — живети и осећати могу и животиње, као и биљке — већ се битност и вредност њена налази у мишљењу. Мисао је преимућство које човека прави човеком и које га издиже изнад осталог животињског света. Платон је говорио да у држави не може завладати срећно стање све дотле док филозофи не постану краљеви, а краљеви — филозофи. Кад се ствари површно посматрају, рекао би човек да светом господари новац. То је заблуда. Новац је мртав капитал, који своју вредност добија тек онда кад га ум оживотвори. Светом управља интелигенција. Она је онај покретач који животу даје компас и смисао. Без ње, човек би био створење о коме би само зоологија водила рачуна. Са њом, он заузима доминантан положај у друштву. Интелектуалци су свагда представљали ону класу која народ води напред. Маса јој следује и покорава јој се. Значи да је ум заиста сила, и да само та сила — како народ каже — царује: телесна снага ваља кладе. Па онда, просвећен човек је угледнији у друштву од непросвећеног. образовање му је пружило довољно знања, које му помаже да објасни све појаве и ствари у свету и природи. Кад тражи уживања и задовољства, тражи га у племенитим и отменим забавама. Оно што ради, ради са тачношћу, поузданошћу и укусом. Једном речи, он је у сваком погледу надмоћнији од некултивисаних простака, надмоћнији и идеалнији. Следствено, и друштво, које није ништа друго него скуп појединаца, биће у толико просвећеније и узоритије у колико и чланови из којих се састоји, буду били умнији и образованији. То се види по разлици у животу и раду између културног и некултурног народа: први је продуктивнији, мирољубивији, угледнији и задовољнији у сваком погледу, док се други батрга у окрвима сиромаштва, неспокојства и нереди. Најзад, и човечански прогрес у опште дело је ума: оно што ми зовемо културом и цивилизацијом, они силни и величанствени проналасци у области технике, уметности и науке, нису ништа друго већ производи марљивог труда просвећених духова. Ми се поносимо свима тим делима умних радника. Без њих и њихових умних творевина, ми бисмо можда још четвороношке тапкали по земљи као варвари. Зато се поклонимо с поштовањем пред божанством ума и управимо свој напор ка светлости просвете. Без умности и просвећености ми не можемо показати своју пуну човечанску вредност — ми не можемо бити идеални.

Трећи важан елемент идеалности јесте *самосавлађивање*.

Под именом самосавлађивања ми разумемо способност за владање над самим собом. Владати над собом није ситна ствар. Неко је с правом рекао да најтежа победа јесте победа самога себе. Човек је убого створење, које распињу најразноврснији прохтеви и најсилније страсти.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Често пута он се изгуби у вртлогу душевних завитлавања и постане обична њихова играчка. Ми обмањујемо себе кад тврдимо да по својој слободној вољи независно живимо и радимо. Тако би можда требало да буде, али тако није. Ми у животу идемо оним путем којим нас гурају наше жеље, наши ђефови, наша осећања и страсти. То исто вреди и за животиње. И оне се управљају по својим нагонима и својим навикама. Јести, пити, спавати, производити пород, туђе интересе занемаривати а своје бесно и упорно бранити — то су основне радње које испуњују живот људи у опште. Те исте радње, међутим, испуњују и живот животиња. У том погледу између нас и њих не постоји никаква разлика. Разлика је у томе што човек има подобност за разумно самосавлађивање, коју животињски свет нема. Али баш због тог преимућства свога, човечји живот, у упоређењу према ниском анималном животу, у толико је беднији и одвратнији у колико човек допусти да над њим владају само нагони без интервенције разума и воље. Онај који постане роб инстинката и страсти само је упола човек. Он није и не може никада бити идеалан. Да би био у истини потпун човек, нужно је да снагом свога ума и воље ослободи себе од окова разноликих осећања која га спутавају и свлаче у грех и блато.

Главна осећања која човеку муте свест и заводе га на странпутицу јесу: афекти, жеље и страсти. Од афеката су најубитачнији и најнижи страх и гнев. Од жеља најсилнија и најопштија јесте жеља за богатством. А најосновније и најкобније страсти јесу љубав и пијанство.

Са страхом се не може створити ништа велико. Страхљивац је бедник и слаботиња. Он је роб свога афекта и своје околине у којој живи. Пошто му недостаје смелости, он се никад не усуђује да предузме какво значајно дело, јер се боји да ће подлећи или да ће наићи на какве сметње. Велики планови и крупни послови претпостављају одважност и иницијативу. Прегнути мушки на посао значи пола га већ свршити. Недавно се десио невероватан догађај с једним мишем: читав воз с многобројним путницима морао је бити заустављен у сред поља само зато што се у купеу воза у коме су путовале неке даме, изненада појавио један миш и унео панику међу њих, тако да су морале прибећи узбуни и звати у помоћ. Смешно и јадно! Највећи број обичних људи није никако довољно самосталан да ради штогод на своју руку без непрестаног обзира на спољашњи свет. Да, ми смо оруђе у рукама света који нас окружује. Ништа не смемо да отпочнемо док претходно не проценимо шта ће „свет“ о томе рећи. Тај страх од чаршије, то вечито вођење рачуна о туђем мишљењу окива нас и чини неспособним за изразиту индивидуалну акцију. А то је штетно и недостојно правих људи. Зато се ослобађајмо страха. Докле год не бацимо страх под ноге, дотле ће нам радње бити сићушне и ропске.

Ништа невинији није ни други афекат човечји — гнев. Разјарен човек личи на звера. Заслепљен срџбом, која помрачује ум, човек престаје бити свој господар, и прави испаде који га срозавају на ниво животиње. Да оставимо на страну несрећу коју гнев наноси човеку тиме што га телесно разрива и гризе. Одиста, сваки зна из искуства да јед, брига и трајна душевна мука потресају и сатиру и најјачи организам човеков. Јед и срџба — то су два воденична камена која човека брзо претварају у прах. Али поред те личне штете од гнева, постоји и социална штета. Неисказан је број убистава, злочина, преступа и разних зала који су почињени у наступу дивље мржње и љутње. Ми бисмо могли истаћи паралелу између дивљака и цивилизованог човека само на основу њихових афеката: дивљак се подаје сав изливу свога беса и руши све што му на путу стоји; културан је човек пре свега уравнотежен: он је способан да сакрије своју срџбу, да је обузда и каналише у правцу најмање штете. Један је роб свога беснила; други успева да самог себе држи у шаху. Између њих двојице постоји разлика каква постоји између будале и мудраца.

Рекосмо да и жеље могу бити зла која обеспокојавају човекову душу и праве је несрећном. Разуме се, човек мора да има жеља, јер су оне саставни елеменат његове душе и његова живота. И треба да их има, јер га оне подстичу на рад и борбу за боље животне услове. Следствено, без жеља човеков би живот представљао устајалу баруштину, у којој здрав и бујан животни процес не би био могућан. Али има бесмислених жеља, које муче човека и распињу његову душу без икакве користи. Једна таква бесмислена жеља, жеља која је најраспрострањенија и најсилнија, јесте жеља за богатством. Богатство! Каква срећа и какав идеал! Бити богат, то данас значи бити срећан и идеалан, то значи решити проблем животног опредељења, значи постићи највиши животни циљ. У тим идејама живимо сви ми. Отуда она бесомучна јурњава за богаћењем и материалним уживањем, која од људи прави запенушене борце за новац. Златно је теле прави бог коме се једино ваља клањати. Све обзире треба бацити под ноге и устремити се свом снагом на освојење тога бога. То је једини паметан смисао живота.

Ма како ова новчана филозофија била распрострањена, она представља једну голему заблуду. Истина је да човек има један извештан број потреба које се морају задовољити да би се могло живети. Те су потребе: храна, стан, одело и друге. Оне се могу подмирити материалним средствима, и према томе сваки човек мора да има извештан минимум средстава којима ће моћи да подмири те своје основне потребе. Та се средства стичу радом. То опет значи да сваки човек има право на рад који ће му загарантовати средства за обезбеђење његова живота. Организација друштва мора бити таква да сваки члан

његов може наћи частан посао, који би му обезбедио частан живот. Друштво које о томе не води рачуна, није морално друштво, и пре или после мора пропасти. У том смислу сваки човек жели и мора желети да буде богат.

Али између богатства и богатства има разлике. Да човек буде богат толико колико је потребно да би могао живети пристојним људским животом, то је лепа и оправдана жеља, коју не само сме, већ и треба сваки да има. Таква је жеља јемство за усавршавање и напредак. Идеалном човеку таква жеља доликује у пуној мери. Али када се жеља за имућношћу ради пристојног културног живота извргне у безобзирну жудњу за гомилањем богатства, у такву задихану жудњу у којој се бацају под ноге сви обзирни према правди и закону, у којој се част пренебрегне, ближњи лактовима гура у амбис, све препоне морала и савести газе и руше — онда је таква жудња безумље и гнусоба, која не само срозава човека на степен анималног егоизма, већ гнусоба која мора да изазове револт код сваког честитог човека. Идеалан човек није и не може никада бити безочан тркач за уживањем и материјалним сјајем. За њега поред материјалног постоји и духовни живот, и тај духовни живот управо и уздиже човека изнад осталих створова природе. Он зна да срећа није у богатству, већ у унутрашњем миру и спокојству. То пак душевно спокојство могу имати и сиромаси, а то значи да и сиромаси могу бити сретни. Шта више, баш је сиромаштво, ако се хоће, један од повољних услова агилне борбе за успешну каријеру. Богатство је сумњиво преимућство, које може да размекша, омлитави и исквари младог човека, док га сиротиња пре може да очеличи, развије и оспособи за животну борбу и активан живот. Отуда је већина славних и корисних људи сиромашног порекла. Обратно, душевно спокојство не мора имати сваки човек који је богат. Како би се иначе могла објаснити самоубиства бесних богаташа? Најзад, шта је крајњи циљ свему томе гомилању богатства? Може ли се богатство овековечити за неки живот после смрти? Сав тај раскош, сјај, луксуз, звекет злата, претвориће се једнога дана, зар не, у мрачну раку која се зове гроб, и која се налази тамо на оном тихом месту где не постоји никаква разлика међу људима. Јест, „кад човека самрт нађе“ — како лепо каже песма — „ништа собом не понесе, већ скрштене беле руке и праведна дела своја“. Зато мудро и добро поступају они богаташи који своје богатство пласирају у добротворне сврхе или културне споменике. То је још једини начин да богатством обезбеде живот и после смрти. Јер историја не води рачуна о богатству, већ о делима која човек за собом оставља. Отуда Диоген и Сократ живе још и данас, и ако су били пуки сиромаси, док је милионима бесних богаташа који су до сада живели и умирали, ишчезао сваки траг за увек!

Најзад, у самосавлађивање спада и регулисавање оне свеопште и дубоке страсти која се зове љубав.

Неко је рекао, и добро је рекао, да су глад и љубав две особине око којих се окреће цео свет. То су два нагона који дубоко прожимају свако живо створење. Један од њих, глад, јесте израз урођене тежње за одржавање себе самога, а други, љубав, јесте израз такође урођене тежње за одржањем своје врсте. Из тога излази да би нека борба против љубавног нагона била глупа и немогућа. Калуђерски редови, ма које врсте били, ако нису лицемери, јесу неприродни, и, далеко од тога да представљају идеалне људе, скривају у себи мрачњаштво и назадак. Воља човекова дакле не може и не треба да се троши на борбу човека против његове природе, и када ми љубавну страст стављамо под окриље и владавину самосавлађивања, ми не мислимо тиме да сузбијамо и уништавамо један природан нагон, већ да га обуздавамо и регулисавамо разумном и просвећеном вољом својом. Заиста, сексуална страст је извор безбројних недела и злочина. По изгледу невина и безопасна, она је у стању да заљуља и саме темеље друштва. Неисказан је број оних који су пали као жртве бога Амора. У приликама кадра да човека уведе у миран колосек срећеног и тихог морално-грађанског живота, љубав је у другим приликама елементарна сила која унесрећи, убије и опустоши целокупну будућност човекову. Колико глупости почини човек, колико понижења и бруке претрпи он само због тога што није био у стању да савлада то свето и проклето осећање љубави!

Начелно, идеалан човек прима љубав као природну и моралну појаву. Али баш зато што она може бити извор несреће и зла, он се према њој држи са резервом. У општим потезима могли би се утврдити ови ставови. Идеалан младић никад се неће дати увући у вртлог сумњивих полних односа пре него што буде способан да заснује здраво породично огњиште. Проституција му је одвратна, и жене које продају своје тело, бедна су му и опасна створења. Фурније наводи пример једног честитог и идеалног младића који је, по свршетку студија, у једном тренутку непромишљености и раздраганости, отишао само једанпут у неморалну кућу, и тај један једини тренутак попустљивости и слабости према полној страсти донео му је најпре кобну болест, затим лудило, и најзад жалосну смрт. Зато, док сте млади, у доба ђачког живота, нека ваша страст буде љубав према раду. Искористите лепе дане младости да се солидно спремите за какав користан посао, који ћете с успехом обављати у друштву као његови корисни чланови. Одбаците у то доба љубав као будалаштину, као непријатеља, који вам може угрозити душевно спокојство и будућност. Предајте се својим студијама. Жену поштујте, јер је она стваратељка живота и васпитачица човечанства. Неваљалих жена се клоните, јер су

оне гробари вашег поноса и вашег живота. Пре свега, за време младости и ђаковања, оружајте се спремом и знањем, које ће вам бити средство за успешно вођење продуктивног живота. Тек кад станете на своје ноге као самостални, зрели и спремни људи, допустите себи задовољство љубави. Али не губите никад из вида да је то мач са две оштрице. Идеалан човек допушта себи полну страст, али не забравља никад да је он њен господар. Брак је најбољи начин за регулisaње полног живота. То не значи да је брак услов за идеалност — и нежењени људи могу бити идеални —, али је идеалност биљка која најприродније успева на породичном тлу.

Што важи за полну страст, то исто ваши и за остале страсти. Све су оне тирани човеку кад се угнезде у његовој души. Али од свих страсти највише каљају човеково достојанство алкохоличарска и коцкарска страст. Пијанчење и картање — то су заклето душмани човекови. Кад они својим канџама шчепају човека, он се срoза у каљугу бивших људи. Картарoш и пијаница су удаљени од идеалности као земља од неба. У коцкању се траћи време, губи новац, троше нерви, унижава углед; у пијанчењу се губи здравље, прља људско достојанство, ствара блесави пород. Човек који се подао тим страстима није ни обичан човек, а још мање узорит човек. Његове страсти га све даље гурају у понор. Из тог понора нико га не може спасти до његова разумна и чврста воља. Али су изгледи за успех слаби. Страсти, које су у почетку биле само обични прохтеви, толико су се укорениле и разбуктале у унутрашњости његова бића, да је борба против њих узалудан посао. Такав заплeњен човек има поступно да се све више деградира и пада све дубље, док не умре у сраму и јаду. С тога најбоље средство за побеђивање страсти у опште, а коцкарско-алкохоличарске страсти посебице, то је трудба да се пре свега спречи сама појава страсти. Треба водити рачуна да се рђава жеља у самој клици угуши. Рђава жеља је мати рђаве страсти. Не треба хранити жељу да се не би родила страст. А за то је потребна упорна воља, односно моћ савлађивања самога себе.

Четврти елеменат идеалности јесте *рад*.

Идеалан човек је по превасходству радан човек. За њега, рад је извор свеколике културе. Људи радници су творци цивилизације. При томе, појам рада узет је у најширем смислу, и не значи само телесни или фабрички рад, већ и умно, као и уметничко делање у опште. У раду је извор уживања, смисао живота, корист лична и друштвена, и морал човечји. Човек који живи а не ради представља паразита од кога друштво нема никакве користи. И пошто морал захтева да човек сопственим трудом заслужи средства за обезбеђење живота, то значи да је рад његов понос и његова част. Ко не ради, не може да живи — то је закон који се све више утврђује у свести модерног

човека; то је мерило за његову вредност као члана друштвене заједнице. Отуда долази да су најславнији људи били у исто време и највећи радници, и да досада ниједном лењивцу није пошло за руком да се увуче у историју као знаменита личност, па ма како богат он био. Зато рационално васпитање, како у породици тако и у школи, тежи за тим да код младића створи уверење: да је беспосличење срамна појава која не доликује правом и потпуном човеку. Тиме се објашњава чињеница да данас врло богати људи, који су у стању живети не радећи ништа, сматрају за своју свету дужност да раде од јутра до мрака, те да „у зноју лица свога зараде хлеб свој“.

Ова истина, која нам данас изгледа тако очевидна и тако проста, није од увек била својина човекова уверења. Из историје се зна да је у старо доба рад сматран као ниско занимање које није достојно слободних грађана. Рад је само за робове, за људе ниског порекла и сиромашног стања. Аристотело, тај велики геније античког света, проповедао је идеју о робовању људи као идеју која се оправдава потребом рада. „Кад би чунак, вели он, могао сам да тка, роб не би био потребан“. Па и данас, у доба када се радничком сталежу певају химне и када се црној ратарској руци певају апотеозе, свест о вредности рада још није постала општа. И данас има света који мисли да боп топ и отменост захтевају да се седи скрштених руку. Једнога дана, идући за школу, спазио сам једну девојку која је са засуканим рукавима прала једно буре. Кед ме је спазила, она је — главачке појурила у буре да се сакрије! Стидела се да је човек види као радницу! Како наопако схватање о раду и његовој вредности!

Да би рад произвео онај благотворни утицај који наука и живот од њега очекује, нужно је да испуни ове услове: да буде честит, тачан и исправан.

„Шака поштења више вреди него кола злата“ — вели пословица. Било би, истина најбоље када би знање и поштење увек ишли руку под руку. Али, на жалост, то није увек случај. Има људи који су зналци, али у исто време и неваљалци. Такви су нарочито опасни за друштвени живот. Неваљалство које је подупрто умном снагом, двоструко је опасно. С тога, ако бисмо били приморани да бирамо само једну од две могућности — поштеног или умног човека —, ми бисмо морали гласати за поштеног. За опстанак и миран развитак друштва, поштени су кориснији од просвећених. Идеалан човек, кад ради, ради поштено. Он води рачуна о својим интересима, али не заборавља ни туђе. Он живи, али даје и другоме да живи. „Поштен рад је — вели народна изрека — најбоља молитва Богу“. Ми ћемо са своје стране рећи да поштен рад најтрајније обезбеђује душевно спокојство, а спокојство сачињава срж среће. Данас се верује да се новцем може купити и поштење, и да се за добар глас не треба много бринути када је цеп

пун. Самообмана! Пун џеп може импоновати само глупим ђивтама. У очима разумних и ваљаних људи, нема он никакве вредности ако није осигуран плаштом части и просвећености. Најзад, поштење је основна погодба за миран и поуздан развитак читавог друштва и државе. Сви закони, судови, власти, имају за крајњи циљ да обезбеде онај минимум правде и морала који је неопходан за опстанак друштвене заједнице. Револуције, завере и преврати избијају управо онога дана када се поштење изгуби толико да корупција захвати све слојеве друштва.

Али поред честитости, рад мора имати и одлику *шачносџи*. Тачност је својство културних људи и културних народа. Марден наводи пример једне девојке која је остала у затвору двадесет година место двадесет месеци, само зато што је писар, при преписивању пресуде, погрешно написао број година место броја месеци. Једна недовршена фабрика срушила се и затрпала преко стотину радника само зато што гвоздени стубови који су држали зграду, нису били савесно изливени, те нису могли да издрже огромни притисак тежине. Многе дакле несреће у свету дешавају се само зато што људи у вршење своје дужности не уносе довољно пажње и тачности. Ми Срби нарочито оскудевамо у овој врлини, и сматрамо тачност као цепидлачење. Занатлија се не кида много да буде прецизан у свом послу, и његово одело или обућа, премда су израђени аљкаво и безукусно, неће ни најмање да узнемире његову занатлијску част. Недавно сам имао у рукама сапун једне наше фабрике, који је био тако рђавог квалитета да сам га уз псовку морао бацити на ђубре. Небројено пута ми се дешавало да писмо, са читко и лепо написаном адресом, послато из Крагујевца за Јагодину, иде прво у Неготин, а послато из Зајечара за Јагодину, иде у Скопље! Нема тога удружења код нас, па била то и сама Народна Скупштина, које отпочне своје седнице тачно у оно време када се закажу. Једном речи, наши послови и наши поступци, како код појединаца тако и у друштву, не одликују се марљивом скрупулозношћу. На против, јавашлук у раду и лежерност у вршењу дужности испољавају се свуда као сведок недовољног морално-културног развића нашег. Тога се ваља еманциповати. Идеалан човек не може и не сме бити небрижљив, несавестан и равнодушан у пословима. Сваки његов поступак је на своме месту, а свака његова творевина солидна и тачна. Што год ради, ради како ваља. Било да је обичан мајстор, било да је велики државник, он свагда у својим делима гледа судбину своје кариере, и питање његова рада изједначаје се са питањем његове части. И мајушни клинац који има да се укуца у зид, мора бити предмет његове пажње. Посао, и онај најсићушнији, мора да се изведе као мисија од које зависи спасење једнога живота. Не ретко за љубав савесности и тачности у стању је он и живот да жртвује. Помпеј је, кажу, једном приликом, кад је имао да преко узбурканог мора пређе у земљу где

га очекиваху послови, узвикнуо гордо својим пријатељима који су га одвраћали од тако опасног пута: „Ићи морам, живети не морам!“ Идеалан човек не може се замислити без те свести о потреби тачног рада и савесног испуњавања својих дужности.

И на послетку, рад мора бити *истрајан*. То је трећа одлика сваког радника који хоће да се разликује од обичних цуњала. Сва велика открића, сви велики успеси, како у науци тако и у практичном животу, јесу дело стрпљења. Колумбо је открио Америку јер је био истрајан. Пири је открио Северни Пол јер је био смео и истрајан. И сви велики људи постали су велики само помоћу стрпљења и жилавости. Човек може да постигне невероватне резултате и успехе ако има јаку вољу. По Дарвину, он може да постане и геније ако је само стрпљив у послу. Онај који, предузевши какав посао, клоне одмах после прве препоне на путу, слаботиња је, и нема никакве везе са идеалним човеком. За такве сасвим згодно пристаје епитет „плекане пећи“. Тек се онај може надати правом успеху и стећи преимућство узорног мужа који је кадар да непрестано пада и да се непрестано диже. Историја славних људи јесте историја упорне борбе око савлађивања тешкоћа. Озбиљно и велико прегнуће можемо с успехом до краја извести само у зноју свога лица, а свака малодушност или застој на половини пута значи пораз. Ако је живот збиља борба, како нас искуство и наука уче, онда је неразумно улазити без оружја у ту борбу. А најбоље оружје за утакмицу живота јесте храброст и упорна воља. Воља је тајанствена и величанствена сила која пустару претвара у башту, која на земљи ствара рај, која од обичних ствари прави чудеса. Тајна успеха лежи у њој. Наоружан снагом несавладљиве воље, човек се не задовољава тиме да буде само нумера у гомили других створова, већ се напреже и успева да се пробије у прве редове и преузме вођство гомиле у своје руке. Тако постаје он необичан човек, тј. идеалан човек...

Са овим досадашњим излагањем ми смо покушали да у неколико потеза пружимо слику човека који има права на назив идеалног бића. Посматран са свију страна, такав човек, као што се види, није никаква недостижна и фантастична шимера, већ једно могуће земаљско створење. Разлика је између њега и осталих људи у томе што су код њега хармонијски развијене и усавршене све стране човечанског бића: и телесна (здравље), и умна (просвећеност), и морална (самосавлађивање), и социална (рад). Такав хармонијски развијен човек представљао би тип идеалног грађанина. И кад би већина чланова једнога друштва били тако идеални, онда би тиме и само друштво било савршеније и задовољније. У томе и јесте суштина питања око којег се ломе копља великих државника — суштина друштвеног питања. Ако хоћемо боље, срећније и савршеније друштво, нужно је претходно створити боље, савршеније и идеалније људе.

Д-Р ДРАГ. Ђ. ПЕТРОВИЋ

ПРИЛОЗИ МЕТОДИЦИ ПОУЧАВАЊА У ФРАНЦУСКОМ ЈЕЗИКУ У НАШИМ СРЕДЊИМ ШКОЛАМА

СИНТАКСА

Међу најтеже проблеме наставе у живим језицима по директном или умјереном (посредном) методу иде обучавање у синтакси. Задаћа је наставникова овдје далеко комплициранија него што је била у обучавању у страноме изговору, вокабулару и морфологији¹⁾. Рећи ће се до душе да и овдје наставник имаде исте облакшице као и при настави у страном изговору. У погледу консонаната не показује нпр. француски језик готово никаквих знатних одступања од српско-хрватскога језика. С тога ће наставник сву важност посветити обуци у француским вокалима, гдје су одступања веома знатна. Овдје ће показивати на разлике према нашим вокалима и тражити начин како да их ученик не само замијети него и имитира.

И у француској синтакси имаде такођер доста случајева гдје нема одступања у конструкцијама и градњи реченица од нашега језика. Аналогно би се могло закључити да ће и у овом дијелу наставе метод бити исти као и код обуке у изговору, тј. учитељ ће вјезбати опажање учениково и имитацију код оних конструкција гдје је разлика очита, као нпр. у везама као што су *s'approcher de qch.* према нашему „приближити се *нечему*“, или нпр. у градњама реченица као што су: *C'est moi qui parle*, према нашему: *Ja* (речено јачим гласом) *говорим*. И доиста се овај „метод диференција“, назовимо га тако, мора употребљавати и овдје као и у другим одјелцима граматике. Али је и овај метод овдје далеко комплициранији, јер у овом дијелу наставе није доста само слух, који већ сам по себи често пута упућује ученика на разлику у гласовима, већ ваља с помоћу мишљења и закључивања изоштрити опажање за разлике у начинима изражавања мисли што постоје између францускога и српско-хрватскога језика.

Код разматрања наставе у вокабулару видјели смо колику полакшицу пружају учитељу фамилије ријечи и њихова творба. Овакове полакшице не пружа у опће настава у синтакси.

У овој материји нема ни онаких полакшица што смо их видјели при настави морфологије. Код коњугације на *-er* (*porter*) и *-ir* (*finir*) видјели смо механичку правилност, која се даде успјешно употребити у настави. И код коњугација на *-oir* (*devoir*) и *-re* (*suivre*) видјели смо

¹⁾ Методичке принципе који имају да важе за ове дијелове граматике, обрадио сам у загребачком *Nastavnom Vjesniku*, св. XXVII, стр. 330—348, 385—393 (изговор), св. XXVIII, стр. 1—11, 50—62 (вокабулар); 302—307, 353—358, св. XXIX, стр. 97—104 (облици); сјем тога још упор. мој чланак у истом часопису св. XXVI, стр. 161—172, под насловом *Moji pogledi na nastavu živih jezika*.

некоје аналогичке правилности, које облакшавају учење тзв. неправилних глагола. Овакових механичких и аналогичких правилности, које се даду једним погледом запазити, при настави синтаксе нема. Али овдје има зато једна друга врста правилности, коју ће вјешт учитељ настојати да што више искористи. Одје имадемо „психолошку правилност“, о којој ће бити доста говора у разматрањима што ћу их у овом чланку нанизати. Та се врста правилности састоји, у кратко да кажем, у томе да се ученик привикне давати увијек некој мисли онакову конструкцију каква јој најбоље конвенира, из чега онда настаје у њега увјерење да једнакој мисли одговара најчешће и једнака конструкција.

Стога учење језичних конструкција страног језика стоји у уској вези са анализом мисли. И код ове анализе ваља да учитељ има свој метод у стављању питања на ученика.

Реченица, нпр., „Да имадем новаца, купио бих књигу“, изразује жељу која се не може испунити, јер увјет не постоји. Хоћемо ли некога научити употребљавати француску конструкцију за оваке врсти мисли (*Si j'avais de l'argent, j'achèterais un livre*), морамо га прије свега научити да знаде разликовати овакове мисли од других. Тај је посао особито тежак при директном методу учења туђих језика, гдје морамо избјегавати знатнију употребу материнскога језика, и гдје се и настава стране граматике врши, колико је год само могуће, у страном језику.

Техничка примјена директног метода је овдје веома деликатна и управо онако тешка као и при обуци апстрактног вокабулара, који се не да зорно (очигледно) показати. И, ако ћемо право, методика синтаксе према захтјевима директног метода није још ни израђена у свим својим детаљима. Ја сам, стога, себи предузео да у овом чланку дадем неке опће погледе у овом правцу.

Моје ће се разлагање кретати понајвише у ова три правца. Прије свега разложићу како ваља схватити синтаксу, да добијемо генерални принцип по којем ћемо обучавати ову материју према директном методу. Након тога разложићу неке разлике што постоје између српско-хрватске и француске синтаксе, како би се добио правац којег ће се учитељ држати при техничком распореду грађе коју има да обучава. Као при свакој настави, тако и овдје, ваља да учитељ тачно познаје начин по којем ће спријечити да ученици не уче грађу просто механички напамет, него да примају у себе грађу на основу опажања; у кратко, учитељ мора да зна како ће да се опре вербализму при овој настави. О овоме ћу да кажем нешто према концу.

Прије свега нужно је да се тачно знаде што се хоће у овој настави да постигне. То ћемо најбоље видјети упоредимо ли сврху наставе у синтакси којег мртвог класичког језика, грчкога или латинскога, са сврхом наставе у синтакси којег живог језика, у овом случају

францускога. Како се при настави латинскога језика не иде за тим да ученик буде у стању да своје мисли из свакидашњег живота изрази у правилним латинским конструкцијама, него да узмогне читати латинске ауторе, како би на основу њихове лектире формирао свој стил и упознао основе модерне цивилизације, учи се и латинска синтакса само у том циљу како би му знање из ове материје олакшало разумијевање конструкција латинских аутора. Разне латинске конструкције, *accusativus cum infinitivo*, разне врсте *ablativa*, генетива, герунд итд., уче се само зато како би се могао разумјети Цесаров *Bellum gallicum*, Тацитова *Germania*, итд. Као споредну сврху додају средњошколски педагози још и то да се ова синтакса учи и зато како би се продубило схватање материнскога језика. Ову секундарну сврху могуће је до душе поставити при овој настави, гдје можемо по милој вољи употребљавати наставни језик, јер не идемо за тим да створимо говорну функцију, тј. вјештину у изражавању латинским језиком.

Другојачија је сврха наставе у страном живом језику. И овдје до душе идемо у главном за истом сврхом, за којом идемо и у овом дијелу латинске наставе. И овдје имадемо задатак да ученика увјежбамо у различитим формама француске мисли, како би могао разумјети француске ауторе. Али, сјем тога, имамо да формирамо код ученика диспозицију не само да разумије ове различите форме изражавања кад их чита, тј. кад их види написане, него да их разумије и онда кад их Француз изговара, тј. кад их ученик чује. Поред виднога органа ваља васпитати и слушни орган за француске конструкције. Овдје смо већ далеко изван опсега сврхе латинске наставе. Још смо даље од ње помислимо ли и на трећу сврху наставе у модерном (живом) језику. Ваља васпитати ученика и тако да се умије у свакидашњем писменом и усменом саобраћају да служи француским конструкцијама, тј. ваља васпитати и његов говорни орган у француском језику. Према томе је сасвијем очигледно да су данас технички задаци наставе у француској синтакси сасвијем други него ли у латинској.

Оваква је сврха била француској настави и онда кад смо разматрали наставу у изговору, вокабулару и морфологији. Кад се ради о синтакси, не ради се, према томе, ни о каквој новој сврси, него само о примјени њеној на нову материју коју имамо да обучавамо, колико је год могуће по директном, односно посредном методу, т. ј. искључујући постепено наставни језик и употребљавајући превођење са материнскога на француски, односно обратно само за учвршћивање знања.

Као и у другим наукама што су предмет наставе у средњој школи, тако је и овдје најбоље да се пође од тачнога познавања материје. Ваља дакле знати што је битност, суштина синтаксе. Тачно познавање њезине битности олакшаће нам изналажење метода за техничку примјену.

Лингвисте, на жалост, нијесу једнодушни у дефиницији ове материје. Није лако знати што иде, а што не иде у ову област. И ја нијесам наканио да овдје нижем различите дефиниције синтаксе и да распредам о томе како би се имале примијенити директне методу, све ако би то било и од интереса за тему о којој расправљам, него ћу да кажем своју дефиницију синтаксе и да опишем начин како замишљам себи примјену ове дефиниције на директан метод, који се свакако мора да употребљава при обуци у живим језицима.

Синтакса је наука о језичном изражавању јединица саопћења. Јединица саопћења је она најједноставнија констатација неке духовне или материјалне чињенице коју можемо и саму за себе и без везе с другима да разумијемо. У језичном погледу она може да садржи и једну ријеч било које категорије, било саму за себе, било у многобројним везама, или чак сам један усклик. У сваком случају, њом се нешто цјеловито другима саопћује. Иначе се у обичном говору каже, за јединицу саопћења, реченица, па би се према томе могло казати да је синтакса наука о различитим врстама реченица и о спојевима ријечи што у њима долазе. Ако је тако, онда конструкције саме за себе и не постоје, него само у колико су дијелови неке јединице саопћења, или, другим ријечима, неке реченице.

Ово је увјерење врло важно за наставу синтаксе према директном или семидиректном методу. Вјешто употребљено, може бити за овај метод и веома плодносно. Према овој дефиницији синтаксе, ми нећемо никада поступати тако да ученици науче на памет становита синтактичка правила, н. пр. који предлог захтијева глагол *s'approcher*, или веза *être près, se souvenir*, или н. пр. каков инфинитив захтијева глагол *commencer*, каква је разлика рекне ли се *venir* са чистим инфинитивом без приједлога (*je viens vous voir*), или с приједлогом *de* (*je viens de vous voir*), или с приједлогом *à* (*s'il vient à vous voir*), или с приједлогом *pour* (*je viens pour vous dire*). Исто тако нећемо поступати, као што се често чини код обуке у латинском језику, да кажемо масу примјера са глаголима који значе неко ћутилно опажање (*verba sentiendi*) са објектом у дативу (датив сврхе, *dativus commodi vel incommodi*) у оваковим реченицама: *On ne lui trouve pas beaucoup de talent. On ne lui connaît pas d'égal dans l'art d'écrire. Je n'aime pas à lui voir ces hommes pour amis. Il ne sait ce que ces hommes lui voulaient*, гдје се види објекат *lui* уз глаголе *trouver à q. qch.*, *connaître à q. qch.*, *voir à q. qch.*, *vouloir à q. qch.* Исто тако нећемо написати на плочу ред споредних временских реченица изражених прошлим партиципијем самим или с приједлогом, па рећи правило да се у француском језику наша временска реченица која почиње са *kad, dok, шек ишо*, итд., може изразити и партиципијем, а да се не преводи везник: *La rivière passée, on se trouva de l'autre côté. La nuit venue, on se mit*

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

à dormir. Ses ruses étant déjouées, il partit pour Paris. Ses expériences lui semblant probantes, Pasteur osa essayer ce traitement. Après fortune faite, итд. *Aussitôt l'action exécutée,* итд.

Исто тако нећемо учити употребу инфинитивне конструкције, мјесто наших различитих подређених реченица, ако је у њима исти субјекат или ако је субјекат споредне реченице објекат главне, преводећи на српско-хрватски серију примјера као што су: *Il me permet de venir le voir, Je n'ose le lui dire,* итд.

На овакав се начин уче обично правила латинске синтаксе. И овако се пишу још и данас уџбеници за ову материју, и писаће се док се год буде латинска синтакса обучавала.

Према овоме узору писали су се и пишу се обично и синтаксе францускога језика, тј. даје се серија примјера за један синтактични феномен, и на концу правило које резултира из серије више или мање згодно изабраних примјера. Како је за наставу у живим језицима била модел настава у латинском језику, није могло друкчије ни да буде. Дефиниција синтаксе савременог живог језика узета је у обзир само у толико што су се за синтактичне феномене бирале реченице из обичног говора или из савремених писаца, док су се за латински језик бирали примјери искључиво из класичких писаца који се у средњој школи читају, јер се латински језик не говори за свакидашњу употребу.

Другојачије се горе речена дефиниција синтаксе има примијенити при настави францускога језика по директном методу. База за ову материју мора да буде диалог, разговор. Приједлог *de* рецимо с глаголом *s'approcher* увјежбаће се већ пригодом учења морфологије у питањима и одговорима у преразличитим вариацијама, за које књига није ни потребна: *Qui s'approche de moi, de toi, de lui, de nous, de vous, d'eux, d'elles? Mon ami, Mon voisin,* итд. Ученици сами могу даље да наставе варирање с овим глаголом, узимајући друге њима познате ријечи за субјекат или објекат уз овај глагол. Другом згодом узима се на исти начин други глагол исте конструкције. Након што се овако увјежба један глагол или више њих, приступа се ка граматичкој синтези са француским питањима у оваковој форми: *Le verbe s'approcher de quelle préposition est-il suivi?*

Оваквим питањима вјежба се читаво синтактично опажање. Није ни најмање потребно да се ово опажање врши у материнском језику. Глагол који би био потребан, а није ученицима познат, забиљежиће учитељ на плочу, рећи ће му значење у наставном језику, ако га не може француским језиком описати, и одмах ће га увјежбати исто онако као онда кад се је узимала морфологија или вокабулар или исправљао изговор.

Исто се тако у диалогској форми обрађује објекат у дативу уз горе споменуте глаголе.

За вјежбање у реченицама типа „*La rivière passée, on se trouva de l'autre côté*“, потребно је прије свега познавање анализе реченица, којој мора да претходи тачан српско-хрватски превод, да ученик узмогне замјетити разлику између нашег и француског изражавања. И ова анализа и компарација може да се води у згодно удешеној диалогској форми. На тај ће начин ученик опазити да се изражај „*La rivière passée*“ може и у француском изразити као и код нас са *Quand* (или *Lorsque, Dès que*) *la rivière était (fut) passée*, и да је изражај са самим партиципјем заправо скраћени начин изражавања.

Кад се увјежба серија питања и одговора са овако конструисаним реченицама из обичнога говора, прелази се на синтактичну синтезу, на формулисање правила у француском језику.

Код сваке реченице увјерићемо се француским питањима да ли су ученици у стању овакове реченице опетовати и према њима нове стварати. Прије него ли смо се увјерили о глаткоћи у овом погледу, нећемо прелазити на формулисање правила.

Кад смо се пак увјерили и о лакоћи стварања аналогних реченица и о познавању правила, имаде смисла превођење реченица с францускога на српско-хрватски, и обратно. Овај поступак имаде сврху утврђивања знања, како би се постигла што већа сигурност у употреби граматике. Примјери морају да буду дакако што више примјерени обичном свакидашњем говору.

И писци наших граматичких уџбеника зацијело би добро учинили кад би бирали према степену наставе теме за диалогско вјежбање у граматичким правилима.

Овај метод нужно морамо употребљавати хоћемо ли да створимо код ученика убјеђење да је синтакса заиста наука о прављењу реченица, и да се различите конструкције налазе само у склопу реченица.

Овај се метод надаље нужно намеће и са гледишта сврхе учења живог језика. Свакидашњи диалози, који имају да претходе учењу писаног говора у књижевности, најбоље су средство за пријатно и лако схватљиво учење туђег језика.

Учење синтаксе претпоставља јоште и ово. Како је Брино (Ferdinand Brunot) изврсно показао у својој књизи *La Langue et la Pensée*, синтакса је заправо језични изражај различитих облика наших мисли. Прије него ли ће ученик да започне учити становиту језичну форму или конструкцију, он мора нужно да позна саму мисао која ће да се изрази. Он има да знаде да се нпр. код веза као што су „*le chapeau de paille*“ изражава квалитет, тј. да је „*de paille*“ еквивалент нашем адјективу „сламнати“. Мноштво сличних примјера узетих из обичног говора утврдиће га у увјерењу да Француз мјесто нашега адјектива употребљава именицу без члана с приједлогом *de*.

Исто ће се тако он морати да увјежба у претварању реченица: из афирмативне у негативну, у упитне, подређене различитих нианса, прије него ли се пређе на проучавање других француских језичних средстава.

Сваком учењу синтактичнога правила имаде нужно да претходи тачно познавање мисли за коју се учи језична форма. Узмимо нпр. да обрађујемо с ученицима синтактичну употребу коњунктива, за коју је већ у пријашњем чланку дато довољно примјера. На реченицама као што су нпр. „отац хоће да му син напредује“, ученик има да знаде да је то сложена реченица, настала из ових двију; „отац хоће“ и „син напредује“. Док су ове двије реченице независне једна од друге, оне могу да изражавају двије чињенице, које обоје могу да у истину егзистују. Чим се споје, друга реченица већ не изражава чињеницу, него само садржава очеву вољу. Син заиста не напредује, већ је то само воља очева. Глаголски облици у сложеној реченици не изражавају једнаке чињенице, и зато их Француз различито изражава, прву у индикативу, а другу у коњунктиву: *Le père veut que son fils fasse des progrès.*

Дакако да се неће одмах пригодом учења коњунктивних облика почети са оваковим резоновањем. Најприје ће се ови облици увјежбати у најобичнијим везама из обичног говора, као *Il faut qu'on fasse. Il veut, commande qu'on fasse*, итд. Резоновање о овој употреби резервисаће се касније за синтаксу и за стварање правила.

Исто тако, кад се обрађује синтакса реченица, ученик мора бити у положају да из двије једноставне реченице створи различите споредне. Нпр. *La porte s'ouvrit. Jacques cria joyeusement à son ami: François, sois content.* Ако треба створити из којег дијела од ове двије реченице споредну временску реченицу, учитељ ће задавати налоге као што су: *Faites de la première phrase une proposition subordonnée de temps, de cause*, итд. На што ће ученик: *Lorsque la porte s'ouvrit*, итд. или: *Puisque la porte s'ouvrit*, итд. Никада се неће смјети пријећи на учење језичне форме прије него ли се утврди лакоћа у овакову претварању из једне врсте реченице у другу.

И овај посао не треба никако да се води у наставном језику; или, ако се већ и мора водити, води се само у први мах, док се обавијесте ученици о чему се ради. Синтактична синтеза ће се и овај пут правити као и горе. Написаће се реченице са различитим везницима на почу, одакле ће се извести правило да временске реченице почињу тим и тим везницима.

Након што смо изложили ова два методичка гледишта: 1. Да синтаксу ваља обучавати диалогским поступком узимајући примјере из свагдашњег говора; 2. Да обучавању сваког синтактичког феномена мора да претходи тачно познавање мисли којој конструкција има да

служи, ваља да обратимо пажњу самој материји коју учитељ има да предаје. Питати се треба, наиме, како мора да познаје наставник францускога језика синтаксу овога језика, у којем опсегу, и којим моментима ваља да посвећује више пажње, а којима мање.

Знаде се да се сваки предмет може различито познавати, већ према томе са којег гледишта се проматра и за коју је сврху знање о њему одређено. И знање француске синтаксе може према томе да буде врло различито. Другојачије гледа на ову материју онај који се научно бави овом дисциплином; другојачије онај који је треба за проучавање класичне француске литературе 17. стољећа, друкчије онај који је треба за познавање савремених писаца, а другојачије онај који је има да поучава у нашим средњим школама са српско-хрватским наставним језиком, гдје се има прије свега да култивише познавање свакидашњег савременог француског говора. У овом је последњем случају познавање француске синтаксе везано уз језик ученика.

Мислим да не треба да посебице истакнем да се ради само о оном знању које се има саопћити ученицима, не о знању у опће, које је, разумије се, сасвијем неовисно о средној школи. Ево о чему се овдје ради.

Кад се год учи који страни језик, онда смо и нехотице склони да преносимо конструкције из једнога језика у други. Ова је тенденција иманентна код сваког учења страног језика, и ми се је можемо да отресемо само мало по мало, према томе како напредује наше знање страног говора. Ова тенденција налази одраза не само код учења страног говора, него се очитује и у разним утицајима што их врши један језик на други. С овом тенденцијом мора неминовно сваки наставник да рачуна. Он је чак зван да је искористи у педагошке сврхе, кад је год могуће. При томе он може да покаже не само вјештину, него и знање.

Већ и површно познавање францускога језика показује да овај језик посједује и таквих конструкција и обрата који посвема наличе српско-хрватском изражавању, и који се могу буквално да преведу без икаквог насиља духу језика. *Il dit à ses gens* конструовано је примјерице посвема као наше „он рече својим људима“, док, рецимо, допуна овој реченици *de l'attendre* одмиче сасвијем од нашег начина изражавања „нека га чекају“. Таквих случајева сусрећемо на сваком кораку у синтакси.

Дужност је наставника наше средње школе да тачно позна ове разлике, управо онако као што му је дужност да позна разлике између нашег и француског изговора, хоће ли да успјешно исправља грешке наших ученика. Према томе се његово знање француске синтаксе, у колико је нужно за нашу средњу школу, креће у правцу ових диференција између обију синтакса.

У овом правцу ја бих пошао још и корак даље, па бих поставио као правило да су аутори уџбеника за наше средње школе дужни да при распореду и обради синтактичне француске материје воде рачуна о овим разликама. Јер не ради се само о томе да се обраде оне партије које су најтеже нашем човјеку, онако по прилици како у Њемачкој има доста француских практичних граматика писаних с особитим обзиром на потешкоће за Нијемце, тзв. Grammatik (Verzeichnis или слично) der Hauptschwierigkeiten, него се ради у првом реду о методичком поступку при излагању оваквих тешкоћа.

Једнаке конструкције ће учитељ препустити оној преводној тенденцији што постоји код сваког човјека који се учи страном језику, а вјежбаће нарочитим методом разлике.

У редовима што слиједе навешћу неколике разлике између српско-хрватске и француске синтаксе и методички поступак при обучавању.

(Свршиће се)

п. СКОК

ЈЕЗИК КАО КУЛТУРНА ВРЕДНОСТ

(Крај)

V

МЕХАНИЗАМ ЈЕЗИКА

А да код сваког језика имамо заиста посла са једним засебним механизмом, покушали смо да покажемо још одмах у почетку ове расправе, кад смо рекли да сваки језик претпоставља један нарочити начин мишљења, дакле, један нарочити духовни систем, укратко, да сваки језик представља верно огледало једне одређене културе.

Колико је то тачно, могу само још примери да нам покажу.

Латински језик није успео да се позитивно наметне романским народима; али је успео да им се наметне у негативном смислу: у толико што су разне народности које су становале у данашњим романским земљама, под његовим притиском, заборавиле свака свој сопствени језик.

Нове принципе које су они, као што смо покушали да покажемо, донели са собом, они су зато могли да примене само на оној подлози која им је стајала на расположењу, а која им је свима била заједничка: на латинском језику.

Њихове творевине које, као све творевине, нису условљене само вољом творчевом, него и карактером материала на који се та воља примењује, зато, и поред све своје различитости, имају много заједничких црта.

То је заиста и учинило да се међу данашњим тзв. романским народима створи једна духовна целина, створи осећање да они, културно,

представљају једну „расу“, створи свест да су они Латини, ма да су они, стварно, потомци најразноврснијих племена, народности и раса: Келта, Римљана, Франака, Гота, Мавара итд.

Колико структура једног језика одређује духовну структуру човеку, види се још јасније из оних примера где је народу натурен један туђ језик у позитивном смислу. То се дешавало у Америци.

Америка је, принципиелно говорећи, подељена на два велика тabora: протестантски северни и католички јужни. Дошљаци из Европе поступали су тамо на разне начине.

Протестанти се нису много бринули за урођенике, оставили су их својој судбини, потиснули су их, тако да су ови постепено ишчезли. Практично узевши, може се рећи да на северу није било укрштања између усељеника и првобитних урођеника.

Друкчије је било у јужном делу. Католицизам је тежио да покристи урођенике. Између ових и усељеника стварала се на тај начин једна додирна тачка. Тако је дошло и до укрштања између белаца, црвенокожаца и из Африке импортираних црнаца; и тако је било могуће да белци овима наметну свој романски, шпански и португалски језик. Резултат је био да се и овај с почетка тако хаотичан конгломерат људи почео осећати „латински“.

Миомандр¹⁾, која важи за једног од Француза који најбоље²⁾ познају Јужну Америку, вели да европски романски народи немају ничег заједничког са американским Англо-Саксонцима, док су савршено блиски Јужним Американцима. Он чак говори о „братству расе“ између једних и других.

Тако је језик био у стању да створи осећање културне заједнице упркос најразличитијим географским, антрополошким и социолошким приликама.

Да језик као такав заиста само стагнира, да је он један чист механизам, види се најзад најфрапантније из чињенице да они језици који су оцепљени од матерњег тла или у опште не „еволуционишу“ више, или „еволуционишу“ у једном сасвим другом правцу, у правцу стварања једног новог језика, у правцу замењивања старог језичног система и механизма новим.

Прво је случај са француским језиком у Канади и са немачким у некадашњим руским балтичким провинцијама.

Француски језик у Канади задржао је, како изгледа, у главном још свој облик из 17. столећа, а немачки језик у некадашњим балтичким провинцијама још понајвише одговара оном унифицираном књижевном немачком језику који се нигде у Немачкој не говори.

¹⁾ Franc's de Miomandre: *Introduction à la connaissance de l'Amérique latine*, у часопису *Revue de Genève* од маја 1924 г., стр. 536.

²⁾ *Ib.*: стр. 659.

Ова последња чињеница ни у колико не противуречи Паоловој тврдњи, коју смо раније навели, а која каже да у Немачкој нема предела где се говори најчистији језик. Паол говори о самој Немачкој, а не о пределима изван ње.

Истина да на први поглед изгледа парадоксно да се један језик говори „чистије“ изван своје отаџбине, него у самој њој. Али тај ће нам парадокс бити потпуно природан, ако само помислимо да се немачки језик у балтичким провинцијама говорио само од једне тако рећи импортиране, ненародске, релативно уске, образоване класе људи, да као такав није имао додира ни с каквим немачким диалектом, и да је зато, *polens volens*, морао све више да се оријентише према књижи.

Језик, дакле, не само да се не мења сам по себи, него је, захваљујући својој стагнацији, свом механизму, у стању да обустави развитак духовне структуре људске.

Језик се мења само ако га човек мења. А човек га мења по потреби својој. Свака, ма и најмања промена у духовној структури човековој огледа се верно, као у каквом фином апарату, у његовом језику. А ако је та промена колективна, она се колективно и манифестује. На тај начин један и исти језик може да се диференцира у више њих.

Такав случај имали смо кад су из латинског језика постали романски. Слично нешто дешава се, и ако у врло ембрионалном стању, данас пред нашим очима са енглеским језиком.

Енглески се говори као матерњи језик у Великој Британији и у Сједињеним Државама Северне Америке. Разлика између Американаца и Енглеца, разуме се, није исте врсте као она између некадањих становника на периферији римског царства и самих Римљана. Она, захваљујући другим месним и временим приликама, лежи на другом пољу. Али разлика ипак постоји. Један Yankee из U. S. A. и један Englishman из Old England-а нису једно и исто. И та разлика јасно се огледа у њиховом језику.

Енглец ће, не само по оном мало назалираном изговору, него и по многим другим карактеристичностима, лако разликовати Американца од свог земљака.

Енглески језик у Америци тако постаје све више „диалектичан“, и ако би се тај процес продужио (а он је, као у осталом свака промена у језику, данас отежан тиме што је језик фиксиран писмом), енглески би језик у Америци престао бити енглески и постао би „американски“.

Моћ стагнације језика апсолутна је. Језик својим механизмом одређује тачно духовну структуру људи који га говоре, па ма они иначе живели под најразноврснијим околностима. Под једним условом, разуме се: да ти људи у истини говоре дотични језик.

Јер чим га они, како махом кажемо, говоре погрешно, они га стварно не говоре никако: они само његовим речима означавају једну

њему страну духовну структуру. Они, дакле, употребљавају једно неадекватно средство, и нас та диспропорција вређа и зато је називамо погрешном, — све док она не би постала носилац једног новог језика, у коме би је случају онда морали назвати тачном.

ЗАКЉУЧАК

Морао сам мало дуже да се задржим на принципиелном питању језика, јер се ни данас још не води увек довољно рачуна о границама које постоје између лингвистике с једне стране и из природних наука позајмљених, на једно њима страно поље пренетих и зато доста неодређених и смушених еволуционистичких назора с друге.

Био је у лингвистици неоспорно један велики датум, када се језик почео посматрати историјски. Штета је само што то гледиште није остало у свом делокругу, него се побркало с другим једним гледиштем, с којим је, с поља, имало извесне сличности, али с којим стварно, по суштини својој, није имало никаквих додирних тачака. Штета је што се историјски процес идентификовао са натуралистичким.

На тај начин ово ново гледиште престало је да се разликује од старог: није, дакле, ни у чему више било ново. Јер схватајући језик као *засебан организам*, оно принципиелно није тврдило ништа друго од претходног неисторијског гледишта, по коме је језик један *засебан шематизам*: оба гледишта, на име, тиме тврде да је језик нешто *засебно*, нешто *независно од човека*: оба гледишта, дакле, стварно тврде само један и исти апсурд.

Некадања неисторијска концепција била је, међутим, консеквентнија према самој себи у толико што је избегла ону унутарњу противуречност која се налази у природњачко-еволуционистичкој концепцији.

Јер чим се језик посматра као такав, тј. као једна објективно-постојећа структура, онда не може бити речи о томе да језик „еволуционише“, да се он мења; онда се, на против, мора и може констатовати само да он стагнира.

Грешка неисторијске концепције пак састојала се у томе што је она ту стагнацију схватила апсолутно, што је веровала да се језик не мења никако.

И еволуционистичко и неисторијско гледиште, дакле, нису били довољно консеквентни.

Неконсеквентност еволуционистичког гледишта састоји се у томе што оно противуречи самом себи; неконсеквентност неисторијског гледишта у томе што оно није извукло тачне консеквенције из свог става.

Да они нису учинили те грешке, они би, разуме се, морали да дођу до тачних резултата. Да неисторијско гледиште није само посматрало сâм језик, да је посматрало и узрок његов, оно би морало да

дође до закључка да се језик мења. Да еволуционистичко гледиште ту промену није схватило органски, оно би морало да закључи да се језик мења само зато што га мења човек. Другим речима: нити би еволуционистичко гледиште могло бити еволуционистичко, нити неисторијско да буде неисторијско.

Оба ова гледишта, према шоме, по суштини својој, ни у колико не прошивурече једно другом, него се, на прошив, само узајамно допуњују: она означавају два различита става са којих човек може да посматра језик.

Јер баш зато што је језик дело човеково, човек може да закључи двоструко: од човека на језик или од језика на човека. Зависи која је од ових чињеница дата, а која се тражи; која се претпоставља као позната, а која као непозната: у оба случаја се ради о једној и истој ствари: о датој структури духа људског.

Главна је, зашто, само да се не изгуби никад веза између језика и човека. А баш ту везу лингвистика је, бојим се, губила доста често, па било да је она стајала на неисторијском, било на еволуционистичком гледишту.

Овом је констатацијом, мислим, тачно одређен задатак оног који хоће да испита културу једног народа.

Култура није одређена само материјалном страном својом. И абисински негус негести, „цар свију царева“, поседује аутомобиле, али зато ипак нико неће у њему да види једног, рецимо, Американца. Све зависи од тога како ће човек да поступа са материјалом који му стоји на расположењу, какав ће смисао и коју ће вредност да му да. Све зависи, другим речима, од у извесном тренутку дате психологије човекове. А човекова психологија, индивидуална као и колективна, огледа се, како смо покушали да покажемо, верно у језику његовом.

Зато је, велим, онај који хоће да испита и појми културу једног народа, дух и душу његову, већ сам по себи упућен да се првенствено обрати испитивању његовог језика, ако тј. неће, можда духовито и интересантно, али зато ипак само дилетантски, да лута.

Завршавам једним цитатом из Хумболта,¹⁾ у слободном преводу, који, верујем, садржи у себи најдубље што се о бићу језика у опште може казати, и који би зато морао сваки онај који се бави језиком да има стално пред очима:

Језик је, независно од своје социјалне функције, потребан сваком појединцу, јер само захваљујући њему човек може да мисли. Језик се пак ствара само захваљујући друштву, јер човек може да разуме самог себе једино ако разумљивост својих речи испита на другим људима.

Д-Р М. Т. СЕЛЕСКОВИЋ

¹⁾ Humboldt: *c. l.*, стр. 190.

НАРОДНЕ ОСНОВНЕ ШКОЛЕ У СРБИЈИ, ЦРНОЈ ГОРИ И
ВОЈВОДИНИ ШК. ГОД. 1922—23

(Крај)

Пре него што пређемо на упоређивање између појединих покрајина, напомињемо да је искључено *апсолутно* упоређивање, јер је несразмер између териториалне величине, рецимо, предратне Србије и Црне Горе толики, да би такво упоређивање било, најблаже речено, смешно. Зато се, код свакога упоређивања, подразумева *релативно* упоређивање.

ШКОЛЕ У ОПШТЕ: ГРАДСКЕ И СЕОСКЕ, МУШКЕ, ЖЕНСКЕ И МЕШОВИТЕ,
ДРЖАВНЕ И ПРИВАТНЕ

Из одштампаних података види се да је градских основних школа било *највише* у Јужној Србији, како апсолутно, тако, нарочито, релативно. На сто школа у опште долазило је у Јужној Србији скоро 18 (17·87%) градских школа. Разлог томе је двојак: 1.) још увек многа села немају основне школе, док их вароши имају све, често и више од једне; 2.) релативно, Јужна Србија је врло богата варошима, што се види чим се баци поглед на мапу Јужне Србије. *Најмањи* проценат градских школа има предратна Србија, у којој, на сто школа у опште, долази 8 градских (8·19%). У Црној Гори на сто школа долази 10 градских (10·10%), а у Војводини 12 школа (12·39%).

Ако упоредимо број мушких, женских и мешовитих школа, видећемо да *мушких школа* има *највећи* проценат у Црној Гори: 15%, а *најмањи проценат* у Војводини, тек 2·51%; *женских школа* има *највише*

Војводини — 1·62%; *мешовитих школа* има *највише* предратна Србија — 96·85%, а *најмање* Црна Гора — 83·92%.

И ако су наше основне школе, већ по самом закону о народним основним школама, државне, опет се задржао незнатан проценат и приватних основних школа, којих у Црној Гори у опште и нема, у предратној Србији само 0·25%, у Јужној Србији 0·26%, а у Војводини тај се број пење до 0·47%.

ОТВАРАЊЕ ШКОЛА ПО ДЕЦЕНИЈАМА

Врло је и интересантно и поучно погледати како су се развијале наше основне школе у прошлости. У ту сврху отворене су у прошлогодишњим статистичким обрасцима потребне рубрике, и узето је као сасвим довољно ако се узмогне сазнати тачан број школа у појединим покрајинама: 1.) пре 1850 год. и 2.) од 1850 па даље, њихов број за сваки децениум. Да би се, и овако коментарисано, створила што јаснија слика тога развоја, изнећемо овде кратку табелу из које ће се моћи створити јасан појам о развоју школа.

У ПОКРАЈИНИ	ОТВОРЕНО ОСНОВНИХ ШКОЛА									
	пре 1850	1850—60	1860—70	1870—80	1880—90	1890—1900	1900—10	1910—20	1920—30	ове школ-ске године
	г о д и н е									
предратној Србији	7:36	6:47	9:70	9:70	11:79	16:17	17:25	11:54	10:02	2:46
Јужној Србији	1:84	0:53	2:63	3:81	10:25	11:96	9:33	39:02	20:62	1:68
Црној Гори	3:14	1:39	4:87	6:28	12:89	11:14	19:54	25:78	14:98	7:31
Војводини	33:84	8:30	11:25	9:53	7:25	9:53	13:63	3:91	2:76	0:28

Из горње табеле види се да је Војводина пре 1850 год., у упо- ређењу са осталим покрајинама, имала врло много школа. Захваљујући тој срећној случајности, проценат неписмених у Војводини је, без сумње, знатно нижи од онога у осталим покрајинама о којима је реч. На жалост, ми нисмо у стању да дадемо податке о проценту писмености код становништва. Министарство Просвете не може узети још и тај посао на себе, а Државна Статистика је пропустила да о томе, при последњем попису становништва, поведе рачуна. А тако би се нај- лакше установило од коликог је огромног значаја школска традиција у опште код људи, а специјално код нас Срба. Јер, и поред законске обвезе да шаљу децу у школу, наш човек шаље децу у школу — у колико то чини — не из страха пред оним мизерним казнама које му закон намеће кад не шаље децу у школу, већ из све више увиђавности да не ваља кад се не зна читати, али највећма из традиције: ни мој отац није ишао у школу па живи — нећу ни ја да идем; односно: ишао је мој отац, идем и ја. А да је писменост заиста у вези са тра- дицијом, ево још доказа: у Јужној Србији, пре 1859 године, било је, упоредивши данашњи број школа са ондашњим, само 1:84 % школа. Али зато је и проценат неписмених у Јужној Србији огроман. У Црној Гори, која у погледу писмености једва ако стоји нешто боље од Јужне Србије, било је, пре 1850 године, само 9 школа, или 3:14 % од да- нашњег броја. А ни предратна Србија мије много боље стајала, јер је и она имала, 1850 год., само 116 школа, или 7:36 % данашњег стања.

Даље, интересантно је посматрати како је из деценија у децениум растао, односно опадао број школа. Наравно, тешко је дати правилан коментар томе рашћењу, односно опадању, јер су на то утицала многа, често и неочекивана факта; али, у главном се и рашћење и падање може тумачити 1.) активношћу просветних власти, односно, у првом реду, школских надзорника; 2.) активношћу самога народа; 3.) поли- тичким приликама у којима се у дано време налазила поједина покра- ина. У главном, може се рећи да кулминација отварања школа пада

1900—1910 год. Као да је цео свет осећао неки сувишак снаге, који се морао у нешто потрошити, а потрошио се, на крају крајева, у великом светском рату.

У предратној Србији број новоотворених школа 1900—1910 год. достиже 17·25%, свију данашњих школа; у Црној Гори 19·54% (25·78% школа отворених у децениуму 1910—20 год. не може се узети у обзир, јер су ту прибројане и оне школе које су ратом 1912—13 год. припале територији Црне Горе), а у Војводини број школа отворених 1900—10 год. достиже 13·63% данашњих школа. Једино Јужна Србија чини изузетак. Но томе су криве скоро сасвим само политичке прилике у тој покрајини 1900—10 год. У то доба падају унутрашњи немири у ондашњој Турској и најјача клања између комита с једне и турских власти с друге стране, а и између комита и комита међусобно. Учитељ у то доба бити значило је изложити се национално у овом или оном правцу; па је било тешко наћи људе који ће непрестано држати главу у торби. Настао је дакле један мали застој, да затим дође децениум огромног развоја школа у Јужној Србији, у којој је 1910—20 год. отворено 297 школа, или, у проценту речено, 39·02% свих данашњих школа. А за даље четири године: 1920, 1921, 1922, 1923 — напредак је растао још убрзанијим темпом: за *четири* године отворено је 157 школа, или 20·63% свих данашњих школа.

Поред свих незгода и трзавица данашњег доба, изгледа да ми ипак напредујемо. Велики део заслуге за то припада школским надзорницима, који са вољом и пожртвовно раде да свој срез унапреде и, колико је више могућно, културно дигну. Нека им је на овом месту и овом приликом речено: хвала. Награда, али само морална, неће изостати у облику све већег благостања краја у коме они раде.

А упада у очи и ова чињеница: у Војводини, после 1919 год., настаје, у погледу отварања нових школа, мртвило које је дошло као последица засићености. Свако село већ има своју бар једну школу, а често је имају и салаши. Ако се, сада, и отвори која школа, то је не стизање тамо где се закаснило, већ ход у корак са рашћењем броја становништва; а то је одличан знак да се у Војводини учинило много у погледу школства и да се, тим више, може посветити већа пажња крајевима који су далеко од тога да у погледу школа буду засићени.

Ове школске године — 1922-23 — отворено је свега 76 школа, и то: 21 школа у Црној Гори, 39 у предратној Србији, 13 у Јужној Србији, и 3 у Војводини.

ЗАБАВИШТА

Сразмер између основних школа с једне, а забавишта, виших основних (продужних) школа и шегртских школа с друге стране, даје нам такође јасну слику просветне прошлости појединих покрајина. Јер, док у предратној Србији сразмер између забавишта и основних школа

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

стоји као 0·4 : 100, у Црној Гори као 0·7 : 100, у Јужној Србији као 1·8 : 100, дотле у Војводини тај сразмер стоји као 20 : 100; значи, на сваких пет школа долази једно забавиште.

ВИШЕ ОСНОВНЕ (ПРОДУЖНЕ) ШКОЛЕ

Што се тиче виших основних школа, за њих такво једно упоређење не можемо поставити, с тога што у Војводини појму виших основних школа одговарају продужне школе, али само, и донекле, по форми; у ствари, по програму, раду и по сврси својој, оне се апсолутно разликују од виших основних школа. У осталом, ево сразмера и тих школа:

У предратној Србији, на 100 осн. шк. долази 0·6 виших осн. школа,	
„ Јужној	” ” ” ” ” ” 2·0 ” ” ”
„ Црној Гори	” ” ” ” ” ” 0·0 ” ” ”
„ Војводини	” ” ” ” ” ” 29 продужних школа.

ШЕГРТСКЕ ШКОЛЕ

Подаци о шегртским школама неће бити сасвим тачни, стога што су неки школски надзорници сматрали да те школе не улазе у њихов делокруг, па о њима нису ни слали податке. Ипак износимо и овај преглед, ради потпуности података о школама које су у тесној вези са основним школама

У предратној Србији, на 100 осн. школа долази 0·9 шегртских	
„ Јужној	” ” ” ” ” ” 0·6 ”
„ Црној Гори	” ” ” ” ” ” 0·7 ”
„ Војводини	” ” ” ” ” ” 5— ”

О Д Е Љ Е Њ А

Највише одељења имале су школе у Војводини, где је свака школа имала просечно 2·32 одељења; затим, предратна Србија и Црна Гора имале су подједнако: свака школа по 2·09 одељења, и на послетку Јужна Србија: свака школа 2 одељења.

НАСТАВНИ ЈЕЗИК

Наставни језик у основним школама био је, у главном, државни, тј ј. српски или хрватски. Једино Војводина овде чини изузетак. Јер, док су у Црној Гори све школе са државним наставним језиком, у предратној Србији тај број износи 99·94⁰/₀, у Јужној Србији 99·47⁰/₀, дотле у Војводини број школа са државним наставним језиком износи само 48·52⁰/₀. Кад се саберу школе са државним наставним језиком у Војводини и оне са осталим словенским наставним језицима, излази да свих школа са *словенским наставним језиком* има 50·33⁰/₀, а са *несловенским* 49·67⁰/₀. Од несловенских народа највише школа има са наставним језиком мађарским — 24·59⁰/₀, затим немачким — 20·21⁰/₀, и румунским — 4·87⁰/₀.

ЦЕЛОДНЕВНА, ПОЛУДНЕВНА И ДОПОДНЕВНА НАСТАВА;
ПРЕКИДИ У НАСТАВИ

По томе да ли се држала преко целога дана или не, настава је изгледала овако:

У ПОКРАЈИНИ	% школа у којима је настава била		
	цело-дневна	полу-дневна	допо-дневна
предратној Србији	93·09	6·59	0·32
Јужној Србији	92·77	5·91	1·32
Црној Гори	75·26	24·74	—
Војводини	86·84	11·44	1·52

Као што се из горње табеле види, највише школа са полудневном наставом имала је Црна Гора. Ваљало би тачно испитати зашто је то тако, јер сразмер између школа и становништва у Црној Гори није такав да би толики проценат полудневних школа био неопходно потребан. Можда су по среди теренске прилике? или, можда, материјалне?

Што се тиче прекида у настави, највише их је било у предратној Србији: код 24·03% школа настава је била прекинута. То долази услед многобројних и честих заразних болести, нарочито шарлаха и малих богиња (у беличком школском срезу боловало је од шарлаха 5% школске деце, а у нишавском преко 10% деце од малих богиња). Мање прекида, али ипак знатно, било је у Црној Гори — 22·65% — и Јужној Србији: 21·81%, а у Војводини било је, сразмерно, мало прекида: 12·29%.

У табелама које су напред одштампане, изнесено је и у колико су ти прекиди надокнађени. Међутим, има много разлога да се у тачност тих података посумња. Јер, док су једни учитељи држали да се под појмом: прекид је надокнађен, разуме *временски* надокнађен — рецимо, прекид је трајао четрнаест дана у половини године, па је на крају школске године рад у школи за толико продужен — дотле су други држали да је прекид надокнађен у *интензивности рада*, ма и не био временски надокнађен. Ово последње мишљење је правилно; главно је да се програм рада у целисти свршио, а не ради се о форми надокнаде.

ЖЕНСКИ РУЧНИ РАД, ПОВРТАРСТВО, ВОЂАРСТВО, ИТД.

Ако погледамо у којој су мери у појединим покрајинама рађени мање-више необлигатни предмети, видећемо опет ону исту појаву која се већ од почетка протеже кроз наша опажања: покрајине са дужом школском традицијом и у том погледу предњаче. Женски ручни рад предаје се само у 9 школа у Црној Гори — у проценту речено у 3·14% школа; у Јужној Србији у 28 школа — 3·68%, у предратној

УНИВЕРЗИТЕТСКА

БИБЛИОТЕКА

Србији већ се пење до 21·24%, или у 335 школа, а у Војводини 56·72% (595 школа), што значи да се у преко половине школа у Војводини предаје женски ручни рад. Међутим, Војводина, која држи првенство у погледу женског ручног рада, уступа то првенство, у другим необлигатним предметима, предратној Србији. Томе је, у главном, узрок то што је земљорадња и привреда у Војводини на много вишем степену него у осталим покрајинама, па је теже спроводити *школску наставу* из воћарства, виноградарства и др. у тим крајевима где је скоро свако упознат са рационалним начином обрађивања и рада, него што је то случај у Србији. А кад се томе разлогу дода још и онај да је рад на тим тако корисним и потребним предметима у учитељским школама сведен на минимум, и да је исти и у Србији и у Војводини (где би, логично, требао да је на већој висини), онда је ту још један доказ више у прилог ове претпоставке. У осталом, не сме се изгубити из вида факат да сељак из Србије са више љубави ради воћарство него онај из Војводине. Из доње табеле видеће се како је стајало у појединим покрајинама у том погледу.

У ПОКРАЈИНИ	% школа у којима је рађено				
	повртарство	воћарство	виноградарство	пчеларство	свиларство
предратној Србији	24·28	16·55	5·32	2·52	2·46
Јужној Србији	0·39	0·26	—	—	—
Црној Гори	1·75	0·35	0·70	—	—
Војводини	22·88	10·59	2·38	1·24	1·43

АНАЛФАБЕТСКИ ТЕЧАЈЕВИ

И ако се са аналфаветским течајевима може постићи леп успех у ширењу писмености, ипак је број школа у којима се одржао аналфаветски течај незнатан, нарочито у Војводини и Црној Гори — по 1·06% свих школа. Што је тако у Војводини, то још није тако жалосно, јер је и проценат неписмених у Војводини мален; али је за жаљење што се у Црној Гори, која има толики број неписмених, не ради у том погледу са више воље него што је то случај. Процент аналфаветских течајева у предратној Србији двапут је већи него у Црној Гори и Војводини: износи 2·29%, а у Јужној Србији пет пута већи — 5·52%. Овде морамо нарочито да истакнемо рад учитеља у преспанском школском срезу, где је уз сваку другу школу одржан аналфаветски течај.

Осим моралног задовољења које су ти вредни учитељи имали, они су за свој рад примили и награду у новцу, која, истина, није ве-

лика, али ипак значи и једно видно признање за ваншколски просветни рад.

ШКОЛСКА НАСТАВА И НАСТАВНА СРЕДСТВА

У обрасцима које су попуњавали школски управитељи, било је питање: да ли је, за очигледну наставу, за наставу из земљописа, историје, природописа, рачуна, и цртања и лепог писања, било наставних средстава довољно или мало. Пошто је и један и други појам релативан, а није се могао дати један апсолутан критериум за одређивање: када је појединих наставних средстава довољно, а када мало, остављено је на увиђавност управитељима школа да сами оцене када је чега довољно, мало или нимало. И наравно, настала су разна гледишта. Ипак се из одштампаних табела јасно види да је Војводина по богатству у наставним средствима на првом месту, а да је најсиромашнија Јужна Србија. Ми ћемо овде изнети неколико табела из којих ће се видети како су у погледу наставних средстава стајале поједине покрајине.

У П О К Р А Ј И Н И	% школа у којима је средстава за очигледну наставу било		
	довољно	мало	нимало
предратној Србији	40.33	58.36	1.31
Јужној Србији	14.06	85.68	0.26
Црној Гори	8.71	90.24	10.5
Војводини	62.15	35.35	2.29

Дакле, највише средстава за очигледну наставу имала је Војводина, најмање Црна Гора.

У П О К Р А Ј И Н И	% школа у којима је средстава за наставу из земљописа било		
	довољно	мало	нимало
предратној Србији	60.44	39.31	0.25
Јужној Србији	16.95	82.79	0.26
Црној Гори	9.41	89.56	1.03
Војводини	51.39	48.04	0.57

Овде је карактеристично то што предратна Србија има већи проценат наставних средстава из земљописа него Војводина. Изгледа да то долази отуд што су и карте речних сливова, које израђују сами наставници, узете као наставно средство које замењује штампане мапе.

Више него ишта друго, проценат школа са наставним средствима из историје и природописа показује разлику између школа у Војводини

и оних у осталим покрајинама. Јер, док Војводина има за наставу из историје наставних средстава *довољно* у 9·15%, свих школа, *мало* у 63·97%, а *нимало* у 26·88%, дотле у све три остале покрајине скоро ни једна школа нема *довољно* наставних средстава, *мало* их има предратна Србија у 6·94%, Црна Гора у 3·49%, а Јужна Србија у 0·66%, свих школа; *нимало*, предратна Србија у 92·81% свих својих школа.

У П О К Р А Ј И Н И	% школа у којима је средстава за наставу из природописа било		
	довољно	мало	нимало
предратној Србији	0·19	8·88	90·93
Јужној Србији	—	3·65	96·35
Црној Гори	—	—	100—
Војводини	19·64	65·88	14·58

Међутим, у наставним средствима из рачуна те велике разлике нема. Ако школа има рачуњаљку за аритметику и геометрију, рачуна се да је снабдевена средствима из тога предмета. А то показује и ова табела:

У П О К Р А Ј И Н И	% школа у којима је средстава за наставу из рачуна било		
	довољно	мало	нимало
предратној Србији	78·57	21·43	—
Јужној Србији	63·15	35·48	1·37
Црној Гори	69·34	30·66	—
Војводини	77·51	21·35	1·14

Како и књиге спадају у појам наставних средстава, износимо овде њихов број у односу према школама, наставницима и ђацима.

У П О К Р А Ј И Н И	Колико је долазило књига на		
	1 школу	1 наставника	1 ђака
	к о м а д а		
предратној Србији	50·66	23·62	0·46
Јужној Србији	24·21	10·42	0·29
Црној Гори	32·75	13·63	0·46
Војводини	54·50	20·87	0·46

ШКОЛСКЕ ЗГРАДЕ

По власницима којима припадају, школске зграде деле се на државне, општинске, верске (конфесионалне) и приватне.

Државних школских зграда имала је највише Војводина: 11·04‰. Знатно мање државних школских зграда имала је предратна Србија — 3·49‰, а најмање Црна Гора — 3·19‰.

Тако висок проценат државних школских зграда у Војводини настао је тако што је бивша маџарска управа у свима сиромашнијим местима дизала школске зграде о свом трошку, и тиме уједно вршила пропаганду у своју корист.

Школских зграда које су својина *општинска* има највише предратна Србија — 88·08‰, затим Јужна Србија — 71·22‰, па Црна Гора — 63·76‰, и на послетку Војводина са 44·13‰, дакле, упола мање него предратна Србија.

Конфесионалних школских зграда има највише Војводина: 37·86‰, затим Јужна Србија — 7·62‰, па Црна Гора — 2·44‰, а скоро их и нема предратна Србија, јер ту проценат износи само 0·13‰. Из горњих података може се закључити од коликог су значаја биле црквене организације за крајеве који су били под туђом политичком управом. Једино подизањем школских зграда стварала се могућност да се у просветном напредовању не застане за другим, привилегованим народима, и с тих разлога подношене су знатне материјалне жртве како у Војводини тако и у Јужној Србији. Школских зграда које су својина *приватна* било је највише у Црној Гори: 30·66‰, затим у Јужној Србији: 10·12‰, у предратној Србији: 8·30‰, а у Војводини само 2·48‰. Изгледа као правило да сиромашни крајеви имају највише приватних школских зграда. А то је и разумљиво. Да се подигне једна школска зграда, потребна су велика новчана средства, до којих сиромашни крајеви не могу доћи без великих жртава. Зато је лакше наћи за школу неку приватну зграду, која ретко кад одговара потребама једне модерне школе. Дужност је државе да у тим крајевима диже школске зграде, и у том правцу учињен је ове године знаган корак унапред: у буџет за 1924—25 годину унесена је свота од 20,000.000 за зидање нових школских зграда у сиромашним крајевима.

Ако упоредимо школске зграде које су грађене за школу са онима које су грађене у друге сврхе, видећемо да је *за школу* грађено *највише* у Војводини, 95·52‰, а најмање у Црној Гори: 56·90‰. У предратној Србији грађено је за школу 72·73‰ (скоро $\frac{3}{4}$ свих зграда), а у Јужној Србији 69·12‰.

По томе да ли су школске зграде грађене од тврдога материјала или од кога другога, однос између покрајина стоји овако:

У П О К Р А Ј И Н И	% школа грађених од	
	тврдог	другог
	м а т е р и а л а	
Јужној Србији	40:21	59:79
Црној Гори	59:58	40:42
предратној Србији	63:72	36:28
Војводини	85:35	14:65

Интересантно је овде то да је несумњиво сиромашнија Црна Гора имала за скоро 20% школа од тврдог материјала више него Јужна Србија. То долази отуд што су школе у Црној Гори, као и куће у опште у горским крајевима, грађене од камена као најјевтинијег материјала, до кога се, осим тога, најлакше долази.

Упоредимо ли сада број школа које су својој сврси одговарале са онима које то нису, добићемо ову слику:

У П О К Р А Ј И Н И	% школа које намењеној сврси	
	ј е с у	н и с у
	о д г о в а р а л е	
Јужној Србији	34:43	65:57
Црној Гори	45:29	54:71
предратној Србији	73:55	26:45
Војводини	95:52	4:48

Из горње табеле види се ово: све школске зграде које су зиране за школу у Војводини, одговарале су намењеној сврси (1002 школе грађене су за школу, а 1002 су и одговарале својој сврси). Међутим, у осталим покрајинама није тако. У предратној Србији грађено је за школу 72:73% свим школа, а одговарало је сврси *више* од тога процента: 73:55. Значи да су ту и неке друге школске зграде, које у ствари нису ни грађене за школу, ипак одговарае школским прописима. У Црној Гори, за школу је грађено 56:90% школа, а сврси одговарало 45:29%. Значи да многе школске зграде, и ако су *de facto* грађене за школу, нису грађене по извесном плану. У том погледу најгоре стоји Јужна Србија, у којој је за школу грађено 69:12% школских зграда, а сврси одговарало тек 34:33%. Јасно је да је такво стање настало отуд што о подизању школских зграда нико стручан није водио рачуна. Људи у тим крајевима често су много жртвовали да имају своју школску зграду, а кад су је саградили, видело се да она не може да одговара школским прописима. Обично су то школе са недовољно светлости, лоше патосане, често танких спољних зидова,

са уским и мрачним ходницима, малим учионицама, а понекад чак и са стајама испод учионица.

Што се тиче тога у каквом су стању биле школске зраде, подаци изгледају овако :

У П О К Р А Ј И Н И	% школских зграда које су биле у		
	добром	средњем	лошем
	с т а њ у		
Црној Гори	32:40	27:87	39:73
Јужној Србији	42:57	29:84	27:59
предратној Србији	65:31	21:50	13:19
Војводини	81:40	13:16	5:44

По томе колико су учионица имале основне школе у појединим покрајинама, подаци изгледају овако :

У П О К Р А Ј И Н И	% школа које су имале					
	1	2	3	4	више од 4	више од 10
	у ч и о н и ц а					
предратној Србији	38:17	41:34	7:93	7:41	4:33	0:32
Јужној Србији	54:14	27:07	5:78	6:44	5:78	0:79
Црној Гори	52:26	35:53	4:88	4:53	2:80	—
Војводини	45:66	24:02	8:10	6:42	13:92	1,81

Из горње табеле види се да је највише школа са једном учионицом имала Јужна Србија, са две учионице предратна Србија, са три учионице Војводина, са четири опет предратна Србија, а са пет и шест учионица највише су имале школе у Војводини.

УЧИТЕЉСКЕ КАНЦЕЛАРИЈЕ, КАБИНЕТИ, ДВОРАНЕ

Учитељску канцеларију имало је највише школа у Јужној Србији — 78:71%, затим у Црној Гори — 72:47%, у Србији предратној — 69:37%, а најмање у Војводини, где је само 16:64% школа имало и школску канцеларију.

Потребне кабинете имало је највише школа у Војводини — 3:24%, предратној Србији — 2:40%, Јужној Србији — 1:71%, а најмање у Црној Гори — 0:78%.

Гимнастичку салу имало је 0:86% школа у Војводини, 0:79% школа у Јужној Србији, 0:44% школа у предратној Србији, а у Црној Гори у опште није било школе која је имала гимнастичку салу.

Највише школа које су имале салу за свечаности било је у Црној Гори — 1:74%, затим у предратној Србији — 1:46%, па у Војводини — 1:43%, на послетку у Јужној Србији — 1:18%.

ШКОЛСКЕ ХИГИЕНСКЕ ПРИЛИКЕ

Највише школа које су одговарале хигијенским захтевима имала је Војводина — 92·56%, према 7·44% нехигијенских. За Војводином долази предратна Србија са скоро $\frac{3}{4}$ хигијенских школа (72·78%) према 27·22% нехигијенских. У Црној Гори има 47·04% хигијенских, а 52·96% нехигијенских школа. Најгоре у том погледу стоји Јужна Србија са својих 43·76% хигијенских и 56·24% нехигијенских школа. Нема сумње да такво стање наших школа, које би требале да буду у неку руку модел здраве и практичне куће, врло рђаво утиче на појмове о хигијени, који су нашем народу и иначе прилично страни. Ипак је у целој ствари најгоре то што се такво стање школа неће и не може брзо изменити. Ко ће од толико нехигијенских школа, у кратко време, створити хигијенске, кад има да се отвори толико нових школа у местима где их досад није било, а где су преко потребне? Само великом упорношћу учитеља и школских надзорника да се то стање поправи, моћи ће се нешто постићи. А напори у том правцу учињени биће од највеће користи и по ђаке и по становнике дотичнога краја.

Чак и код најосновнијих принципа школске хигијене, код количине светлости у учионицама, опажа се жалосна чињеница да у Црној Гори има управо $\frac{1}{3}$ школа са мало светлости, а у Јужној Србији у 26·41% школа нема довољно светлости. Па и у предратној Србији проценат школа без довољно светлости велик је: 17·44%. Једино Војводина у том погледу донекле задовољава, јер тамо само 2·84% школа нема довољно светлости.

У погледу загревања учионица, Војводина стоји најбоље, јер има само 1·33% школа које се лоше загревају, док их Јужна Србија има преко половине: 50·69%. Није тешко замислити у каквим несносним приликама живи учитељ у Јужној Србији, који мора кроз 3—4 месеца у години или да гута дим, или да се смрзава заједно са децом. Још несравњиво горе у том погледу стоји Црна Гора, која има 81·88% школа које се лоше загревају. А ни предратна Србија, са својих 35·51% лоше загреваних школа, не стоји ни близу онако добро како би то могло бити. Па, пошто ту нису по среди неки нарочито велики и чести издаци, склони смо веровати да је, бар ту, по среди онај чувени наш јавашлук: не набави се пећ ваљана на време, а „у невреме ни ђаво не иде из собе“, како каже пословица.

Против пожара осигураних школских зграда има једино Војводина, и то без мало $\frac{2}{3}$ свих школа (74·07%). У другим покрајинама тај је проценат тако незнатан да га ми овде спомињемо само зато не би ли тиме дали подстрека да се општине натерају да зграде школске осигурају. У предратној Србији само је 3·04% школа осигурано против пожара. Чак и Београд, варош у којој је опасност од пожара већа него по селима, од 17 школа има само 4 које су осигу-

ране против пожара; па и од те 4, две су у Земуну (дом следе деце и Дечји Дом). У Јужној Србији против пожара је осигурано само 1·45% школа, а у Црној Гори у опште и не знају за ту корисну установу.

ШКОЛСКЕ БАШТЕ, ФОНДОВИ И ЗЕМЉИШТА

Највише школских угледних башта имала је предратна Србија — 60·18%, а најмање Јужна Србија — 11·20%. Војводина у том погледу не стоји на висини, јер има само 28·69% школских угледних башта, чак мање него и Црна Гора, која их има 32·40%.

Алат за обрађивање башта имала је предратна Србија у 8·62% својих школа, Војводина у 3·62%, Јужна Србија у 1·84% и Црна Гора у 1·05% школа.

Другог земљишта осим школске баште имале су највише школе у Војводини, у 18·02% свих школа, затим у предратној Србији — 12·04%, у Јужној Србији — 3·68%, а најмање школе у Црној Гори, са 2·80%.

Школских фондова имала је, релативно, највише Црна Гора: 16·38%, затим предратна Србија — 14·20%, па Јужна Србија — 8·15%, а најмање Војводина — 4·58%.

Према намењеној сврси највише је рађено башта у Јужној Србији — 34·56%, у Црној Гори — 30·10%, а најмање у Војводини, у 24·02% свих башта.

Кроз цео приказ основних школа провлачи се, са малим одступањима, једна иста чињеница: што је која покрајина имала дужу школску традицију, мирнију политичку прошлост и срећнији теренски положај, то су у њој биле повољније прилике за развој школства. Па, пошто је јасно да у главном те чињенице утичу на повољне просветне прилике, треба сву снагу употребити на то да се мир што је могућно дуже одржи, материално благостање народа подигне, а традиција ће се стварати сама од себе и доносити исти онај плод који је донела и у Војводини.

СВЕТОЗАР СТОЈАКОВИЋ

НАУЧНИ ПРЕГЛЕД

НЕКОЛИКО ЗАПАЖАЊА О СЕОСКИМ ЗАНАТИМА И ЗАНАТЛИЈАМА У НЕМАНИЋСКОЈ ДРЖАВИ

У нашој историјској литератури је било речи о нашим средње-вековним занатима и занатлијама, па је и нешто материала о њима саопштено. Ма да тим радњама (Чед. Мијатовића, Ст. Новаковића и других) није исцрпен сав материал који би се могао прибрати, ја се не

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

мислим у овоме напису своје враћати томе послу. Збирање материјала из наших средњовековних споменика је тежак, али не и немогућ посао; ко се прихвати студије наших средњовековних заната и занатлија, биће у положају да велики део тога материјала брзо сакупи, у ред доведе и изврши сравњење са стањем заната и положајем занатлија онога доба у околним земљама, нарочито у оним од којих су оновремени Срби по нешто од материјалне и духовне културе позајмљивали, присвајали и својим потребама и своје степену културног, друштвеног и економског стања прилагођавали.

Ја се тога крупнога задатка не прихваћам. Моја је намера много скромнија: да из својих бележака саопштим нека запажања и неки материјал и ставим то на расположење онима који ће се овим послом бавити, и да, у исто време, укажем на један метод истраживања и објашњавања који ми се чини поузданијим од онога метода којим су се неки досадањи наши писци служили.

Пре свега, морам скренути пажњу на замамљивост једне доскорашње појаве, која води погрешним објашњењима кад се схвати као *правило*, па се из ње изводе *генерални* закључци: као да је она слика средњовековног заната и средњовековних занатлија наших. А та је појава она што се и до пре 50 година запажала у по неким нашим великим задругама, које су поједине задругаре своје одређивале те су се, за потребе задруге, предавали и обделавању извесних занатских послова: ковачких, коларских, итд.

Такве појаве нису слика средњовековних друштвених односа у Срба и средњовековне привредне организације. Могло је, допуштамо, и тада бити таквих појава, али само по изузетку.

Несумњиво је, до душе, да се негда, у изолованом газдинству Срба, као год и у изолованим газдинствима других народа, производио читав низ *разноврсних* продуката који су задовољавали *разноврсне* потребе породице. Свако је газдинство, при том, у сравњењу с другим сличним газдинствима, употребљавало своје продуктивне снаге на производњу разноврсних потреба мање више у подједнакој мери. У њих се огледала сличност производње: продукти, произвођени у једноме газдинству, произвођени су, у тој истој или у приближној пропорцији, и у другоме. Тако исто и сума утрошеног рада око производње продуката је мање више подједнака била у свима газдинствима. Ако се у једном газдинству употребљавало преко године 100 дана на производњу хране и 50 на производњу одеће, приближан је однос био и у другим газдинствима. Та једноликост натуралних газдинстава је условљена била не само једноликошћу технике и сличношћу људских потреба, већ и тим што изоловано газдинство није могло изводити диференцирање у подмиривању потреба својих чланова. У њему је била немогућа производња оних продуката који су потребни сваком оде-

литом газдинству у *незнајној* количини, а који, у исто време, изискују од произвођача и особито умење и дуже изучавање. На пример, металске су израде средњевековним себрима биле потребне у таквој *незнатој* количини да би их специјалиста занатлија (*мансторк*) могао произвести с релативно малим утрошком рада. Међутим, да свако изоловано газдинство изводи претапање руде, ковање итд., представља, уз одсуство умења, знатну тешкоћу: феудални поседник и феудална држава нису имали рачуна да им се себри, сваки у своме газдинству посебице, на уштрб ратарске (и сточарске) производње, баве и занатима. Појава оделитих занатлија и заната као оделитих газдинстава води своје порекло још пре организовања Неманићске државе, и њихово развијање и умножавање је представљало један огроман корак у привредном развоју оновремених Срба и деловало на нешто јачу поделу рада, па и на диференцирање потчињених друштвених редова: они су и даље носили једно опште име (себри), али су се, ипак, делили и на отроке, и на меропхе, и на мајсторе, итд.

Како је изоловано газдинство могло добити са стране, од занатлије, само оне израде које су му потребне тек у *незнајној* количини (у противном случају би их газдинство само производило), то је, обично, занатлија производио продукте за *многа* газдинства. Један занатлија је радио за читаво село, на пример: *ковач*; други је радио за читаву жупу, као што је био случај са *шавцем*, итд. Разлика између једног и другог типа занатлија је била само у томе што први, живећи и радећи *сшално* у селу, *очекују* поруцбинаре код *своје куће*, уз коју им је и радионица; међутим они други, упућени да раде у *шубој кући*, принуђени су били да *шраже* поруцбинаре и међу суседима и у другим селима. У крупним газдинствима (владавачким, манастирским и властелинским), заснованим на бази себарске работе, занатлија је *сшално* радио у оквиру *једнога* газдинства и из материјала што му га је то газдинство пружило.

Такво је било карактерно обележје средњевековне занатлијске производње у Неманићској држави: производња непосредно за онога коме је она била потребна и из његова материјала.

Образовање заната изван изолованог газдинства је био корак напред у развоју продуктивних снага самога тога газдинства: поделом рада између газдинства (с једне — натурална пољопривредна газдинства, с друге стране — занатлије), развојак продуктивних снага је добијао израза пре свега у техничком напретку (припремом бољих алата) и у рационалнијем утрошку рада (умење и вештина занатлија).

Очевидно је: што се више разноврсних продуката за натурална газдинства производило различитим занатлијама, тим се више та газдинства економски везивала са занатлијским газдинствима, а преко њих и међу собом. С друге стране, опет, занатско газдинство се није могло

одржавати без поруцбинара, за које је оно радило. Увећање броја таквих занатлија је, заједно с тим, представљало и увећање броја газдинстава која нису могла постајати изолована од других. Развитак продуктивних снага је повео узајамном повезивању оделитих газдинстава, при чему су снага повезивања и број газдинстава међусобно повезаних, расли пропорционално раширивању специјализације појединих газдинстава. Увећавање броја занатских газдинстава упућивало их је, у колико им поруцбинари нису давали довољно посла, да се прихвате, једним делом, опрезно и уздржљиво, и производње за тргове и панађуре, у колико им је то обезбеђивао феудални поседник, који је и сâм отуд извлачио разноврсне непосредне и посредне користи.

Тако су се, у општим линијама, развијали занати и кретали занатлије средњега века¹⁾; па је тако и у нас било.

И зато се она појава с којом се, у неким задругама пре 50 година, сусретало, не сме генералисати, нити она узети за слику средње-вековних заната и занатлија наших. Та је појава могла временом доћи и као последица једног туђинског режима (који занатлије по селима није третирао као ранији феудални српски режим, нити им пружао понеке олакшице што су их раније имали, нити им обезбеђивао личну и имовну сигурност) и, нарочито, туђинског насељења градова с последицом угушивања извесних сеоских заната и преношења других у многољудније задруге.

У Неманићској Србији су били развијени занати по градовима и трговима и на рудницима. О уређењу тих заната и о феудалној потчињености њиховој, немамо у оновременим споменицима јасне слике. У Душановом Законику свега имамо три члана о њима, али и они говоре само о златарима, којима се забрањује становање и рад (ковање новца) по селима:

168. Златара оу Жоупахъ и оу земан царетва ми нигдѣ да иѣтъ; развѣ оу тръговѣхъ, гдѣ иѣтъ поставило царетво ми динаре ковати.

169. Иште ли се оврѣте златаръ оскѣнъ градовъ и тръговъ царетва ми оу коемъ селѣ; да се то-зи село распе, и златаръ иждеже.

Ико се оврѣте златаръ оу градоу ковѣ динаре танно, да се златаръ иждеже и градъ да плати гловоу што рече цар.

170. Оу градовѣхъ царетва ми да стоје златаріе и да ковоу и нне потрѣе.²⁾

Занати и занатлије по градовима, трговима и рудницима су, у осталом, предмет оделитог испитивања и проучавања. Мене интересују, у овај мах, занати и занатлије по селима, па ћу се на њима једино и задржати. Ови прописи из Душанова Законика су поглавито и наве-

¹⁾ П. Масловъ: *Теорія развитія народнаго хозяйства*, 124—126.

²⁾ Ст. Новаковић: *Законик Стефана Душана*.

дени да баце више светлости на оновремене *сеоске* занатлије и занате који су подмиривали *сеоске* потребе, и у које се златари за ковање новца не само не убрајају, већ и сасвим из села искључују.

Типични сеоски занатлија је *ковач*. Да би био вечито везан за село, имали су интереса и феудални поседник и меропси. У Баварској је, по средњовековном народном праву, ковачки алат био сеоска својина¹⁾; то је било јемство да ковач не може село оставити. У индијском и старом руском селу је ковач подмиривао потребе свих газдинстава дотичнога села и на њихов рачун живео: у замену за свој рад добијао је потребна средства за живот. Свако је село било дужно одвојити део својих продуката за подмирење потреба ковачевих²⁾. И у средњовековних Срба је то правило важило, па је трага томе Вук нашао у Далмацији, у којој се *џоковина*, оно „што се ковачу даје (понајвише у житу) на годину“³⁾ јавља у истом облику у коме је и у средњем веку била позната.

Ковачки занат су Срби донели још из старе постојбине своје,⁴⁾ или су га, досељењем у ове крајеве и додиром с византијском и италијанском културом, знатно унапредили и развили не само по градовима, већ и по селима.

И данас је у нас ковач најтипичнији сеоски занатлија, нарочито у још неразвијеним крајевима нашим, у којима ће многи сељак на изушт знати сву терминологију свога ковача, као што је то изражено и у једној шаљивој народној причи о томе како је поп на опелу једнога сеоскога ковача четврту песму испевао уносећи у њу много термина ковачких: „Гдје је јест мирскоје пристастије, где је јест *ковачкоје* мечтаније? Гдје је јест злато и сребро, гдје је јест *гвожђе* и *челик*? Гдје је јест *виџањ* и *наковањ*, *чукови* и *мехови*? Гдје је јест *џробојац* и *џокровац*, *квасуљице* и *магазице*? Гдје је јест *ћумур*, *ђукум* и *кљешће* усијане што бљеште? Гдје је јест *џоцило* и *оцило*, *џржа* и *грџа*? Тко ли ће гвожђе да *кове* и муштерије да зове? Тко ли ће у наковањ да *грува* и меховима да *дува*? Тко ли ће *сечива* да *нади* и на тоцилу да *глади*?“

А осем ковача, у средњовековном селу нашем је било и других занатлија; у њему је био: *грнчар*, *шавац*, *зидар*, *сџргун*, *седлар*, *клобучар*, *качар*, *крчелеј*, *дрводеља*, итд.

Грнчар (грнчарџ) је у средњовековном селу био врло честа појава,⁵⁾ јер је имао да подмирује велику потребу становништва у судо-

1) Ш. олер: *Народна Привреда*, 300.

2) П. Масловъ: 139.

3) Вук Стеф. Карацић: *Српски Рјечник*, 547.

4) Љ. Ковачевић и Љ. Јовановић: *Историја српског народа*, I, 24.

5) Имена села *Грнчар*, *Лончар* итд. и презимена *Лончаревић* и *Грнчаревић* оставили су виднога трага од тога занимања. Занатлија се и данас назива *грнчар*, у Пожези ужичкој *каљавац*, у извесним крајевима *бардаџија* и *бардакџија*.

вима за варење јела, у судовима трпезним и у судовима за оставку и за зазимљивање хране. Светостефанска хрисовуља уступа манастиру два грнчара; израде њихове је, по подмирењу својих потреба, манастир извесно на тргу и панађуру продавао или давао у замену за друге производе¹⁾.

Наши су средњовековни Срби донели грнчарство још из старе постојбине своје;²⁾ тај је облик материалне културе био још од давнина познат свима Словенима, те и сад за занатлију од тога посла имају заједнички старовремски назив: српски — *грнчар*, руски — *гончаръ* (староруски: *грѣнчарѣ*), бугарски — *грѣнчарин* и *грѣнчар*, чешки *hrnčář*, пољски *garncarr*.³⁾ У додиру с византијском и италијанском културом, које су из старине биле чувене с изврснога грнчарства, Срби су у новој постојбини тај посао још више развили и унапредили; у југоисточним крајевима се још није потпуно истро траг негдашњим готово уметничким грнчарским радњама, а у Приморју је тај траг још јаснији, интензивнији. По тим траговима се може судити како је у Неманићској држави грнчарство било не само развијено бројем грнчара и количином грнчарске израде, већ и каквоћом и уметничком обрадом грнчарскога посуђа.

1) Прилика је овде учинити неколике напомене о постанку овога заната.

Не само у Срба, већ и у других народа је *грнчарство* врло стара појава материалне културе. Човек је у давнини био принуђен за припрему својих оруђа и својих потреба задовољавати се оним што му је пружао горњи слој земље: каменом, песком и глином. На овоме је почивала култура читавих хиљада година, као што и сад једним делом показује утицај на развитак људски. Из Нила је извађен један грнчарски рад који је лежао у дубини старијој од 13.000 година. Грнчарски је занат могао самостално понићи свуда где је год за његово развиће имало погодног материала. Посматрајући глинасту земљу, која споро и незнатно пропушта атмосферску воду, давнашњи је човек непосредно могао доћи на мисао да прави глинасте судове, или је тај посао развио из још старијих плетених и дрвених судова. Кад је давнашњи човек видео у мекој земљи отисак својих стопала и разних других предмета, приметио је да су се та удубљења под утицајем сунчеве топлоте осушила, сгорела и одвојила се од остале земље, па га је то, сасвим природно, навело на мисао искористити те особине глинасте земље за израду судова.*)

Индијанци су прво почели израђивати судове из *дрвѣћа*; Африканци су дошли до савршенства у *илећењу* судова. И сад је још у њих већи део судова плетене израде. Они су тако лепо, уз то чврсти и не пропуштају воду. У целој јужној Африци плетеним чинијама се служе чак и за млеко. У давнини је та техника имала, вероватно, знатно већу распрострањеност, јер се још у *Одисеји* (IX, 247) помиње кисело млеко (у нашега преводиоца: сир) у „плетеним котарицама“. У Библији се помиње да је котарица у којој је Мојсеј спуштен у воду, била излепљена „глином и катраном“. До грнчарства се, по једном мишљењу, дошло тако што је котарица, олепљена глином, у додиру с ватром изгорела, а глина се испекла и остала као чврст суд, задржавајући на себи преплете котарице као првобитни облик шара. Та је случајност, вели се, учинила откриће грнчарства.**)

*) В. Битнеръ: *Обработка камней и земель*, 40 и 41.

**) Липерт: *Историја културе*.

2) Љ. Ковачевић и Љ. Јовановић: *Историја српског народа*, I, 24.

3) Ф. Миклошичъ: *Словаръ шести славянскихъ языковъ*.

Феудални поседник који је имао глину на своме поседу, добијао је за њу накнаду од грнчара који су је копали; о томе има и пропис у једној хрисовуљи: И па тон никѣ кто копа глинноу грнцемъ, да си оузима црква Свети Георгии грнце што ѣ за потрекоу.¹⁾

Шавац (швацк) је општи назив за оне сеоске занатлије средње-вековне који су се бавили шивењем, а делили су се на *шавце кожушне* или *швацки кожошны*¹⁾ (што су шили кожухе), на *шавце скорњане* или *швацки скорњаны*¹⁾ (што су шили доколенице), и на *шавце свиџне* или *швацки свитни* (што су шили тканине, између осталог и гоџни и кланне). Швацки су, често пута, образовали и читаво село, па се и сад у именима села томе налазе трагови. Кнез Лазар је Раваници приложио село *Шавкче*,²⁾ које је садањи *Шавац* близу Параћина. Сад се швацки кожошны зову *кожухари* (тај се назив отпочео употребљавати још за трајања средњега века); швацки свитни су данас *кројачи*, *абаџије* и *шерџије*, само се у Дубровнику за немачки *der Schneider* или латински *sartor* још задржао средњевековни назив: *шавац*.³⁾

Зидар (зидџк) је био по селима честа појава у Неманићско доба; он је имао задатак зидати, а зиданије не само кућа, манастира итд., већ и градова, било је тада у правом полету.

Какво је било наше средњевековно грађевинарство и *како* се оно организовало — још није довољно испитано. Досад су проучаване старе цркве и манастири, задужбине царева и краљева; тек узгред се, без дубље студије, помињали градови и мостови, али се није упуштало у испитивање: какве су биле остале грађевине, поглавито куће за становање, какве властелинске а какве себарске. До душе, тих старих грађевина нема више (осем неких остатака од грађевина властелинских), али им ни трагови нису тражени, нити се из литературе суседске Византије и Италије, у којима су себарске куће онога времена биле можда сличне кућама наших себара, тражила бар бледа слика онога простог грађевинарства по селима које је подмиривало потребе себара и којим су се бавили многобројни селски зидџи скромније квалификације,

Да су грађевине господарећих сталежа чврсто грађене, знамо по остацима њихових задужбина и по савету што га Милош Обилић даје кнезу Лазару да Раваницу подиже

Од студена *креча* и *камена*,
А покривај *џлочом* и *каменом*.⁴⁾

1) Ст. Новаковић: *Законски споменници српских држава средњега века*, 612, 628 и 700.

2) Ф. Миклошић: *Monumenta Serbica*, 197.

3) Вук Стеф. Караџић: *Српски Рјечник*.

4) Употребљаван је и *дрвени кров*:

Цркву граде два Мрњавчевића
У Јелици у планини пустој,
Покривају јеловијем *клицом*.

Што се грађевинарског заната и организације његове тиче, утврђено је: да су, одиста, постојали вешти грађевинари, међу њима *неимари* и *прошомажстори*, да су постојале читаве групе *мајстора* и *артаџа* који су се стално бавили грађевинарским послом и, уз неимаре, прелазили с грађевине на грађевину, с једнога краја на други. Али, о *пореклу* тих грађевинара, *како* су се они *учили* занату, о *склопу* грађевинарске организације и о њезиним *унушрашњим* односима, још ништа поуздано није утврђено, па ни из литературе наших оновремених суседа, на које се и у овоме погледу угледало, није пренесен потребан материјал који би нам пружио бар колико толико вероватну слику о томе како је и у нас за Неманићског доба било. По споменицима и народним песмама знамо да су ове грађевинарске организације биле многољудне и да су се доста дуго задржавале на појединим пословима;¹⁾ што, у осталом, сасвим одговара природи феудализма: за сваку је грађевину требало специјално припремити материјал (којега није било готова као данас), па се, уз то, често пута морао преносити с великих раздаљина; даље, зидање каменом је односило врло много времена док се он ископао, превукао, отесао и дотерао да се један с другим подудари и приљуби; најзад, резбарије и писање (израда фресака и слика) у црквама и манастирима није се, одиста, могло брзо свршавати: на томе се, безбеди, морало дуго радити. Треба само у Скопљу у цркви св. Спаса (па и у Дечанима и другде) видети ону старинску резбарију, па сасвим поверовати народној песми за дуг рок у коме се једна грађевина свршавала.

Али, о условима под којима су ове групе радиле, немамо никаквих ближих, јасних и поузданих података. При зидању Раванице се помиње да су *обећани* добри услови рада, а да су у *ствари* били врло рђави:

Саставише хиљаду *мајстора*
И хиљаду младих *сараора*,
А преда њих Рада *неимара*;
А *ашчије* девет Југовића,
Настојника старца Југ-Богдана!
Да се гради *дванаест година*;

¹⁾ Град градили Скадар на Бојани
Град градили *три године дана*,
Три године *са шириса мајстора*.

Сваки себи задужбину гради,
Неки гради, неки начинио:
Цар Стјепане високе Дечане,
Бијеле се на сред Метохије,
Градио их *дванајест година*.

А мајстору по дукат наднице,¹⁾
 Напојнице по три оке вина;
 Да свешкују џешку и неђељу.
 Започеше Раваницу цркву.
 Курве једне девет Југовића
 Све цареву продадоше пиво,
 И цареву хазну зашомише,
 И надницу лаку оставише,
 А надницу по једну асѝрицу,
 Напојницу по једну чашицу;
 Не свешкују џешку и неђељу;
 Ни Илију, који громом бије,
 Ни Марију, која муњом пали.
 Кад то виђе Раде неимаре,
 Викну Раде хиљаду мајстора,
 Савршише за годину дана.

Изненађен превременим доласком Рада неимара, кнез Лазар га болећило пита:

Или су ти руке исцуцале
 Од студена креча и камена?
 Или ти је малена надница?
 Ил' је мало вина и ракије,
 Ил' бешкоша леба бијелога
 И дебела мяса овнујскога?²⁾

А кад сазнаје да је Раде, са рђавих услова рада, саградио цркву, у у место за дванаест, за годину дана, он му, сумњајући у солидност тако брзо саграђене грађевине, неће да плати, све док Милош није отишао на лице места и при повратку му рекао да је црква добро саграђена.

Али, осим недостатака података о тадањим условима рада, још се не зна ни из којих су све крајева зѝдци (мајстори и сараори) регрутовани. Има доказа о томе да су живели појединачно у појединим селима; то су они који су подмиривали сеоску, локалну потребу, обично потребу себара. Има доказа, такође, да су живели и у групи, настањујући читаво село. Једном хрисовуљом се такво једно село са зѝдцима дарује манастиру: *И оу Іѝлшцаѝ на дразѝ зѝдци и сѝ сконмѝ си селомѝ.*³⁾ То су, извесно, они зѝдци који су у групама ишли у грађевинске радове и који су, поред неких других феудалних обавеза, били дужни феудалном поседнику, у овом случају манастиру, радом обављати

¹⁾ По једној варијанти:

Ко донесе камен на рамену,
 Да се њему по жут дукат даде,
 Ко донесе воде у џугуму,
 Да се њему по бијел грош даде.

²⁾ Средњовековни обичај да занатлије раде о храни и пићу наручиоца држао се до последњих дана и у новој еписи, док су Осаћани по западној Србији подизали куће и терзије ишли од куће до куће те кројили и шили одело.

³⁾ Ст. Новаковић: *Законски сѝоменици срѝских држава средњег века*, 624.

зиданине. У крају, пак, у коме су зидци били ретки или их никако није било, наредбом владалачком су пресељавани из других крајева; да би се арханђеловски манастир у Призрену снабдео са довољним бројем зидаца, Душан му је на тај начин изишао у сусрет: И присели царство ми зидце иск Пноуки.¹⁾

У тој линији мисли неминовно се наилази на симптоматично село *Сараорци*, које је служило градозиданију смедеревском,²⁾ на негдашњи Осат, крај професионалних грађевинара, на Дебар (Дибар или Дибру), у коме су вековима настањени професионални грађевинари који су, до скоро, у нас цркве зидали и писали.

Можда се форма средњевековној организацији грађевинара може пронаћи по трагу доскорашње организације Осаћана и Дибралаја или по трагу организације дунђера из власотиначког краја, нарочито оних из Црне Траве, која је, под ударцима капиталистичког грађевинарства, већ почела малаксавати, па је, готово, и сасвим малаксала.

Сиргун (стрџоуик) је *кожар*, који је редио коже. Да је *сиргун* сеоски занатлија који је коже редио не само своје феудалном господару (манастиру и властелину), ако је његову газдинству припадао, већ и себрима, ако је оделито као себар живео и радио, ван сваке је сумње. Позније су, кад су у градовима (као, на пример, у Скопљу, у коме је у XVI веку било око 700 кожара) засноване кожарске радионице, *сиргуни* представљали крупан број градских занатлија.

Седлар (седларк) је, такође, био сеоски занатлија; то потврђују и хрисовуље по којима се они уступају манастирима.³⁾ Изгледа да их је, осим појединаца по појединим селима, било и читавих насеља, јер се хрисовуљама уступају манастирима и село *Седларево*⁴⁾ и селиште *Седларк*.⁴⁾

Да ли су седлари израђивали само *седла*, оно, дакле, што и *сад* седлима називамо, или и оно што сад зовемо *самарима*, тешко је погодити. Што се мене тиче, склон сам веровати да су у седларе рачунати и они што су самаре (дрвенице са сламом наложене) израђивали, јер су они селима и караванском трговачком саобраћају били потребни у релативно знатним количинама.

Клобучар (клобоучарк) се у споменицама нашим ретко помиње: један је, Стрџко клобоучарк, дат цркви арханђеловој у Штипу, а с њом Хилендару;⁵⁾ други је Стао клобоучарк, који цркви св. Вознесенија у Штипу прилажи лозни.⁶⁾ Клобучара је било, извесно, и по градовима,

1) Исти, 696.

2) Чед. Мијатовић: *Десиош Ђорђе Бранковић*.

3) М. С. Милојевић: *Дечанске хрисовуље*. — Љ. Ковачевић: *Светиостефанска хрисовуља*.

4) Ст. Новаковић: *Законски споменици српских држава средњег века*, 659 и 739.

5) Ф. Миклошић: *Monumenta serbica*, 63.

6) Ст. Новаковић: *Законски споменици српских држава средњег века*, 766.

јер је фино израђен и луксузно искићен клобук био у употреби богате властеле, те се на једноме месту и вели: клобоукъ еданъ царвена гримиза са кнезромъ.¹⁾ Зато Даничић за клобоукъ и вели да је pileus, а клобоучаръ qui pileos conficit,²⁾ као што и Вук *клобучара* бележи као *шеширцију*, *клобук* као *шешир* (der Hut, petasus), а *шешир* као pileus, *клобучину* као der Filc, соактиве.³⁾ Мени се све чини да је средњевековни клобоучаръ био засељен и по селима и у њима ваљао и израђивао капе (капа се помиње у Неманићским споменицама), можда нешто друкчије него што је арбанашко *кече*, а сличне садањој капи сељака у западном делу јужне Србије. Руски *клобукъ* је Ст. Новаковић превео са *камилавка*,⁴⁾ а *валенокъ* са *калчине*, *сукнене чизме*.⁵⁾ Руски *валенокъ* је, одиста, врста изваљане обуће од *клобучине*, оно што Ст. Новаковић назива *сукненим чизмама* и *калчинама*, какве се и сад носе у јужној Србији, те обухваћају од испод чланака до више колена. Сад се тај *валенокъ* у нас израђује од изатканог сукна, а израђује га абација, али је он у Неманићско доба ваљан од *клобучине*, као што је ваљан и *клобукъ* (камилавка), и као што је ваљана капа, какву и сад имамо у јужној Србији. Све је то морао радити клобоучаръ сеоски, као што је, опет, градски клобоучаръ био специјалиста за клобоукъ властелински.

Ово је средњевековно занимање оставило трага и у презименима: 1594 године се помиње да је погинуо Хасанъ Клобоучарићъ, а и сад има и хришћанских и муслиманских презимена *Клобучарић*.⁶⁾

Мачар (мъчаръ, мъчаларъ) се занимао ковањем мачева и није био тако честа појава, па се, ипак, и по селима сусретао: тамо је, извесно, био саставни део властелинског газдинства. Један мачар је дечанском хрисовуљом уступљен манастиру, коме је радио извесно за потребе и манастирске војске и околне за ратовање обавезне ситне властеле.⁶⁾ Још у то доба је постојало презиме *Мъчаревкић*.⁷⁾

Крчелеј (кръчелъки) је онај занатлија који је „суде излевао из туча“.⁸⁾ Он се помиње само на једноме месту, на коме и други мађуњци уступљени Дечанима.⁹⁾ И по томе што је настањен у селу и што је Циганин, види се да је био сеоски занатлија и израђивао сеоске потребе.

1) Ф. Миклошић: *Monumenta serbica*, 498.

2) Ђ. Даничић: *Рјечник из књижевних старина српских*.

3) Вук Стеф. Караџић: *Српски Рјечник*.

4) Ф. Миклошић: *Словаръ шести славянскихъ языковъ*.

5) За детињства свога сам ја с осталом децом од длаке која се у пролеће лиња с говеди, ваљао лопте за играње. Длака се врло лако ваљала и лопте су биле врло лепе. Ово и овакво ваљање лопти је давнашња традиција, траг још из доба кад се од длаке још шта ваљало.

6) М. С. Милојевић: *Дечанске хрисовуље*, 23.

7) Исти, 22.

8) Ст. Новаковић: *Село*, 68.

9) М. С. Милојевић: *Дечанске хрисовуље*, 132.

Дрводеља (дрѣводѣла) је уз грнчара и ковача типични сеоски занатлија. Дрводеља је било готово у свакоме селу за израду сеоских потреба; за потребе феудалних господара и њихову трговину су и читава села дрводељама засељавана, па су од тога заната добила и до данас задржала своја имена.

Млинар (млинаръ) је било важно занимање у средњем веку, када су млинови, подизани на рекама и потоцима, често пута били удаљени од многих насеља, и на њих су били упућени многи помешари; била је извесна вештина подсецати камен и удешавати га да лепо меље, као што се та вештина и данас цени. Зато су манастирима давати у нарочиту повластицу чак и они млинари који своје млинове имају, да би стручном вештином и на манастирским млиновима помогли: *Млинари кои своје млине имаю, да сѣкоу жръкне и направнаю млине цръковне.*¹⁾

Уздар (оуздаръ) је био занатлија који је узде градио: *qui habenas conficit.* И *оузда* (*habena*) се често помиње у старим споменицима.

Осем ових занатлија, средњевековно је село морало имати и *ужара* (споменици помињу *оглакь*, а градили су се и конопци, повотци, итд.), и *кострешара*, позније названих *мушавима*, зато што су у општење у занатским круговима увели *мушавски* језик (споменици помињу *покроваць*, а градиле су се и друге израде од кострети), и *шесача камена*, *каменорезаца*, не само за потребе грађевинске, већ и за израду надгробних споменика, итд., итд. Детаљним испитивањем би се списак сеоских средњевековних занатлија имао знатно попунити.

Увећавању броја занатлија по селима ишли су донекле на руку и сами феудални поседници, не само зато што су припремали разноврсне израде потребне газдинствима самих феудалних господара (владалаца, манастира и властеле), већ и ради тога да би, као што је једном већ речено, и меропхе снабдевали и савршенијим техничким оруђима и другим потребама, те им с једне стране ослободили време за ратарски рад, а с друге, савршенијим оруђима допринели повећању жетве, од које су и феудални поседници увећавали своје дохотке.

Разуме се, број занатлија се није могао увећавати без икакве мере; умножавању њиховом је постављана извесна граница, да се не би осетно умањио број оних себара који обрађују земљу. Зато је и постојао пропис: *Оу конемъ любо селѣ кон любо манеторѣ, ако име имати много сыновы, еднѣмъ, отъ нихъ на отчинѣ мѣстѣ да остане, а инни да соу работници.*²⁾ У другом законском споменику се то исто прописује: *И оу конемъ любо сѣлѣ где се манеторне окрѣтаю, тере се разроде .г. колѣ .д. синове, да остане еднѣмъ на мѣстѣ, а остали да постоупе оу сокалинке. Яво ли си оузари си оузети земле одъ мѣропѣшке земле, а онѣ да постоупи оу мѣропѣ.*³⁾

¹⁾ Ст. Новаковић: *Законски споменици српских држава средњег века*, 627.

²⁾ Ст. Новаковић: *Законски споменици српских држава средњег века*, 627.

³⁾ Исти, 651.

Мајстори су, да би се задржавали на послу потребном феудалним газдинствима и поседничким интересима феудалних господара, ма да су иначе чинили себарски ред, ипак ослобођавани извесних обавеза меропашких и стављани у исти ред у који сокалници. Од виноградарског посла и косидбе нису ослобођавани: *И* виноградь ксака да копа, и попь, и днака, и отрокъ, и ксаца маистерниє, тако и прочи ракетници. *И* сѣно да косе, тако меропси, и сокалници и маистерниє кси еднако.¹⁾ По другом законском споменику се ни оридбе не ослобођавају: *И* ковачниє оуручници, дрѣводѣлає, и шьвци, и стрьгоуци, и сѣдларниє, и грѣчарниє, и зѣдци, и златарниє кси да орю и косе како и сокалници.²⁾

У Русији је *шаква* себарска обавеза работе занатлијске трајала и у другој половини XVII века; из 1661 год. има један споменик у коме се вели: „Двор Ивашко кузнецъ сѣтеъ три коробьи, а сѣна коситъ 15 копенъ“³⁾ У осталом, такав и, по свему судећи, нешто гори него ли у средњевековној Србији, био је положај занатлија сеоских у целој Европи: јер су они били или бесплатни работници у феудалном газдинству, или и занатлије и технички работници, ако су одржавали своје занатлијско газдинство.⁴⁾ Године 831, за време Лудвика Благословеног, занатлије су биле неслободног положаја, у својству отрока, и били су обвезни бесплатно радити у корист манастира у замену што су ослобођени од тежачких работа.⁵⁾ У западној Европи је, више и пуније него ли у Неманићској Србији, у средњем веку занатска производња за читава столећа била груписана око властелинских дворова.⁶⁾ Првобитно је у целој Европи занат био тесно свезан с великим феудалним газдинствима; ⁷⁾ то је, извесно, наследство још из античког начина производње.⁸⁾ Који су економски услови деловали, те су у Неманићској Србији, више него ли у оновременим европским државама, занатлије расути по селима у место да буду груписани у предузећима феудалних господара (ма да је и тога облика у феудалној Србији донекле било), требало би нарочито испитивати.

Зато што су у средњевековној Србији неки занатлије ишли од села до села те *шражили* поруцбинаре и код њих од њихова материјала радили, којих појава и сад по гдезде има, држи се, заједно с Бихером⁹⁾, да је то првобитна форма заната. Међутим, привредни

1) Исти, 625.

2) Исти, 628.

3) П. Масловъ: *Теория развишїя народнаго хозяйсїтва*, 137.

4) Рудолф Ајслер: *Социологија*, 185.

5) М. Ковалевскій: *Економ. росшѣ Европы*, т. III, стр. 12.

6) К. Маркс: *Капитал*, I.

7) М. Габерландъ: *Народоводение*, I, 67.

8) Д-р Милорад Недељковић: *Основи полиитичке економије*, 104 и 105.

9) К. Бихер: *Посѣнак народне привреде*.

развитак је, по једној каузалној вези, занат у феудални начин производње пренео из античког; у античком добу су робови-занатлије радили у газдинству господареву;¹⁾ у феудалном поретку су занатлије најпре били отроци у газдинствима феудалних господара, а потом, у положају потчињеном, сличном сокалницима, организовали сопствена занатска газдинства за послуживање села. Занат са занатлијама који се у своме занимању покрећу дошао је као даљи стадиум развитка заната²⁾ и претпоставља особито одобрење феудалног поседника; познат је факт да у режиму феудализма није било *слободе крешања*; оно је било условљено *нарочитом дозволом*.

Занатлија је, долазећи на ноге поруцбинару, као што се и сад код сличних сеоских занатлија практикује, доносио свој алат, а поруцбинар му стављао на расположење свој материјал. За све време док је радио, занатлија је добијао од поруцбинара стан, огрев, осветљење, храну, пиће, прање рубља и потребне услуге, и по свршетку посла је у природи примао помоћну награду. Тако је у средњем веку било и у другим земљама.³⁾

Најзад је потребно, нарочито ради даљих испитивања, додирнути појаву доста раширену у Неманићској држави, на име: да се читава села и крајеви, поред земљорадње и сточарства, одају извесним рукоделским израдама и занатима. Негде остатке, а негде трагове тих појава и данас примећујемо. На пример: у Рујну имамо три села (Роге, Злакусу и Потпеће) у којима се још и данас велики број сељака баве израдом земљаних судова; у Сирагојну, Роженству, Љубишу, итд., и данас се много куће баве израдом дрвених судова.

Чим се та појава може објаснити?

Испитивачи средњевијековне привреде су утврдили узроке тој појави и објаснили је. На име: што је пољопривредни рад био мање продуктиван услед неповољних услова за пољопривреду (са оскудице земље за обрађивање или кршевитости предела), и што је више експлоатисао сеоско становништво, тиме је раније отпочињао прелаз ка рукоделским и занатским радњама. У Русији су се, за време феудалног права, сељаци неплодних реона врло рано прихватили разних непољопривредних занимања; отуда је тамо „кустарное дѣло“ врло јако раширено. У западној Европи се, у мери у којој је настајала већа густина становништва експлоатисаног феудалним поседницима, један део отпочео доста рано бавити домаћим израдама и занатима.⁴⁾

1) Д-р Милорад Недељковић: *Основи политичке економије*, 104: „Многи су грчки велепоседници имали радионице оружја, музичких инструмената итд., где су робови у маси израђивали ствари за продају“.

2) П. Масловъ: *Теорија* итд., 31 и 132.

3) М. Ковалевскій: *Економ. биџнѝ*, III, 11.

4) П. Масловъ: *Теорија* итд., 98.

Ти су узроци и овој појави у нас: и до данас се из средњега века задржали извесни занати управо у оним селима која су кршевита, у којима је простор земље за обрађивање недовољан, и у којима жетвени принос ни данас не може становништво да исхрани. Таква су она села у Рујну у којима се, по трагу из средњега века, још и данас израђују земљани и дрвени судови, вади луч, пече катран, итд.

Свакојако је потребно при крају додати: да нипошто не треба мешати припросто *рукоделство*, познато у старини и сачувано донекле и данас у селима, које је обављано за *сојствене* потребе, са *занатом* који је обављан за *другога*, и који је и у средњем веку изискивао особито *умење* и релативно дуже *изучавање*.

ДРАГИША ЛАПЧЕВИЋ

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Živojin Đorđević, *Zoologija*. Knjiga I. Zagreb, 1923. Tisak i naklada Hrv. Štamp. Zavoda d. d.; str. 456, 407 slika u slogu. (Крај)

На стр. 223 стоји ово: „*Obalska fauna* има животиње које живе по kamenitim или peskovitim obalama до 100 metara у ширину. Obale су ове већином застрте vegetacijom, а животиње могу бити utvrđene или slobodne“. Оригинал (R. Hertwig, 5. изд., стр. 150) гласи: „Die *Küstenfauna*¹⁾ umfasst die Thiere, welche die pflanzen bewachsenen felsigen oder sandigen Ufer bis einige 100 Meter tief theils festgewachsen, theils frei beweglich besiedeln“. Дакле, Ђ. је, изопачивши свој извор, написао не само неистину, већ и велику бесмислицу. — Литорална регија може се сезати у *ширину* на километре, а само у *дубину* је ограничена на неколико стотина метара; неисправно је рећи за песковиту обалу да је већином застрта vegetacijom; то ни извор не тврди. Ђ. наставља с грешкама: „*Dubokomorska (abisalna) fauna* prostire се од 100 m. до највећих dubina (9000 m). У njoj су већином животиње с arhajičkim (starinskim) karakterom, jer у njoj и данас живе oblici, koji су doskora били poznati samo као fosili (Hexactinellida, Crinoidea, neke morske zvezde, ježevi i dr.)“, док исти оригинал гласи: „Die Tiefseefauna schwimmt, kriecht oder ist festgewachsen auf dem Boden des 1000 bis fast 9000 Meter tiefen Abgründe der Oeane, sie unterscheidet sich von der Küstenfauna zum Theil durch ihren alterthümlichen Charakter, indem hier vielfach Gattungen und ganze Thierabtheilungen fortleben, welche man lange Zeit vorwiegend aus früheren Erdperioden kannte, wie die *Hexactinelliden*, *Crinoiden*, gewisse *Seesterne* und *Seeigel*“.

¹⁾ У најновијим издањима стоји поред те речи: (litorales *Benthal*).

etc.“¹⁾). Стварно нетачан је превод кад вели да су у *башибеншалу* „većinom životinje s arhaičkim“ особинама, а знак је непажње кад стоји да абинисална фауна почиње при 100 м. дубине.

Класичан пример несавесног и површног рада даје мала алинеја из главе скоро потпуно преузете из Хертвигова уџбеника, а која се бави историјом зоологије. У оригиналу (5. изд., стр. 13) стоји: „Dieser (sc. evolutionistischen) Lehre trat 1759 Caspar Friedrich Wolff mit seiner „Theoria generationis“ entgegen; er suchte an der Hand der Beobachtung zu beweisen, dass das Ei des Hühnchens anfänglich ohne jede Organisation sei, und dass in ihm erst allmählig die einzelnen Organe auftreten. Im Embryo soll eine Neubildung aller Theile, eine *Epigenesis*, stattfinden. Dieser erste Angriff gegen die Schule der Evolution verlief gänzlich resultatlos, zumal da A. von Haller, der berühmteste Physiologe des vorigen Jahrhunderts, durch seinen grossen Einfluss die Lehre von der Epigenesis unterdrückte. Wolff selbst vermochte nicht, sich einen wissenschaftlichen Wirkungskreis in Deutschland zu erringen und musste nach Russland auswandern. Erst nach seinem Tode fanden seine Schriften durch Oken und Meckel die gebührende Anerkennung“. Ево како је то удесио Ђ. (стр. 26/7): „Ovu je teoriju sasvim uništio 1759 g. Kaspar Friedrich Wolff svojim radom „Theoria generationis“. Posmatranjem je pokušao da utvrdi, da je jaje u početku bez ikakve organizacije i da mu se postupno pojedini organi razvijaju, tako, da se u embrionu svi delovi tek imaju da formiraju — epigenezis. Ma da je i sam Haller (veliki fiziolog toga doba) ovu teoriju zaštićavao, nije mogla uhvatiti korena odmah i njen autor morao je pobeći iz Nemačke u Rusiju, gde je dalje do smrti radio. Tek po njegovoj smrti uspeše Oken i Meckel da utvrde i zadobiju taku reči građansko pravo Wolffovoj teoriji“. Поред мањих нетачности, испада овде улога Халерова противна оној која је доиста у историји била и како ју је Хертвиг исправно приказао.

На стр. 43 читамо: „Gajenjem domaćih životinja saznalo se za: 1. variabilitet, potomci jednog roditeljskog para mogu nove karaktere razviti, te se tako razlikovati od roditelja; 2. nasleđe stečenih karakterata; jasna je tendencija da se ovako dobiveni karakteri nasleđem prenose na potomke; 3. veštačko odabiranje; za gajenje zootehničar odabira samo zgodne životinje i sprečava da se odabrane ukrštaju s ostalim, da ne bi izgubile nove karaktere“. Оригинал (Хертвиг, 5. изд., стр. 36) гласи: „Bei der Züchtung, deren ungeheure Wirksamkeit jedem Beobachter unserer Haushire klar zu tage liegt, kommen in Betracht: 1) die *Variabilität*; die Nachkommenschaft eines Elternpaares hat die Fähigkeit, neue Charaktere zu entwickeln und sich dadurch von Aussehen der Eltern zu entfernen; 2) die

¹⁾ У најновијим издањима Хертвигова уџбеника ово је место нешто промењено. Цитирао сам по старом издању, јер се Ђ. очевидно држао старог текста.

Erblichkeit neu auftretender Charaktere; es besteht die Tendenz, dass die Tochtergeneration, die neu eustandenen Charaktere auf die Enkelgeneration überträgt; 3) die *künstliche Zuchtwahl*; der Mensch sucht sich zur Züchtung geeignete Individuen aus und verhindert auf diese Weise, dass ein durch Variation entstanden er neuer Charakter durch Kreuzung mit Thieren von entgegengesetzter Variationstendenz wieder verschwindet“. Дакле се „die *Erblichkeit* neu auftretender Charaktere“ преводи са „наслеђе *стичених* карактера“. За неупућенога у ствар неће се ова нетачност чинити крупна, али у ствари је она врло крупна грешка, јер се под *стиченим* („erworben“) у науци о трансформацији мисли сасвим нешто друго.

У глави *Osnovni oblici životinja* (стр. 206), која је сва пренесена из Хертвигова уџбеника, док слике потичу из Claus-ова, преводи Ђ. у уводном параграфу „*Symmetrieebene*“ са „*површина симетрије*“, наместо „равнина симетрије“, а говорећи о асиметрички грађеним животињама преводи реченицу: „Bei ihnen ist kein in bestimmten Beziehungen zur Organisation stehender der Mittelpunkt gegeben“, овако: „Ovakve su životinje bez naročitog centralnog dela u određenim odnosima s organizacijom“. Ја бих волео видети човека — нарочито почетника — који ће то моћи разумети. Мало даље стоји: „... svaka antimera ima organe, koji su grupisani u sporednije antimere“, дочим оригинал гласи: „... jedes Antimer besitzt Organe welche in seinem Nebenantimer ebenfalls vorkommen“.

Још ћу дати неколико кратких примера, који показују како Ђ. често онако од ока преводи, односно преноси из својих извора: „Tätigkeits-und Ruheperiode“ (Boas, стр. 136) преводи (стр. 216) са „стање радљивости“ и „стање мира“; мало даље стоји у истом извору: „Bei alternden Tieren können Degenerationserscheinungen auftreten“, а у Ђ-а: „Prirodna је smrt rezultat pojave degeneracije“. Док Хертвиг исправно наводи за Аристотелова дела: „De partibus“ und „De generatione“, Ђ. то произвољно мења у „De partibus et de generatione“, као да је то једно дело. На стр. 31 вели Ђ., црпећи опет из Хертвига, да се John Ray „prvi“ занимао питањем о појму врсте, док оригинал вели опрезније „einer der ersten“. О значају Linné-ове појаве исказује Хертвиг (стр. 8., 5 изд.): „Die unzweifelhaft nothwendig gewordene logische Durchbildung der Systematik machte diese zu einer glänzenden Erscheinung...“ Ђ. (стр. 21) пак вели: „Neobično potrebna logična sistematika Lineova ocenjena је kao sjajna doktrina...“ Ако се оригинал опрезно изражава са „es sollen...“, Ђ. то преводи у позитивном облику (стр. 39, друга алинеја); „im Wesentlichen“ са „тачно“ (стр. 20); „die meisten“ са „сва“ (стр. 91), итд., итд.

О томе како је извор деловао и на сам стил, износим само један карактеристичан пример: на стр. 23 читамо: „Najveća zasluga ovih i drugih nekih njihovih savremenika jeste u tome, što su se otresli prašine

knjižnih naučnika i udarili pravcem da samo ono prime, za što se svojim vlastitim opažanjima uvere“; Хертвиг (стр. 10, изд. 5) гласи: „Das grosse Verdienst der genannten Männer besteht vornehmlich darin, dass sie gründlich mit dem Staub der Büchergelehrsamkeit aufräumten und, indem sie sich nur auf ihre eigene Augen und ihr eigenes Urtheil verliessen...“.

Пажљиви читалац овог приказа биће опазио да се, цитирајући главни извор Ђорђевићев, а то је Хертвигов уџбеник зоологије, служим једним од најстарих издања (из 1900 год., јер старије немам при руци). То сам чинио зато што има знакова по којима се може закључити да је као основица ове књиге доиста служило једно од најстарих издања (јамачно из времена код је Ђ. почео предавати зоологију на Великој Школи). Ово је важно да се константује, да би се могло домишљати на који је начин ова књига постала. Ради штедње простора ограничићу се само на мало примера. На стр. 44 илуструје Ђ., опет по Хертвигу, борбу за живот у природи примером потискивања европскога пацова староседеоца (*Mus rattus*) од азијатскога (*Mus decumanus*), и вели да је то било „и prošlom veku“, а фактично је то било у XVIII веку, као што то у новијим издањима Хертвигова уџбеника изричито стоји, дочим су прва издања (1—5) обелодањена још деведесетих година прошлога века. Други је познати пример кунића са острва Порто-Санто. Ђ. на стр. 69 износи тај пример за потврду миграционе теорије, и то по старијем издању Хертвигова уџбеника, те изричито вели да се ти кунићи „s evropskim srodnicima ne mogu više da ukrštaju“ (то стоји и у другим новијим уџбеницима) и да чине нову врсту. Међутим, сам Хертвиг у новијим издањима наводи да је тај случај „mehr als zweifelhaft geworden“.

Из трећег се случаја може разабрати још и то како је Ђ. свој текст, писан првотом по староме издању Хертвигова уџбеника, донекле дотеривао према неким новијим издањима. Реч је о глави „Proces oplodjenja“ (стр. 180—191), која је, као и читава партија *Opšta istorija razvica* („Allgemeine Entwicklungsgeschichte“ у Хертвигу), заједно с насловима глава и распоредом (само овде-онде нешто скраћено) махом дословни превод из Хертвигова уџбеника (с неколиким умецима). Упоређивање с најстаријим издањима показују да је Ђ. свој текст дотеривао и попуњавао паралелно с променама новијих издања, али не најновијих, и зато нема у његовој књизи многих ствари (нпр. сполно везано наслеђе и у опште скопчавање особина, „crossing over“, епистаза, полимерија, итд.), које Хертвиг у најновије време уноси; а има објашњења и тврђења по старијим издањима, ма да их је Хертвиг коригао (нпр. о довољности самих очевих хромозама за даље развиће, о нестапању материјала јајног и сперматичног једра, о вредности Мендел-ових правила за бастарде, итд.). Илустративан је у том смислу и један одломак — већином дословно из Хервига преузетог — увода који се тиче карактеристике физиологије као гране зоологије. Ма колико да

би било корисно да сад овде цитирам тај одељак најпре по старом, па онда по новом Хертвигову тексту, и на послетку Ђорђевићев превод, ипак морам од тога одустати — опет поради штедње простора. Пада у очи да је Ђ. пропустио пренети новији одломак о тзв. механици или физиологији развића; од ње, као у опште од експерименталне зоологије, Ђ. као да зазире.

Сви до сада изнесени примери тичу се немачких извора, а сад да наведем бар један француског порекла. То је повелика глава *Geografsko rasprostranjenje životinja* смештена у општи део по Хертвигову распореду,¹⁾ а узајмљена из Rémy Perrier-ова *Cours élémentaire de Zoologie*, заједно са поделом главе у подглаве. Некоји су одељци изостављени, а други дословно преведени. Perrier говори најпре (стр. 821) о „Facteur de la dispersion“, Ђ. о „Faktori razmeštaja“, Perrier дели то у „A. Facteurs primaires“ и „B. Facteurs secondaires“, Ђ. му следи („A. Primarni faktori raselja“ и „B. Sekundarni faktori“) итд. Ни тај текст француског порекла није без грешака. Неразумљиво ми је нпр. зашто Ђ. произвољно и стварно погрешно ставља *јелена* у ред сисаваца који су се сачували у нас по високим планинама, и то на место где у Perrier-а стоји исправно: *рис* („le Lynx“).²⁾ И иначе мења Ђ. произвољно поједине речи (нпр. „double origine“ преводи са „raznog porekla“), или реченице изоставља, нпр. „Ils (sc. courants marins) peuvent transporter même des animaux terrestres (accrochés aux fruits, aux troncs d'arbres flottants, entraînés à la dérive par les blocs de glace détachés des banquises)“ (стр. 822). Ђ. то овако преноси: „One (sc. morske струје) čak mogu raznositi i suhozemne životinje, pripijene za razne predmete koji plivaju: drvo, ledeni banci i dr.“ (стр. 219). И у тај Perrier-ов текст умеће Ђ. најпре поједине реченице, при чему долази до колизије, јер се умети не слажу с текстом првог извора; тако нпр. где се говори о морским пелашким животињама (стр. 223/4). Да не цитирам свега, рећи ћу само толико: текст се тиче ларви, а Хертвигове уметнуте реченице маторака, и испада несмисао. Крај те главе (зоогеографски систем) опет је узет из Хертвига, али скраћено.

Још бих споменуо да, поред таквих делова текста који су преузети потпуно из једног извора или су добили само незнатне мање уметке, има и таквих који су нескладно сложени, управо лоше скрпљени из различних извора. Тако је нпр. у глави о ткивима, где се поред већих закрпа из Roll-а, разабиру и мање из Хертвига и Perrier-а. Јасно је да оваква компилација и комбинација различитих текстова, ако није провађана нарочито пажљиво, лако доводи не само до нехомогености,

1) R. Perrier меће ту своју главу (livre V) на крај специалнога дела.

2) Рис је истина с већине европских планина међутим нестао; ипак се не може на његово место ставити: јелен.

него и до тежих колизија. Један мањи, али врло карактеристичан пример налазимо на стр. 46, где је текст комбинован из Хертвига и Steche-a, а слике су из Claus-a (по Bates-у). Говор је о појави мимикрије. Ђ. не само што није пазио да доведе у склад слике и текст, и што није тачно пренео имена као пример споменутих лептирова и у тексту и у објашњењу слика, него је непажњом заменио и карактер лептирова: модел је назвао копијом, и обратно.

Још тежа колизија услед непробављеног компиловања десила се Ђ-у на стр. 53, где говори о тзв. прелазним облицима као доказима за исправност науке о десценденцији животиња. Хертвиг, из чијег је уџбеника и ту Ђ. црпио, могао је слободно упозорити на неколико таквих прелазних облика из самога кола црва, које Хертвиг схвата у најширем могућем обиму, те му то коло обухвата и *Enteropneusta* и *Tumicata*. Ђ. у постављању система није ишао за својим главним узором и извором. Деломице се Ђ. извукао из неприлике што је ставио у преведени Хертвигов текст поред *црва* и *црвуљке*, којих Хертвиг нема, али је ипак остало противречје и несмисао, јер се Ђ. није обазирао на „свој“ систем, о коме ће још бити говора.

И поред тога што сам навео довољно примера за нетачно превађање и неуспело компиловање, морам изнети још једну непогодну последицу несређеног крпарења из туђег душевног добра, јер је од кардиналне важности. Тиче се прегледа система — симболичког огледала за морфолошко схватање животињства појединих зоолога. По Claus-ову узору уметнуо је Ђ. у општи део (стр. 30) табеларни „Pregled zoološkog sistema“ као програм и основицу за читав посебни део књиге. Како сам већ једном споменуо, Ђ. у тој ствари није пристао уз Хертвига, који је, поглавито из дидактичких разлога, у свом уџбенику применио немодерни, врло упрошћени систем. Ђорђевићева је таблица већ у формалном и техничком погледу пуна грешака и неконсеквенција (нпр. гледе назива, уз то незгодне штампарске грешке, па онда *Deuterostomia* није одштампано на одговарајућем месту, итд.), али је она и стварно погрешна и алкаво изведена компилација двају система, са различним основним идејама, које у тој табели долазе у сукоб. Ђ. је покушао комбиновати Hatschek-Grobber-ов систем са Delage-Hérouard-овим. По првом систему дели се раздео *Coelomata* или *Bilateria* најпре у два подраздела (по Grobber-и „phyla“), *Protostomia* и *Deuterostomia*, а онда тек у поједина кола (одн. *cladus-e*); по другом се подцарство *Metazoa* дели директно у кола („embranchement“). Таквој комбинацији смета највише коло црвуљака (*Vermidea*), јер оно по Delage-Hérouard-у садржи и протостомне и деутеростомне класе. Ђ. је учинио један корак да ублажи ту противност (удаљивањем *Chaetognatha*), али је није уклонио оставивши *Pterobranchia* међу црвуљцима. После Шевијаковљевих пу-

бликација морају *Pterobranchia* безусловно ићи међу *Deuterostomia*.¹⁾ О другим нетачностима у зоолошком систему Ђ-а биће говора другом приликом. Сад ћу упозорити још само на једну непојмљиву омашку, која се не може извинити техничком недотераношћу таблице. По угледу на Delage-Hérouard-а има и Ђ. коло *Prochordonia* („посрбио“ је тај назив са „Prokičmenjasi“!). Ово се коло дели у три класе: 1) *Hemichordia* или *Enteropneusta*, 2) *Urochordia* или *Tunicata* и 3) *Cephalochordia* или *Leptocardia*. Непажњом ставио је Ђ. прву класу двапут, наиме под два различна имена, и то на рачун друге класе. На тај начин на Ђорђевићевој табели читаве једне класе (по некима чак *cladus*-а) у опште нема. Из такве табеле да уче ђаци?

Још бих имао множину мање важних замерака и приговора, којима су узрок грешке што произлазе из претераног наслањања на стране уџбенике. Ту је страни дух који провејава књигу, ту је претерано истицање једне типичне немачке науке као што је Weismann-ова, која се заправо преживела, те је и сами Немци више толико не истичу данданас као Г. Ђорђевић,²⁾ и још друге ствари (као нпр. правописне, називи неких животиња). Но још је једна крупнија ствар код које се, пре него завршим, морам зауставити. То је питање илустрација. Слике су битни део зоолошког уџбеника, и по њима се увелике суди о вредности публикације. И с те стране пролази Ђорђевићева књига врло рђаво. Ђ. се правда у предговору штедњом, која га је нагнала да употреби све сачуване старе Claus-ове клишее (из Миљковићева превода), а тих је у Ђорђевићевој књизи велика већина. Ово се правдање до извесне мере мора узети у обзир. Ипак тај обзир на штедњу није смео ићи тако далеко да се даде књизи печат застарелости и учмалости. Подсећам овде и на оно што сам већ једном напоменуо: да је Ђ. потпуно игнорисао многобројне оригиналне домаће клишее, који јамачно не би били скупи.

Безличности у тексту одговара доследно прећутавање извора за слике. То је врло удобно стајалиште, али га ја не могу одобрити. Ђаци треба да се већ из уџбеника навикну поштовати туђу душевну својину, а читајући имена аутора слика, уче познавати и оригиналну литературу. Аутори анонимно употребљених слика неће тиме бити усхићени, а још мање биће задовољни аутори слика које је Ђ. прецртавањем копирао (или дао прецртати), јер су не само умањене, него и покварене, одн. слабије репродуциране (упореди као пример слике 173. из Ђ. са 212. из Regnier-а, па 263. из Ђ. са 157. из Regnier-а, итд.).

¹⁾ Међутим је из самога текста (посебни део) очевидно да су Ђорђевићу остали непознати радови Шевијакова.

²⁾ Г. Ђ. троши на приказ Weismann-ове појаве пуних 6 страна, а мало даље напред (теорија наслеђа) опет се враћа на Weismann-а, понављајући све о његовим детерминантама (а та је наука одбачена).

Саме слике (које су или старе, или новије па већином слабо репродуциране) нису довољно и пажљиво искоришћене нити економски употребљене. Понајчешће се у тексту не упућује на слике, или између њих и текста нема унутарње везе. Није се довољно пазило ни на то да клишеи буду на месту. Врло често су објашњења нетачна или штампарским грешкама унакажена. Знак недовољне пажње и у томе је што кадикад стоји под сликом име насликане животиње, које је заједно са клишеом застарело (нпр. сл. 327: *Taenia cucumerina* место *Dipylidium caninum*; сл. 328: *Taenia sinuosa* место *Hymenolepis sinuosa*. Број слика је размерно велик, али избор није увек био пажљив; тако је нпр. слика 174 поред 203 сувишна, исто 180 поред 205, 287 поред 286, и многе друге; док никако нема илустрације за важне ствари (гемула, паренхимула, пререз скифистоме, хексанелида и друго). За илустрацију зракастог основног облика има чак 4 слике, а ни једне за све остале врсте основних облика.

У првоме делу моје оцене показао сам колико је због аљкавости, нетачности и поради многих стварних грешака умањена употребљивост Ђорђевићеве књиге. Из другог дела, мислим, излази довољно јасно да о некој научно-стручној вредности ове књиге не може бити говора. Мислим да ову оцену није било потребно учинити одвећ опширном, наводећи много примера за поменуте недостатке, као и улазећи у детаље. Овај часопис, по природи својој, није погодно место да исцрпем сав свој огромни материјал за илустрацију ове књиге, а људима који се интересују за зоологију, довољно је оволико колико сам дао да би могли бити начисто о квалитету и вредности Ђорђевићеве књиге.

Не смећући с ума народну изреку о јапунџету после кише, ипак хоћу да константујем да се Г. Ђ. огрешио и о нашу науку и наставу, а богме и о своју прошлост и свој углед, што, спремајући своју књигу, није дошао у што тешњи контакт са својим колегама по позиву и струци, тражећи од њих савета и користећи се њиховим другарским упозорењима. Да је то учинио, његова би књига била лишена бар оних погрешака које су се самим скретањем пажње могле избећи (уважење наших домаћих прилика и рада, избегавање незгодâ са сликама, уважење коректура у Хертвигову уџбенику у најновије време, итд.).

Можда је Г. Ђорђевић мислио да би му контакт и помоћ од стране колега умањили „оригиналност“ и „самосталност“ у израђивању уџбеника. Међутим, у целој свету писци компендиознијих научних дела не зазиру данданас, због велике, а стварно образложене специјализованости, од пријатељске помоћи. Све чешће видимо како се стручни другови удружују да заједнички израде приручнике и уџбенике (нпр. најновији од пок. Kückenthala основани *Handbuch der Zoologie*, знаменити бонски уџбеник ботанике, итд., а ето и наши београдски геолози

пишу у двоје уџбеник). Него, кад сам већ додирнуо могућност заједничког рада на научном уџбенику, налазим за умесно да речем и своје мишљење о начину како бисмо, с обзиром на данашње наше прилике, могли добити оригиналан *наш* уџбеник зоологије, и то такав да бисмо њиме могли бити поносни и пред ученим људима страног света. У нашој краљевини имамо повећи број ваљаних научних радника, стручњака и наставника за зоологију и биологију, који су својим научним радом стекли и вани признање. Шта би било природније, него да се међу њима раздели посао и да се, по споразумној основи, заједнички изради складна целина? Сваки од нас има своју специалну област, у којој познаје изворе прве руке, и у којој је и сам науку унапредио. Осим тога, треба имати на уму да више од једног *доброг* научног уџбеника у исти мах ми не можемо поднети.

ЈОВАН ХАЦИ

БЕЛЕШКЕ

Пионири „нове школе“. — Главни данашњи пионири активне или нове школе јесу:

Џон Девеј (John Dewey), американски филозоф, рођен 1859. Прагматист као и Вилем Џемс (William James), он је хтео да оснује морал васпитања на животу, на социалној и психолошкој реалности. Он исповеда да се вредност једне теорије мери само по њеној практичној примени, по њеној лакоћи да се прилагоди многобројним приликама живота. Он не признаје традиционалну методу наставе која се базира на пасивној рецептивности детета, и која ставља свој гравитациони центар свуда, у наставнику, у уџбенику, изузев у самоме детету. Његова доктрина се садржи цела у овим речима: Учити? Свакојачко, али живети најпре, и учити помоћу живота и у животу. Може се рећи да сви садашњи педагошки покрети дугују по нешто мисли и акцији Џ. Девеја.

Едуард Клапаред (Claparède), професор Университета у Женеви, писац је једне *Психологије дејства* и једне *Експерименталне педагогије*, која је најпотпунији рад израђен помоћу скорашњих тековина науке. Сложени проблеми психологије и васпитања испитани су ту са свију страна, прецизно и поштено. И решења која Клапаред предлаже, повољна активним методама, резимују се у овој формули чија срећна концизност представља јасан програм: *школа по мери*.

Ад. Ферриер (Ferrière), професор у Институту Ж. Ж. Русо (Школа наука о васпитању) у Женеви, ватрен идеалист, сматра се од пре тридесет година као подстрекач „нових школа“, чију је технику изложио у два важна дела: *Активна школа*, (*порекло, принципи и примена*) и *Практичан рад у активної школи* (3 свеске).

Г-ђа Монтесори (Montessori) позната је читаоцима *Просветног Гласника*. Њене две књиге: *Дејча кућа* и *Елементарно васпитање* дају

прилике да се суди о великом напору који је она учинила у експерименталној области, где су њене стрпљиве психолошке опсервације спремиле техничке новине и нове поступке у елементарној настави, који су примљени од многих васпитача.

Практичари „нове школе“. — Васпитачи који су покушали да прилагоде своју наставу потребама модерног живота, користили су се истраживањима писаца о којима говоримо у горњој белешци, а нарочито радовима Ц. Девеја и Клапареда. Али како је педагогија више експериментална наука но спекулативна, и они су донели свој удео опсервација и напомена, које допуњују и верификују закључке теоретичара.

У Француској, као „нову школу“, треба споменути l'Ecole des Roches, у Verneuil-sur-Avre, коју је основао 1899 Демолен (Demolins), према типу енглеских школа; то је био први француски интернат где су деца, подвргнута либералној дисциплини, водила природнији живот, и где су учињене пробе са самоваспитањем и самоуправом.

Кершенштајнер (Kerschensteiner), учитељ са баварских планина, који је доцније постао управитељ минхенских школа, био је оснивач *школа рада*, које теже да образују детињи карактер васпитањем с циљевима непосредно утилитарним.

Декроли (Decroly), у Белгији, примењује методу *центара интереса*.

Мис Хелен Панкурст (Miss Helen Pankhurst), у Здруженим Државама, експериментише Далтонову методу, која оставља ученику иницијативу да сам бира елементе свога знања и да их асимилије кад и како му је најзгодније.

Најзад, Роже Кузине (Roger Cousinet), у Француској, иницијатор је *колективног рада*, о коме смо ми већ говорили у нашем листу.

Групе „нове школе“. — Како је сваки усамљени покрет осуђен да вегетира, присталице новог васпитања образовали су удружења и групе, да би ширили своје идеје.

Најважнија од ових група је „Интернационална лига за ново васпитање“, основана у Калеу 1921 и прикључена „Интернационалном бироу нових школа“, који је створен у Женеви 1899, и чији је директор Д-р Ад. Ферриер. Њени принципи су следећи:

1. Главни циљ сваког васпитања је да спреми дете да жели и да оствари у свом животу супрематију духа; оно треба дакле, макар какво иначе било гледиште на које се ставља васпитање, да тежи томе да сачува и увећа код детета духовну енергију.

2. Оно треба да поштује индивидуалност детета. Та индивидуалност се може развити само дисциплином која води ослобођењу духовних моћи које су у њему.

3. Студије, и, у опште узев, спремање за живот, треба да даду слободнога маха урођеним интересима детета, тј. онима који се буде спонтано код њега и који налазе свој израз у разноврсним активностима ручнога рада, интелектуалним, естетичним, социјалним и другим.

4. Свако доба има свој властити карактер. Треба дакле да лична дисциплина и колективна дисциплина буду организоване од саме деце,

уз сарадњу наставника; оне треба да теже да појачају осећање индивидуалних и социалних одговорности.

5. Егоистично такмичење треба да ишчезне из васпитања и да буде замењено сарадњом која учи дете да стави своју индивидуалност у службу колективности.

6. Коедукација коју Лига тражи — коедукација која значи у исти мах заједничку наставу и васпитање, — искључује идентично поступање са оба пола, али претпоставља сарадњу која допушта сваком полу да врши слободно над другим полом спасоносни утицај.

7. Ново васпитање спрема код детета, не само будућег грађанина који је у стању да испуни своје дужности према својим ближњима, својој нацији, и човечанству у његовој целини, већ и људско биће свесно свога човечјег достојанства.

Лига публикује једну тромесечну интернационалну смотру на француском: *Pour l'Ere nouvelle*, један енглески орган: *The New Era*, и један немачки орган: *Das werdende Zeitalter*. Лига држи конгрес сваке две године.

У Француској, Г-ђа Герит и Роже Кузине основали су 1921 једно друштво које тежи истом циљу, али има аутономну акцију, у намери да окупе све васпитаче који су решени да помажу личну активност деце, било у школи, било у породици, да им помажу да раде и да се изражавају по својој вољи помоћу игара и колективног рада, који ће их научити да ставе јаку личност у службу других. Та група, која броји сада више од 200 чланова, ради у заједници с енглеском групом „Нови идеали у васпитању“ (*The New Ideals in Education*), коју је основао 1914 славни педагог Едмонд Холмс, и са америкаанском групом *The Progressive Education Association*, коју је основао 1919 *Stanwood Cobb* да шири исте идеје. Тако се васпоставља једна широка интернационална сарадња, која допушта свакоме да се користи искуствима свију.

Ван систематских и координисаних истраживања ових друштава, извесне установе учествују, у разним облицима, у духу активних школа и пристају уз њихов еманципаторски покрет: школске кооперативе, школе у слободној природи, популарне библиотеке, итд.

БИБЛИОГРАФИЈА

Књиге послане Уредништву:

Dr. Josip Matasović, *Slikarije Stjepana Marjanovića*. [Posebni otisak iz „Narodne Starine“.] — Zagreb, 1922. С. 26, цена ?

Dnevnik Dragutina Rakovca, приопћили F. Laszowskt i Dr. V. Deželić St. [Posebni otisak iz „Narodne Starine“.] — Zagreb, 1922.

Уредник,
СВETИСЛАВ ПЕТРОВИЋ
Душанова улица бр. 5, Београд.

Државна Штампарија
Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца
Београд.